

WOLNOŚĆ RELIGIJNA NA ŚWIECIE RAPORT 2025

Podsumowanie

Pomoc
Kościołowi
w Potrzebie

ACN POLSKA

Raport opublikowany przez Pomoc Kościołowi w Potrzebie, organizację Kościoła katolickiego.

Raport z roku 2025 to 17. edycja Raportu na temat wolności religijnej na świecie, publikowanego co dwa lata przez Pomoc Kościołowi w Potrzebie. Dokument opublikowano w językach: angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim, portugalskim i hiszpańskim.

Niniejsza edycja zadedykowana jest pamięci Attilo Tambuttiniego (1946-2022), byłego dyrektora Pomocy Kościołowi w Potrzebie we Włoszech oraz inicjatora Raportu na temat wolności religijnej na świecie z 1999 r.

Redaktor naczelny i redaktor zarządzający: Marta Petrosillo

Przewodniczący Komitetu Redakcyjnego i starszy redaktor naczelny: Mark von Riedemann

Komitet Redakcyjny: Amélie Berthelin, José Luis Bazán, Maria Lozano, Raquel Martín, Dennis Peters, John Pontifex, Marcela Szymanski, André Stiefenhofer, Vanessa Bartelt, Irmina Nockiewicz, Roger Kiska.

Koordynator redakcyjny: Vanessa Bartelt

Koordynatorzy regionalni: Paulina Eyzaguirre, Roger Kiska, Marta Petrosillo.

Autorzy i współtwórcy: Silvan Beer, Francisco Borba Ribeiro Neto, Anton DeWit, Marissa Eckelkamp, Madeleine Enzlberger, Paulina Eyzaguirre, Francesco Leone Grotti, Roger Kiska, Viktor Koskov, Maria Lozano, Shahid Mobeen, John Newton, Marta Petrosillo, Antonella Scott.

Recenzja redakcyjna i recenzja stylistyczna: Pierre Rossi, Eldred Willey, Joseph Draycott, Ravi Jay Gunnoo, Roger Kiska, Cristina MacGillivray, Irmina Nockiewicz, Fionn Shiner, Andre Stiefenhofer, Bartholomew Townsend.

Tłumaczenia: Filipe D’Avillez, Ravi Jay Gunnoo, Philippe Joas, Mercedes Lucini, Shahid Mobeen, Philip Muller, Sofia Sondergaard, Wort-Wahl Team.

Cover design: Joao Sotomayor @jsdesign.pt

Projekt układu graficznego: Massimo Fioretti

Druk: Edytor Drukarnia-Wydawnictwo, www.edytor-studio.pl

Pomoc administracyjna: Maria Hickl

Chcemy wyrazić wdzięczność za pomoc Wydziałowi Projektów Pomocy Kościołowi w Potrzebie (PKWP) i jego dyrektorowi Marco Mencaglii.

Prawa autorskie i cytowanie

O ile nie określono inaczej, wszystkie materiały mogą być cytowane bez konieczności uzyskania dodatkowej zgody, z zamieszczeniem źródła: “Raport na temat wolności religijnej na świecie 2025”, Pomoc Kościołowi w Potrzebie, październik 2025 r.

Wszystkie fotografie wykorzystane w publikacji są opatrzone indywidualnymi informacjami o autorstwie. Prosimy o zapoznanie się z informacjami o prawach autorskich do każdego obrazu. Te fotografie nie mogą być ponownie wykorzystywane lub reprodukowane bez odpowiedniego upoważnienia.

Dla mediów

W celu uzyskania dodatkowych informacji prosimy o kontakt z regionalnym biurem PKWP we własnym kraju lub bezpośrednio z szefem biura prasowego ACN International Marią Lozano: press@acn-intl.org

Zastrzeżenia

W opracowaniu Raportu na temat mniejszości religijnych na świecie podjęto wszelki wysiłek, by zapewnić najwyższy możliwy standard redakcyjny. Jednakże, prezentując raport, Pomoc Kościołowi w Potrzebie przyznaje, że nie była możliwa niezależna weryfikacja wszystkich informacji zawartych w niniejszym dokumencie.

Raport czerpie z wielu źródeł oraz przedstawia studium danego przypadku w celu rzucenia światła na naturę i nasilenie naruszeń wolności religijnej. Należy uważać, żeby nie przywiązywać zbyt dużej wagi do wybranych przypadków; są one tylko przykładami pokazującymi, jak wygląda sytuacja z wolnością religijną. W wielu przypadkach inne przykłady byłyby równie wystarczające. Wyrażone poglądy lub opinie niekoniecznie są poglądami organizacji Pomoc Kościołowi w Potrzebie, ale osób zaangażowanych w opracowanie różnych dokumentów zawartych w raporcie.

O ile nie określono inaczej, wszystkie dane na temat demografii religijnej pochodzą z najnowszego dostępnego źródła informacji: Todd M. Johnson i Brian J. Grim, red. World Religion Database (Leiden/Boston: Brill, 2020). Wartości wskaźnika GINI są najnowszymi dostępnymi danymi na stronie www.databank.worldbank.org. Wszystkie dane ekonomiczne pochodzą z bazy danych Banku Światowego, włączając wskaźnik PKB per capita (skorygowane o PPP, aby umożliwić porównanie między krajami). Wskaźnik GINI mierzy nierówność w rozkładzie dochodów i konsumpcji, gdzie wartość 0 oznacza idealną równość, a 100 oznacza idealną nierówność.

**Pełna wersja metodologii Raportu
znajduje się pod poniższym linkiem:**

25 lat obrony Wolności Religijnej

Regina Lynch, prezydent wykonawczy
Pomocy Kościołowi w Potrzebie

Prawo do życia zgodnie z własnym sumieniem i wyznawaniem wiarą jest zapisane w Artykule 18. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Jest to więcej niż zaledwie gwarancja prawna; prawo to stanowi bijące serce ludzkiej godności, przypominając nam, że **każda osoba jest powołana do poszukiwania prawdy, przyjęcia jej oraz kształtowania wobec niej swojego życia**. Tam, gdzie to prawo jest szanowane, może panować pokój i sprawiedliwość; tam, gdzie się go odmawia, duch ludzki obumiera, a społeczeństwo traci swój najtrwalszy fundament.

Przez 25 lat Raport na temat wolności religijnej na świecie stanowił ocenę kondycji tego fundamentalnego prawa w 196 krajach. To jedyne w swoim rodzaju badanie o wymiarze globalnym, nieopracowywane przez organizację rządową, a od swojego pierwszego wydania w 1999 roku celowo przyjmujące perspektywę ogólnoswiatową. Mimo że stworzony przez stowarzyszenie katolickie, raport dokumentuje nadużycia, pogwałcenia i restrykcje dotyczące wszystkich grup religijnych ponieważ, jeżeli pozbawia się wolności religijnej jednej grupy, nie ma już prawdziwej wolności religijnej dla nikogo.

Niniejszy raport dokumentuje szerokie spektrum naruszeń wolności religijnej, odzwierciedlając różnorodność i złożoność kontekstu globalnego. W kilku krajach naruszenia te przejawiają się w postaci jawnej przemocy, w tym zabójstw, więzienia oraz niszczenia lub konfiskaty miejsc kultu. W innych krajach przyjmują one bardziej dyskretną, ale równie szkodliwą formę, taką jak przeszkody biurokratyczne, cenzura, zakazy edukacji religijnej i różne rodzaje dyskryminacji społecznej. Nadużycia te mają różne źródła. Ekstremiści nadal podlegają do przemocy i do stosowania przymusu, szczególnie w Afryce. Podobne prześladowania ze strony ekstremistów utrzymują się w niektórych częściach Bliskiego Wschodu i Azji, często wzmacniane przez reżimy autorytarne, jak w Korei Północnej, gdzie wszelkie formy praktyk religijnych są surowo ograniczone. Nasila się również nacjonalizm etniczno-religijny, zwłaszcza w Indiach, gdzie mniejszości wyznaniowe spotykają się z rosnącą presją i wrogością.

Widoczne pogorszenie nastąpiło w Ameryce Łacińskiej, ze szczególnie niepokojącym przykładem Nikaragui, gdzie odbywa się systemowe zwalczanie przywódców oraz instytucji religijnych, włączając wypędzenia biskupów, księży i misjonarzy.

Pomoc Kościołowi w Potrzebie to organizacja papieska założona w 1947 roku w celu wspierania chrześcijan, którzy cierpią prześladowania na całym świecie, znosząc trudy

i niedostatki zarówno w życiu duchowym, jak i w zakresie potrzeb materialnych.

Przez ponad 75 lat, dzięki hojności darczyńców, nasze projekty pomagają podtrzymywać żywą wiarę tam, gdzie Kościół katolicki jest dyskryminowany, spotyka się z uciskiem i prześladowaniami.

Każdego roku PKWP finansuje ponad 5 000 projektów w 140 krajach wspierając odbudowę kościołów, szkolenie kleryków i katechetów, zapewniając zakup transportu pracownikom duszpasterskim, dostarczając pomoc doraźną przesiedlonym rodzinom oraz zapewniając obecność Kościoła w najtrudniejszych warunkach.

Nasza misja opiera się na trzech filarach: wsparcie materialne, modlitwa oraz informowanie poprzez gromadzenie i rozpowszechnianie rzetelnych informacji o sytuacji chrześcijan na całym świecie, co z wysiłkiem zostało zawarte w nieniejszym raporcie.

Ujawnienie prawdy o naruszeniach to pierwszy krok do zmiany. Nie wystarczy ubolewać nad niesprawiedliwością; trzeba ją ujawnić. Ten raport jest zarówno świadectwem, jak i wezwaniem do działania. To nam przypomina, że walka o wolność religijną jest nie tylko abstrakcyjną zasadą, ale rzeczywistością milionów ludzi. Oprócz duszpasterskiej i doraźnej pomocy tegoroczna edycja podpowiada czytelnikom konkretne sposoby wspierania tych, których wolność wyznania jest zagrożona, ponieważ solidarność powinna wyrażać się w działaniu.

Prezentując to wydanie, odnawiamy nasze zobowiązanie do obrony prawa do wolności religijnej dla każdej osoby, uznając, iż jest to wspólna odpowiedzialność dotycząca nas wszystkich. Z tego powodu również zapraszamy każdego czytelnika do osobistego działania: do potępiania naruszeń, szerzenia świadomości i dbania o bycie na bieżąco z informacjami, aby ci, którzy cierpią za wiarę, nie byli pozostawieni sami sobie w milczeniu i izolacji. Każdy z nas musi odegrać swoją rolę, ponieważ tam, gdzie kwitnie wolność religijna, umacnia się pokój, sprawiedliwość i pełna godność osoby ludzkiej zostaje wzmocniona. **Wolność religijna nie jest przywilejem – jest fundamentalnym prawem człowieka.**

SPIS TREŚCI

Wstęp	3
Przedmowa	5
Główne ustalenia	6
Główne tematy	
Ewolucja dżihadyzmu	8
Żądni władzy autokraci i sojusz ideologii lewicowych Ameryki Łacińskiej	10
Ucieczka przed prześladowaniami i dyskryminacją na tle religijnym	12
Analiza globalna	16
Analiza regionalna	
Afryka Subsaharyjska	24
Azja kontynentalna	32
Wybrzeże Azji - Pacyfik	36
Bliski Wschód i Północna Afryka	42
Kraje OBWE	48
Ameryka Łacińska i Karaiby	54
Informacje dodatkowe	
Edukacja dla wolności: nauka tolerancji, wzmacnianie mniejszości	14
Fulani i dżihadyzm w Afryce: pomiędzy dziedzictwem a manipulacją	22
Trójkąt Myanmaru (Birmy): grupy polityczne, etniczne i religijne	30
Prawo, władza i praktyka w świecie muzułmańskim. Różne oblicza szariatu	34
Ciche prześladowania: grzech zaniechania	40
Model kubański i jego przeniesienie do Wenezueli i Nikaragui	46
Zmiana ery: wolność religijna w epoce sztucznej inteligencji	52
Papież Franciszek i wolność religijna: prawo do pokoju	60
Studia przypadków	
Rollo, Burkina Faso: przymusowe przesiedlenie społeczności chrześcijańskiej	21
Aktywna rola Kościoła w Cabo Delgado	28
Burkina Faso: mecz pokoju	29
Chiny: restrykcje prawne edukacji religijnej nieletnich	38
Indie: prawa ograniczające wolność słowa	39
Zanikające prawo do wolności sumienia	51
Między kulami a błogostawieństwami	59
Globalne trendy w zakresie wolności religijnej	62
Źródła	68

PRZEDMOWA

'Miriam'¹, chrześcijanka w Pakistanie

Była godzina 6.00 rano, kiedy wszystko się zaczęło. Wraz z całą rodziną jeszcze spaliśmy, kiedy nagle zostaliśmy obudzeni przez tłum zebrany przed naszym domem. Krzyczeli: "Spalimy was, wychodźcie natychmiast!". Byliśmy przerażeni. Okrzyki stawały się coraz głośniejsze. Ktoś oskarżył mojego dziadka o bluźnierstwo. Odpowiedzieliśmy, że nie mamy pojęcia, o czym mówią. Nie zważając na nasze słowa, zaczęli walić w drzwi i rozbijać okna. Podpalili zakład szewski należący do mojego dziadka. Włamali się do mojego pokoju. Byłam zaręczona i planowałam się wkrótce pobrać. Rodzice trzymali tam meble, ubrania i inne prezenty, przeznaczone na posag. Większość z nich została skradziona, resztę zniszczyli.

Uciekliśmy w obawie o nasze życie. Siedzieliśmy ukryci w łazience sześć lub siedem godzin, dopóki nie zjawiała się policja. Dom był w ruinie. Wszystko zniszczone, brak bieżącej wody, odcięty prąd. Z przerażeniem zaczęliśmy poszukiwania dziadka. Natknęliśmy się na człowieka leżącego na ziemi, całego we krwi. Miał wybite zęby, a nos oraz każda inna kość wydawała się złamana. Powiedziano nam, że to nasz dziadek, ale początkowo nie dawaliśmy temu wiary. Był poważnie ranny i nie odpowiadał, kiedy wzywaliśmy go po imieniu. Krótko po tym zmarł w szpitalu z powodu rozległych ran. Kilka dni później, na skutek niewyobrażalnego żalu, zmarła również moja babcia.

Dziadek wraz z rodziną stał się celem ataku z powodu naszej wiary. Jesteśmy mniejszością i nie krzywdzimy innych, ale inni krzywdzą nas. Bycie chrześcijaninem w Pakistanie nie jest już bezpieczne.

Brak wolności religijnej jest poważnym problemem, który głęboko niszczy wiele rodzin i społeczeństw. Wolność religijna to podstawa tożsamości każdego człowieka, rodziny i społeczności. Jeżeli wolność religijna jest deptana, oznacza to pozbawienie człowieka jego podstawowych praw.

Choć w naszym czy innym kraju konstytucja uznaje prawo do wolności religijnej, w praktyce mniejszości religijne są go pozbawione. Spotykamy się z dyskryminacją, nietolerancją i przemocą, tak jak w przypadku mojej rodziny. W moim kraju chrześcijanie szanują innych, szanujemy cudzą religię, ale sami często nie doświadczamy wzajemności.

Dlatego ja wraz z całą rodziną jesteśmy bardzo wdzięczni Pomocy Kościołowi w Potrzebie za opracowanie Raportu na temat wolności religijnej. Dokument nie tylko naświetla stan wolności religijnej w skali całego świata, ale pokazuje również, w jaki sposób rządy i poszczególne grupy ograniczają lub pozbawiają tej wolności.

Dzień w którym straciliśmy dziadka, wyrzył się głęboko w moim sercu. Możemy odzyskać skradzione przedmioty, odbudować dom, ale nie możemy przywrócić dziadkowi i babci życia. Oddając cześć ich pamięci oraz domagając się sprawiedliwości za ich śmierć, modlimy się, aby ten raport pomógł ludziom uzmysłowić sobie ogromną cenę, jaką przychodzi zapłacić wielu za brak poszanowania wolności religijnej; wolności, która - jak możemy zaświadczyć - może sprawić różnicę między życiem a śmiercią.

Miriam, której imię zmieniono ze względów bezpieczeństwa, patrzy na zdjęcie swoich dziadków.

¹ Imiona mogą zostać zmienione ze względu na bezpieczeństwo

GŁÓWNE USTALENIA

W świecie naznaczonym narastającą niepewnością - od wojny na Ukrainie przez konflikt w Ziemi Świętej aż po nasilenia rządów autorytarnych - wolność religijna jest coraz bardziej zagrożona.

Raport na temat wolności religijnej 2025 autorstwa organizacji *Pomoc Kościołowi w Potrzebie* potwierdza poważne naruszenia wolności religijnej w **62 krajach**: w 24 zostały one określone jako "prześladowania" (najpoważniejsza kategoria), a w 38 jako "dyskryminacja" (druga najpoważniejsza kategoria), łącznie dotycząc **ponad 5.2 miliarda osób**. Te naruszenia sygnalizują szerszy zamach na prawa wyrażone w Artykule 18. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka - wolność myśli, sumienia i religii. Obecnie to podstawowe prawo nie tylko znajduje się pod presją, ale coraz bardziej zanika.

Poniżej znajdują się główne ustalenia raportu w badanym okresie (1 stycznia 2023 - 31 grudnia 2024). Trzy z nich, które kształtują kluczowe tematy na temat wolności religijnej, są rozwijane w dalszych artykułach. *Żądni władzy autokracji i sojuszy ideologii lewicowych w Ameryce Łacińskiej, Ewolucja dżihadyzmu oraz Ucieczka przed prześladowaniami religijnymi i dyskryminacją.*

- 1. Niemal dwie trzecie całej ludzkości - ponad 5.2 miliarda ludzi** - żyje w krajach, gdzie mają miejsce poważne naruszenia wolności religijnej. 60 krajów, które zostały sklasyfikowane jako prześladowujące lub dyskryminujące, stanowi dom dla prawie 62.4 proc. globalnej populacji. W badanym okresie tylko w dwóch krajach - w Kazachstanie i na Sri Lance - dostrzeżono poprawę sytuacji.
- 2. 24 kraje zostały przydzielone do najpoważniejszej kategorii: prześladowań.** Ciężkie i systemowe naruszenia, włączając przemoc, pozbawienia wolności i represje, dotyczą ponad 4.1 miliarda ludzi w takich krajach jak Chiny, Indie, Nigeria i Korea Północna. W 75 proc. tych krajów (18 z 24) sytuacja się pogorszyła.
- 3. 38 krajów zostało sklasyfikowanych jako doświadczające dyskryminacji na tle religijnym, potencjalnie dotyczącej ponad 1.1 miliarda ludzi - to 13.2 proc. światowej populacji.** W krajach takich jak Egipt, Etiopia, Meksyk, Turcja czy Wietnam, mniejszości religijne doświadczają systemowych restrykcji w praktykowaniu i wyrażaniu wiary oraz naruszana jest ich równość wobec prawa. Mimo że ich obywatele nie stanowią przedmiotu brutalnych represji, dyskryminacja często skutkuje marginalizacją i nierównością wobec prawa.
- 4. 24 kraje zostały sklasyfikowane jako „objęte obserwacją” w związku z nasileniem się sygnałów ostrzegawczych zagrażających wolności religijnej.** Należą do nich zwiększająca się nietolerancja, erozja ochrony prawnej, ekstremizm religijny oraz rosnąca ingerencja państwa w życie religijne. Oznacza to, że 940 milionów

ludzi może być narażonych na dyskryminację religijną. Na mapach analizy regionalnej kraje te są oznaczone symbolem lupy.

- 5. Autorytaryzm stanowi największe zagrożenie dla wolności religijnej.** Reżimy autorytarne systematycznie narzucały prawne i biurokratyczne mechanizmy tłumienia życia religijnego. W takich krajach jak Chiny, Erytrea, Iran i Nikaragua, władze represjonują religię poprzez wszechobecną inwigilację, ograniczenia praw oraz represje odmiennych wierzeń. Rządy autorytarne stanowią czynnik napędzający prześladowania w 19 krajach, a podtrzymują schematy dyskryminacji w kolejnych 31.
- 6. Przemoc dżihadystyczna rośnie,** przystosowuje się do zmian i zaburza porządek życia na bezprecedensową skalę. W 15 krajach ekstremizm religijny stanowi główny czynnik napędzający prześladowania; w kolejnych 10 - wspiera dyskryminację. Od krajów Sahelu po Pakistan grupy dżihadystyczne rozwijają się przez zdecentralizowaną sieć, biorąc na celownik chrześcijan i muzułmanów, którzy nie podzielają radykalnej ideologii. Wykorzystując lokalne konflikty i słabość rządów, grupy terrorystyczne takie jak JNIM (Jama'at Nusrat ul-Islam wa al-Muslimin) oraz ISSP (Państwo Islamskie - Prowincja Sahelu) rozszerzają kontrolę nad regionem Sahelu, podczas gdy Ansar al-Sunna (ISCAP) w Mozambiku czy ADF w Demokratycznej Republice Konga dążą do ustanowienia "kalifatu" w Afryce Centralnej w celu zalegalizowania swojej władzy i ideologii.
- 7. Narasta religijny nacjonalizm, który prowadzi do wykluczania i represjonowania mniejszości.** Tożsamość narodowa jest coraz bardziej kształtowana przez nacjonalizm etniczno-religijny, co skutkuje ograniczaniem praw mniejszości. W Indiach i Mjanmie powoduje to prześladowania, a w Palestynie, Izraelu, na Sri Lance i w Nepalu - dyskryminację. Indie są przykładem „prześladowań hybrydowych”, czyli połączenia represji prawnych z przemocą tłumy. Narracje większościowe są wykorzystywane jako broń do umocnienia władzy, podczas gdy systemy prawne i administracyjne często utrwalają status mniejszości jako obywateli drugiej kategorii.
- 8. Prześladowania na tle religijnym stopniowo podsycają przymusową migrację i przesiedlenia.** Tysiące ludzi ucieka przed przemocą, dyskryminacją oraz brakiem ochrony ze strony państwa. Przyczyny leżą

w nietolerancji religijnej. W Nigerii ataki zradykalizowanych bojówek Fulani spustoszyły kościoły, wioski i zaatakowały księży, powodując masowe przesiedlenia. Dziedzictwo całych grup wyznaniowych zamieszkujących region Sahelu (Burkina Faso, Niger, Mali) zostało usunięte, a ich miejsca kultu zniszczone. Sytuację pogorszyła dodatkowo wojna domowa w Sudanie. Prześladowania religijne to jedno z głównych i często pomijanych źródeł globalnego kryzysu migracyjnego.

9. **Przestępczość zorganizowana systematycznie obiera za cel przywódców religijnych i ich społeczności.**

W osłabionych lub upadłych państwach, a także w strefach konfliktów zbrojnych, grupy przestępcze obierają za cel przywódców i instytucje religijne, by zapewnić sobie kontrolę nad danym obszarem. W czterech krajach - Nigerii, Haiti, Kolumbii i Meksyku - przestępczość zorganizowana stanowi główny czynnik prześladowań i dyskryminacji. W regionach pozbawionych silnego zarządzania, szczególnie w Ameryce Łacińskiej lub Afryce Subsaharyjskiej, plądruje się kościoły, zabija lub porywa duchownych, a organizacje religijne zmusza do milczenia lub współudziału.

10. W wyniku zaostrzenia konfliktów na całym świecie **wolność religijna staje się ofiarą wojny na skalę ogólnosięwiatową**. Wzburająca fala konfliktów na całym świecie - wojen domowych, wojen pomiędzy krajami oraz konfliktów regionalnych - powoduje, że cierpienie grup religijnych wzrasta w zastraszającym tempie. Konflikty zbrojne na Ukrainie, w Sudanie, Birmie, Gazie i w Górnym Karabachu skutkują masowymi przesiedleniami, zamknięciem kościołów oraz atakami na mniejszości religijne.

11. Odnotowano znaczący **wzrost antysemickich i anty-muzułmańskich przestępstw motywowanych nienawiścią**. W następstwie ataku Hamasu z 7 października 2023 r. oraz jego konsekwencji w postaci wojny w Gazie spotęgowały się antysemickie i anty-muzułmańskie incydenty w całej Europie, Ameryce Północnej i Ameryce Łacińskiej. We Francji akty antysemityzmu wzrosły o 1000 proc., podczas gdy przestępstwa z nienawiści wobec muzułmanów wzrosły o 29 proc. W Niemczech odnotowano 4 369 wykroczeń związanych z konfliktem - w porównaniu z 61 przypadkami w 2022 r. Zaatakowano meczety oraz synagogi, napastowano poszczególne osoby, a mowa nienawiści zadomowiła się w internecie. W wielu przypadkach odpowiedź rządu okazała się nienależyta, wzmacniając w grupach religijnych strach i poczucie niepewności.

12. **W krajach Zachodu wzrastają napaści na chrześcijan.**

Europa i Ameryka Północna doświadczyła znaczącego

wzrostu ataków przeciwko miejscom kultu oraz wiernym. Tylko w roku 2023 Francja odnotowała około 1000 incydentów anty-chrześcijańskich, podczas gdy w Grecji donosi się o ponad 600 przypadkach wandalizmu kościołów. W Kanadzie pomiędzy 2021 a 2024 rokiem podpalono 24 kościoły. Podobny niepokojący wzrost zaobserwowano w Hiszpanii, we Włoszech, w Stanach Zjednoczonych i w Chorwacji, włączając w to przerywanie uroczystości religijnych - często motywowane wrogością ideologiczną, aktywnością bojówek oraz anty-religijnym esktrémizmem.

13. **Prawo do odmowy służby wojskowej ze względu na sumienie jest coraz bardziej zagrożone.**

W całym regionie OBWE jest ono coraz częściej ograniczane. W takich krajach jak Armenia, Azerbejdżan, Ukraina czy Rosja, osoby odmawiające służby wojskowej z powodów religijnych lub etycznych zamyka się w więzieniach. W międzyczasie w zachodnich demokracjach jak Belgia instytucje religijne znajdują się pod presją prawną, będąc zmuszonymi do dostarczania usług takich jak aborcja czy wspomagane samobójstwo.

14. **W represjonowaniu grup religijnych używane są narzędzia cyfrowe oraz AI.**

Od sztucznej inteligencji po sieci inwigilacyjne nowoczesne technologie są coraz częściej wykorzystywane do monitoringu, profilowania i penalizowania ekspresji religijnej. W takich krajach jak Chiny, Korea Północna i Pakistan, zarówno rządy, jak i podmioty pozarządowe używają narzędzi cyfrowych do cenzurowania, zastraszania i kryminalizowania wierzących, przekształcając wyznawanie wiary w nieustanne zagrożenie dla bezpieczeństwa.

15. **Podwójnie narażone są kobiety i dziewczęta należące do mniejszości religijnych.**

Są one ofiarami systematycznych nadużyć - niektóre z nich mają zaledwie 10 lat. W okresie objętym sprawozdaniem nadal odnotowywano poważne naruszenia praw kobiet i dziewcząt należących do mniejszości religijnych. W krajach takich jak Pakistan, Egipt i Mozambik ofiary były porywane, zmuszane do zmiany wyznania i zawierania małżeństw. Nadużycia te, do których dochodzi setkami rocznie, w zdecydowanej większości przypadków pozostają bezkarne.

16. **Chociaż pogorszyły się warunki do swobodnego wyznawania wiary, grupy wyznaniowe wykazały zdumiewającą odporność, stając się świadkami pokoju oraz wsparcia duszpasterskiego w sytuacjach kryzysowych, aktywnie włączając się w działania na rzecz pokoju oraz dostarczając podstawową pomoc humanitarną.**

Od regionu Cabo Delgado w Mozambiku aż po Burkina Faso inicjatywy międzyreligijne pokazały, że wolność religijna może służyć jako fundament jedności oraz strażnik ludzkiej godności. Kluczową rolę w tym procesie odgrywa edukacja, wspierając współpracę społeczną, afirmując wartość każdego człowieka oraz wzmacniając mniejszości zarówno kulturowo, jak i ekonomicznie.

Ewolucja dżihadyzmu

Dr Francesco Marone

W ostatnich latach globalny dżihadyzm wkroczył w wyraźnie nową fazę ponadnarodowej ewolucji. Upadek terytorialnego “kalifatu” Państwa Islamskiego (IS, Daesh) w Iraku i Syrii w 2019 roku nie stanowił ostatecznej porażki tego złożonego zagrożenia. Główne organizacje, takie jak IS i al-Kaida, pomimo braku wyraźnego centralnego przywództwa, nadal realizowały swoje cele.

Co więcej, w kilku regionach ich podmioty stowarzyszone demonstrowały, choć w różnym stopniu, zdolność dostosowywania się poprzez zmianę swoich planów działania w celu uwzględniania konkretnych skarg i lokalnych warunków. Państwo Islamskie potęczyło stopień autonomii regionalnej z elementami koordynacji centralnej. Na Zachodzie dżihadyści stwarzają zagrożenie głównie poprzez nieduże autonomiczne komórki i osoby indywidualne.

Dżihadyści starają się wykorzystać pojawiające się okazje, takie jak konflikt między Hamasem a Izraelem w 2023 roku², zarówno do celów propagandowych, jak i strategicznych.

Przemiany dżihadyzmu są szczególnie widoczne na Bliskim Wschodzie i w Afryce, gdzie grupy dżihadystyczne często przystosowywały się do nowych okoliczności, co miało znaczące konsekwencje dla ludności cywilnej, włączając w to społeczność chrześcijańską.

Bliski Wschód pozostaje kluczowym teatrem działań dżihadystów. Po upadku samozwańczego “kalifatu” Państwo Islamskie często decydowało się na taktykę partyzancką o niskiej intensywności. Grupa utworzyła tajne komórki, szczególnie aktywne na obszarach wiejskich w centralnej Syrii i północnym Iraku.

Ponadto, po nagłym upadku reżimu prezydenta Baszara al-Assada w grudniu 2024 roku, grupy dżihadystów się najwyraźniej zaangażowały w destabilizację nowego rządu Syrii, mimo że on sam jest odłamem Al-Kaidy. Na przykład mało znana formacja dżihadystyczna Saraya Ansar al-Sunnah przyznała się do niszczycielskiego samobójczego zamachu na kościół Mar Elias w Damaszku w niedzielę 22 czerwca 2025 roku³.

W sąsiedniej Turcji, w niedzielę 28 stycznia 2024 roku, zbrojny atak IS na kościół katolicki Santa Maria w Stambule zakończył długi okres, w którym ta organizacja nie była w stanie przeprowadzić udanych operacji w tym kraju. Takie ataki na wiernych chrześcijan są symbolem nieustannej wrogości dżihadystów wobec mniejszości religijnych, nawet w miejscach, które zazwyczaj nie są uznawane za aktywne strefy konfliktu. Śmiertelny atak w Stambule, do którego przyznało się IS, był prawie na pewno przeprowadzony przez jego afgański oddział,

Islamską Prowincję Chorasana (ISKP). W ostatnich latach ta wyrafinowana "prowincja" znacznie powiększyła swój międzynarodowy zasięg daleko poza swoją pierwotną bazę nie tylko poprzez wielojęzyczne kampanie propagandowe, ale również brutalne operacje w kilku krajach, włączając w to wysokiego szczebla atak terrorystyczny w sali koncertowej pod Moskwą 22 marca 2024 roku.

Areną najbardziej śmiertelnych działań dżihadystów stała się Afryka. W Sahelu dominującym trendem jest ekspansja działań Jama'at Nusrat al-Islam wal-Muslimin (JNIM), potężnej organizacji powiązanej z Al-Kaidą, oraz odrodzenie działalności Państwa Islamskiego w Saharze Większej (ISGS)⁴.

Sytuacja jest również problematyczna w Zachodniej Afryce, gdzie nadal aktywnie działają ugrupowania dżihadystyczne, takie jak Islamska Prowincja Afryki Zachodniej (ISWAP) oraz Boko Haram. W szczególności ISWAP ustanowiło para państwowe struktury zarządzania w niektórych obszarach dorzecza Czadu.

W Afryce Środkowej organizacja Allied Democratic Forces (ADF), powiązana z IS, wykazała znaczną odporność mimo poniesienia wielu strat. Jej atak na kościół katolicki w północno-wschodnim obszarze Demokratycznej Republiki Konga podczas nocnego czuwania 27 lipca 2025 roku, w którym zginęło blisko 40 wiernych, był jednym z kilku incydentów ujawniających stałą tendencję do aktów przemocy wobec chrześcijan.

W Afryce Wschodniej organizacja al-Shabaab, powiązana z Al-Kaidą, stale utrzymuje kontrolę terytorialną i prowadzi operacje na dużą skalę w południowej i środkowej Somalii. W regionie Puntlandu (na półn.-wsch. Somalii) prowincja Islamskiego Państwa Somalii zyskała konkurencyjną pozycję.

Poza tymi obszarami inne części kontynentu, w tym północny Mozambik, budzą poważne obawy. W tych regionach IS i Al-Kaida starają się wykorzystać słabości strukturalne, w tym próżnię władzy, napięcia społeczne i trudności gospodarcze. Jednak zazwyczaj konkurują one ze sobą, a w obszarach, gdzie ich strefy działań się pokrywają, czasem dochodzi do bezpośrednich starć, ponieważ obie jednostki walczą o rekrutów, kontrolę terytorialną oraz wpływy.

Podsumowując, dżihadyzm nie osłabł w ostatnich latach; raczej przystosował się do nowych warunków. Zagrożenie utrzymuje się na globalnym poziomie poprzez wieloaspektową sieć grup oraz samotnych bojowników. Jednym z najbardziej problematycznych trendów są trwałe, a w niektórych przypadkach nasilające się ataki na społeczności chrześcijańskie; te ataki nie są odosobnionymi przypadkami, ale raczej przejawem głęboko zakorzenionej sekciarskiej logiki, która leży u podstaw współczesnego dżihadyzmu.

Kadr z filmu opublikowanego przez ISIS w Afryce Zachodniej

Żądni władzy autokraci i sojusz lewicy w Ameryce Łacińskiej

Dr Marcela Szymanski

Wzrastająca liczba reżimów autorytarnych na całym świecie ogranicza wolność religijną w ramach szerszego wysiłku na rzecz eliminacji konkurencyjnych ośrodków wpływu. Ci autokraci to nie tylko zwykli polityczni przywódcy, ale osobistości lub całe reżimy oszalałe na punkcie kontroli. Czy to poprzez instytucje rządowe, czy poprzez zorganizowane grupy przestępcze, autokraci dążą do rozmontowania każdej niezależnej struktury - związków, mediów, grup biznesowych, a szczególnie społeczności religijnych, kiedy nie znajdują posłuchu dla dominującej ideologii. W takim środowisku, gdzie rządy prawa są słabe, pogwałcenia wolności religijnej to częsty i w znacznym stopniu słabo udokumentowany proceder.

Globalny trend można dostrzec zwłaszcza w Ameryce Łacińskiej, gdzie potężny sojusz lewicowych partii, znany jako **Forum São Paulo** (FSP) uzyskał zdecydowane poparcie. Pomimo że Forum oficjalnie promuje współpracę w regionie i sprawiedliwość społeczną, regularnie pomija - lub otwarcie wspiera - praktyki autorytarne swoich członków.

Założone w 1990 r. w São Paulo (Brazylia) przez Fidelę Castro i Luiza Inácio "Lulę" da Silva, Forum zrzesza partie polityczne z 24 krajów, z których 13 sprawowało władzę w okresie objętym badaniem. Jak wyrażono w dokumencie fundacyjnym z 1990 r., którego zapisy po raz kolejny potwierdzono na spotkaniu w 2023 r., konfederacja zakładała wzmocnienie jedności wśród lewicy, promocję alternatyw dla neoliberalizmu oraz integrację w regionie⁵.

Wypełniając pustkę ideologiczną po okresie zimnowojennym, Forum przekształciło się w ściśle powiązaną sieć lewicowych reżimów niezależnie od ich demokratycznej prawomocności. W praktyce Forum zapewnia ochronę polityczną dla reżimów autorytarnych pod przykrywką obrony suwerenności narodowej przed imperializmem.

Wyłączając wszystkie prawicowe partie, FSP służy jako platforma do wdrażania modelu socjalistycznego w krajach Ameryki Łacińskiej, naśladując przykład

Kuby, Nikaragui i Wenezueli⁶. Forum zapewnia wzajemną pomoc w budowie "multilateralnego, sprawiedliwego i egalitarnego świata"⁷, idąc w parze z ideami socjalistycznymi, głęboko zakorzenionymi w tożsamości Ameryki Łacińskiej.

W tym modelu religia nie ma żadnej wartości, o ile nie współpracuje ściśle z celami państwa, zwłaszcza w zapewnianiu kolektywnego dobrobytu poprzez redystrybucję dóbr.

W przypadku niespełnienia tych wymogów instytucje religijne stanowią poważne zagrożenie dla autokratów, ponieważ potrafią w sposób niezależny mobilizować znaczną część społeczeństwa oraz postawić tamę indoktrynacji. Pierwszą strategią reżimów autorytarnych jest próba nakłonienia do współpracy. Przywódcy religijni, którzy milczą lub powtarzają rządową narrację, są nagradzani. Ci, którzy stawiają opór, doświadczają systemowego represjonowania. Nadrzędnym celem nie jest całkowite zneutralizowanie opozycji, ale przekształcenie religii w narzędzie propagandy. W czasie niepokojów społecznych w Nikaragui i Wenezueli związki wyznaniowe próbowały przeprowadzić mediację pomiędzy obywatelami a władzą, ale doświadczyły represji. Rządy najpierw próbowały nakłonić kościoły do współpracy⁸, a następnie zaczęły je nękać⁹ początkowo odmawiając prawa pobytu lub wiz osobom duchownym, monitorując działalność duszpasterską, a ostatecznie oskarżając związki wyznaniowe o zdradę, co doprowadziło do wywłaszczania szkół i szpitali¹⁰, wydalania z kraju lub więzienia duchownych¹¹.

Kościoły i grupy religijne znalazły się tym samym po złej stronie ideologicznej agendy Forum. Partie członkowskie często odrzucają uniwersalizm podstawowych praw na rzecz „dobrobytu ludu” określonego przez władze państwowe, a działając w imię sprawiedliwości redystrybucyjnej ideologia ta preferuje, aby aktywa były własnością publiczną¹².

Na posiedzeniu w 2023 r. Forum odrzuciło propozycję potępienia reżimów Nicolása Maduro (Wenezuela)

Mural w Hawanie przedstawiający z profilu trzy rewolucyjne postacie: Julio Antonio Mellę, Camilo Cienfuegos i Che Guevarę

i Daniela Ortegi (Nikaragua) za ignorowanie wyników wyborów¹³, stawiając lojalność wobec ideologicznych sojuszników przed zasadami demokratycznymi.

Od 2025 r. partie członkowskie FSP sprawują rządy nad co najmniej 524 milionami obywateli w całej Ameryce Łacińskiej. W większości tych krajów (Boliwia, Brazylia, Chile, Kolumbia, Kuba, Gwatemala, Honduras, Meksyk, Nikaragua, Dominikana, Santa Lucia, Urugwaj i Wenezuela) wolność religijna i inne prawa człowieka ulegają ograniczeniu¹⁴.

Pomimo represji grupy religijne wciąż odgrywają istotną rolę w zapewnianiu edukacji, opieki zdrowotnej, a także wyznaczają standardy moralne. Ich przywódcy są traktowani z podejrzliwością przez reżimy, które wymagają całkowitej lojalności. Kiedy grupy wyznaniowe są określane mianem „wrogów ludu”, ich praca staje się nie tylko trudna, ale i niebezpieczna.

Napięcie między wolnością religijną a socjalistycznym autorytaryzmem w Ameryce Łacińskiej nie jest teoretyczne. To codzienna rzeczywistość dla niezliczonych duchownych i wiernych, których zaangażowanie na rzecz sprawiedliwości i godności ludzkiej stawia ich w bezpośrednim konflikcie z reżimami dążącymi do absolutnej kontroli.

Forum São Paulo stanowi coś więcej niż regionalny sojusz ideologiczno-polityczny; ilustruje on ewolucję współczesnych autokracji pod pozorem zapewnienia sprawiedliwości, równości i suwerenności narodowej. W ten sposób podważają one wartości, których rzekomo bronią – w tym prawo do sumienia, myśli, wyznania, kultu i wypowiedzi. W Ameryce Łacińskiej wolność religijna jest coraz częściej poświęcana na rzecz ideologicznej konformizacji. Świat powinien mieć to na uwadze.

Ucieczka przed prześladowaniami i dyskryminacją na tle religijnym

José Luis Bazán PhD

Ponad 123 miliony ludzi na całym świecie zostało przymusowo przesiedlonych albo w obrębie swoich krajów ojczystych (73,5 miliona osób wewnątrznie

przesiedlonych), albo szukając bezpieczeństwa w innym kraju jako uchodźcy¹⁵. Prześladowania i dyskryminacja na tle religijnym są stałymi siłami napędzającymi ten masowy proces.

Ponad 1.3 miliona głównie muzułmanów Rohingya odleciało z Myanmaru (Birmy) z powodu przemocy, której stali się celem¹⁶. Zanim Syria pogrążyła się w wojnie domowej trwającej 13 lat, chrześcijanie stanowili około 10 procent populacji, teraz reprezentują oni od 2 do 3 procent¹⁷. Ten sam los spotkał chrześcijan w innych krajach Bliskiego Wschodu takich jak Irak, gdzie chrześcijańska społeczność została zdziesiątkowana, zaczynając od 1.5 miliona przed interwencją międzynarodowej koalicji, zmniejszając się do 150-250 tysięcy dziś¹⁸, reszta została przesiedlona do autonomicznego regionu Kurdystanu albo wyjechała za granicę¹⁹. W latach siedemdziesiątych około 700 tysięcy hindusów i sikhów mieszkało w Afganistanie, ale liczba ta spadła do 220 tysięcy, a mniej niż 100 tysięcy pozostało w 2021 roku zaraz po powrocie talibów do władzy²⁰.

W Afryce Subsaharyjskiej miliony ludzi zostało przymusowo przesiedlonych w wyniku ataków różnych grup dżihadystów. W Mali, Burkina Faso, Nigrze i Czadzie ponad trzy miliony ludzi zostało przymusowo przesiedlonych, a więcej niż dwa miliony uciekło, głównie do sąsiednich krajów²⁴. Ataki terrorystyczne dokonywane przez grupy dżihadystów są głównym powodem tych masowych przesiedleń²². W Burkina Faso najbardziej dotknięta przez islamskich bojowników jest większość muzułmanów, którzy nie podzielają celów i agresywnych taktyk ekstremistów, jak również duża część społeczności chrześcijańskiej tej byłej kolonii francuskiej²³.

W Pakistanie mniejszości religijne nie tylko spotykają się z przemocą, ale również ze strukturalną dyskryminacją, co sprawia, że życie tam staje się nie do zniesienia i zmusza wielu do migracji²⁴.

Przyczyny ubiegania się o azyl różnią się w zależności od regionu i społeczności chrześcijańskich, ale można wyróżnić trzy główne źródła prześladowań na tle religijnym: dżihadyzm, reżimy autorytarne i etniczno-religijny nacjonalizm.

Kiedy dana osoba ma uzasadnione obawy przed prześladowaniem ze względu na swoją religię i nie może lub nie chce pozostać w swoim kraju lub do niego powrócić, staje się uchodźcą zgodnie z Konwencją ONZ dotyczącą statusu uchodźców z 1951 r. i protokołem do niej z 1967 r. (art. 1, A, 2)²⁵. Gdy ofiara nie jest bezpośrednio prześladowana, ale podlega dyskryminacyjnym restrykcjom i nietolerancji przez władzę i społeczeństwo, w niektórych przypadkach również może być uznawana za uchodźcę²⁶. Rzymski Statut

Międzynarodowego Trybunału Karnego uznaje przymusowe wysiedlenie osób dotkniętych wydaleniem lub innymi aktami przymusu za zbrodnię przeciwko ludzkości (Art. 7, d), podczas gdy „nakazanie wysiedlenia ludności cywilnej z powodów związanych z konfliktem” jest klasyfikowane jako zbrodnia wojenna (Art. 8, 2, e, viii)²⁷.

Prześladowanie i dyskryminacja ze względu na wiarę przez władze państwowe lub niepaństwowe powodują, że ofiary z danej społeczności wyznaniowej są zmuszone do opuszczenia swojej ojczyzny, co prowadzi do wymazania ich historycznego wkładu w tożsamość kraju, w którym byli obecni, w wielu przypadkach przez wieki. To prowadzi do erozji różnorodności religijnej i toruje drogę religijnemu sekciarstwu, pogłębiając przepaść między innymi regionami na świecie, gdzie istnieje religijny pluralizm.

Czasami osoby starające się o uzyskanie azylu na podłożu religijnym stają się ofiarami nietolerancji i dyskryminacji od krajów przyjmujących, zarówno od innych starających się o uzyskanie azylu, jak i członków innych etnicznych i religijnych społeczności. To dotyczy zwłaszcza osób, które przeszły na chrześcijaństwo oraz chrześcijan z krajów, gdzie przeważa większość muzułmańska, osób prześladowanych przez muzułmanów w ośrodkach dla uchodźców za praktykowanie chrześcijaństwa albo nieprzebranie np. Ramadanu²⁸. Wnioski o azyl dla tych, którzy przeszli na chrześcijaństwo, są często odrzucane, ponieważ władza ocenia je na podstawie ich słabej znajomości teologii chrześcijańskiej, a nie szczerości przekonań, co często prowadzi do powrotu do ich ojczystego kraju, a to może oznaczać dla nich karę śmierci²⁹.

© AFD via Gettyimages

Mężczyźni, kobiety i dzieci Rohingya zmuszeni do ucieczki z Mjanmy i szukający schronienia w Bangladeszu

Edukacja dla wolności: nauka tolerancji, wzmocnienie mniejszości

Marielle Boutros

Edukacja jest decydującym czynnikiem kształtującym wartości, postrzeganie i zdolności społeczne przyszłych dorosłych obywateli. W okresie dorastania dzieci doświadczają szkoły jako mikrokosmosu społeczeństwa, napotykając współpracę i konkurencję, włączenie i wykluczenie, sprawiedliwość i niesprawiedliwość. Oprócz zdobywania wiedzy akademickiej uczą się one, jak reagować na różnorodność, jak negocjować różnice i rozumieć obowiązki związane z życiem w społeczeństwie.

Te wczesne doświadczenia kształtują ich światopogląd, ich przyszłe zaangażowanie w życie społeczne oraz podejście do osób o innych przekonaniach. Edukacja nie jest więc jedynie przedsięwzięciem akademickim, ale może być głównym motorem spójności społecznej i godności ludzkiej. Może być to również jeden z najskuteczniejszych narzędzi do promowania wolności religijnej i zapewnienia uznania równej godności, sumienia i wartości każdej osoby. To uznanie nie jest wrodzone; musi być nauczane i kształtowane.

W świecie spolaryzowanym przez strach edukacja może być miejscem, gdzie rozpoczyna się kultura pokoji i wzajemnego szacunku, a sala lekcyjna, gdzie panują wartości takie jak otwartość, odpowiedzialność i troska, staje się nie tylko miejscem nauczania, ale również formowania charakteru.

Edukacja i ochrona wolności religijnej

Wolność religijna kwitnie tam, gdzie jednostki uczą się szacunku do osób o innych przekonaniach. Szkoły, które praktykują krytyczne myślenie i empatię, przygotowują uczniów do odrzucania nietolerancji i przeciwstawiania się narracjom ekstremistycznym. Ma to szczególne znaczenie dla mniejszości, które często spotykają się z dyskryminacją i marginalizacją.

Kiedy mniejszości mają dostęp do jakościowej edukacji – zwłaszcza w inkluzywnych, pluralistycznych środowiskach – są lepiej przygotowane do obrony swoich praw, przyczyniają się do rozwoju społeczno-ekonomicznego swoich społeczności oraz zachowują swoją kulturę i religijną tożsamość. Edukacja ma podwójny cel: ochrona podstawowych wolności i umożliwienie sprawiedliwego rozwoju.

W kruchych/niestabilnych państwach dotkniętych konfliktami szkoły mogą również łagodzić czynniki napędzające religijną dyskryminację poprzez wspieranie wspólnych doświadczeń między dziećmi z różnych środowisk. Odpowiednio wczesne otwarcie na różnorodność pomaga im przełamywać stereotypy, zanim staną się zbyt silne, tworząc generację bardziej skłoną do współpracy ponad religijnymi podziałami.

Liban: przykład do naśladowania

Liban, jeden z najbardziej różnorodnych religijnie krajów Bliskiego Wschodu, uznawany jest jako pouczający przykład. Dzięki 18 oficjalnie rozpoznanych wspólnotom wyznaniowym kraj ten historycznie utrzymuje model koegzystencji, co jest rzadkie w tym regionie. W sercu tego współistnienia leżą szkoły katolickie, które od dekad służyły jako bezpieczne przestrzenie do wspólnej nauki, wymiany kulturowej i przyjaźni międzyreligijnej.

W tych szkołach chrześcijańscy i muzułmańscy uczniowie nie tylko przechodzą przez ten sam program nauczania, ale również budują codzienne doświadczenia oparte na wzajemnym szacunku i przyjaźni.

Dorastają razem, odkrywając wzajemnie swoje tradycje, wartości i przekonania nie z podręczników, ale poprzez prawdziwe więzi międzyludzkie. Te codzienne interakcje wspierają wzajemny szacunek i przełamują uprzedzenia.

Z powodu obecnego kryzysu w Libanie szkoły te są zagrożone zamknięciem, co może wpłynąć na rozwój duchowy całego pokolenia, osłabić życie społeczności i przyspieszyć spadek liczby ludności chrześcijańskiej. Ich brak mogłoby spowodować powstanie próżni, którą mogłyby wypełnić instytucje pozbawione podstaw moralnych lub radykalni działacze, podważając dziesięciolecia współistnienia różnych religii i podsycając nieufność, polaryzację i ekstremizm.

Światowe wyzwanie

Konieczność ochrony i rozszerzania edukacji integracyjnej ma charakter globalny. Od Azji Południowej po Afrykę Subsaharyjską, od Bliskiego Wschodu po Amerykę Łacińską społeczności mniejszościowe często napotykają strukturalne bariery w dostępie do edukacji: brak szkół na obszarach zamieszkałych przez mniejszości, programy nauczania, które pomijają lub fałszywie przedstawiają ich historię lub presja społeczna zniechęcająca do uczęszczania do szkoły zwłaszcza dziewczęta. W niektórych sytuacjach restrykcje prawne wyraźnie ograniczają edukację religijną lub publiczne praktykowanie wyznań mniejszościowych, podważając prawo dzieci do poznawania własnych tradycji.

Edukacja integracyjna oparta na prawach człowieka przygotowuje uczniów do obrony nie tylko własnych praw, ale także praw innych osób. Stanowi to istotną ochronę przed uprzedzeniami prowadzonymi do prześladowań.

© ACN

© Ismael Martínez Sánchez / ACN

Edukacja i społeczno-ekonomiczne wzmocnienie pozycji mniejszości

Dla mniejszości dostęp do wysokiej jakości edukacji stanowi również drogę do awansu społeczno-ekonomicznego, zmniejszenia ubóstwa i zwiększenia dostępu do różnorodnych zawodów, udziału w rządzie i życiu publicznym. Edukacja ułatwia osiągnięcie niezależności ekonomicznej, co wzmacnia zdolność mniejszości do walki o swoje prawa bez obawy przed represjami lub uzależnieniem od grup dominujących.

Inwestowanie w nadzieję

Wspieranie szkół, które wyraźnie angażują się w działania na rzecz integracji, kształtowania moralności i dialogu międzyreligijnego, stanowi strategiczną inwestycję w stabilność społeczną. Dla mniejszości dostęp do takich szkół stanowi zarówno ochronę przed dyskryminacją, jak i furtkę do wzmocnienia pozycji społeczno-ekonomicznej.

Zachowanie i rozbudowa takich przestrzeni edukacyjnych nie jest jedynie kwestią akademicką lub rozwojową. Jest to moralny imperatyw i strategiczna konieczność do budowania pluralistycznych, zdrowych i sprawiedliwych społeczeństw. Właśnie w taką nadzieję inwestujemy.

Uczniowie szkoły średniej im. św. Michała w Karaczi w Pakistanie.

Na zdjęciu powyżej dzieci na zajęciach grupowych w szkole podstawowej Sióstr Antoninek w Dekwanah w Bejrucie.

Marta Petrosillo

Wolność religijna to prawo człowieka wyrażone w Artykule 18. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Jeżeli odmawia się komuś wolności religijnej, odmawia się jej potencjalnie wszystkim. To prawo leży u podstaw naszego człowieczeństwa, ale mimo to, jak pokazuje niniejszy raport, stanowi ono częściej przywilej niż gwarancję.

Lata 2023–2024 upłynęły pod znakiem pogłębiających się globalnych zawirowań: konfliktów geopolitycznych, kryzysów w krajach autorytarnych, rosnących nierówności i powolnej erozji norm demokratycznych. Wybuch wojny pomiędzy Hamasem a Izraelem w październiku 2023 r. zapoczątkował nową falę przemocy na Bliskim Wschodzie, znacznie zaburzając wysiłki dyplomatyczne i regionalną dynamikę władzy. W tym samym czasie trwający konflikt na Ukrainie wydaje się daleki od rozwiązania, wciąż nadwężając stosunki Wschód-Zachód, a także zaostrzając kryzys energetyczny i żywnościowy. Zamachy wojskowe w Afryce, połączone z wycofywaniem się międzynarodowych sił pokojowych z takich krajów jak Mali i Republika Środkowej Afryki, umożliwiły dalszą ekspansję przemocy dżihadystycznej w regionie Sahelu i poza nim. W międzyczasie narastające napięcia w regionie Indo-Pacyfiku, zwłaszcza wokół Tajwanu i Morza Południowochińskiego, dowodzą coraz bardziej intensywnej rywalizacji pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Chinami.

Wolność religijna nie pozostaje obojętna na te wstrząsy. Przez całe kontynenty, od gęstych aglomeracji miejskich po zapomiane prowincje, pojedyncze osoby oraz całe grupy społeczne doświadczają zagrożeń związanych z praktykowaniem, głoszeniem albo choćby tylko utożsamianiem się z jakimiś wierzeniami.

W tegorocznej edycji Raportu na temat wolności religijnej na świecie przyglądamy się złożonym, współoddziaującym narracjom, które definiują obecne zagrożenia dla wolności myśli, sumienia i kultu. Kraje zostały podzielone na cztery kategorie opierające się o stopień naruszeń wolności religijnej. Prześladowania odnoszą się do poważnych i powtarzających się przypadków przemocy i nękania, często bezkarnymi. Dyskryminacja zawiera prawne i społeczne restrykcje, które w sposób niesprawiedliwy uderzają w konkretne grupy religijne. Status "pod obserwacją" dotyczy krajów wykazujących początkowe oznaki poważnych naruszeń, które wymagają ścisłego monitorowania. Wszystkie pozostałe kraje uznaje się za zgodne z wymogami, nie wykazujące żadnych istotnych naruszeń i ogólnie przestrzegające międzynarodowych standardów dotyczących wolności religijnej lub wiary.

Tegoroczna kategoryzacja ukazuje powagę sytuacji:

- ◀ **24 kraje** znajdują się w stanie **prześladowań**, doświadczając ucisku i brutalnej przemocy.
- ◀ **36 krajów** doświadczają **dyskryminacji**, cierpiąc z powodu prawnych i społecznych form nacisku na życie religijne.
- ◀ **26 krajów** znajduje się **pod obserwacją**, wykazując wczesne oznaki wyłaniających się zagrożeń.

Raport z 2025 roku klasyfikuje **60 krajów jako wolne od prześladowań lub dyskryminacji**. Łącznie stanowią dom dla **5,26 miliarda ludzi**, reprezentując **62,5 proc. globalnej populacji**. Oznacza to, że niemal dwie z trzech osób na całym świecie żyje w kraju, w którym wolność religijna jest poważnie zagrożona.

Prześladowania

Według Raportu 24 kraje zostały sklasyfikowane jako doświadczające prześladowań na tle religijnym, włączając ludne kraje takie jak Indie czy Chiny, kraje autorytarne oraz targane konfliktami jak Afganistan, Nigeria, Korea Północna i Erytrea. Łącznie kraje te zamieszkuje około **4,1 miliarda ludzi - ponad połowa światowej populacji - która żyje w sytuacji poważnego naruszenia wolności religijnej**.

Natura prześladowań różni się w zależności od kontekstu. **W ośmiu krajach** - Afganistanie, Bangladeszu, Libii, Malediwach, Nigerii, Pakistanie, Sudanie i Jemenie - są one skutkiem połączenia **władzy autorytarnej i ekstremizmu religijnego**. **W siedmiu innych** - Chinach, Erytrei, Iranie, Nikaragui, Korei Północnej, Arabii Saudyjskiej i Turkmenistanie - prześladowania są napędzane przez **kontrolę ze strony autorytarnego państwa**. **Kolejne siedem krajów** - Burkina Faso, Kamerun, Mali, Niger, Somalia, Mozambik i Demokratyczna Republika Konga - są naznaczone głównie przez **religijny ekstremizm**. Na koniec w Indiach i Mjanmie (Birmie) prześladowania potęguje połączenie **autorytaryzmu i nacjonalizmu etniczno-religijnego**.

Dyskryminacja

Raport z 2025 roku rozpoznaje **36 krajów jako doświadczających dyskryminacji na tle religijnym**. Należą do

nich Egipt, Etiopia, Meksyk, Turcja, Wietnam oraz tam, gdzie mniejszości religijne doświadczają prawnych, politycznych lub społecznych restrykcji, które ograniczają ich wolność do praktykowania wiary. Łącznie kraje te zamieszkuje w przybliżeniu 1,1 miliarda ludzi - około 13,2 proc. populacji świata. Wiele osób, choć nie doświadczają bezpośrednich prześladowań, cierpi z powodu systemowej dyskryminacji, ma ograniczony dostęp do miejsc kultu, mierzy się z przeszkodami w wyznawaniu wiary lub doświadczają niesprawiedliwości.

Źródła dyskryminacji mogą być przeróżne. W 25 krajach za dyskryminację odpowiada jeden znaczący czynnik. **Najczęstszym z nich jest autorytaryzm**, dotyczący 22 kraje jak Algieria, Malesja, Wenezuela i Turcja, gdzie kontrola ze strony państwa zagraża pluralizmowi religijnemu. W Czadzie dyskryminację pobudza religijny ekstremizm, podczas gdy na Haiti związana jest ona z przestępczością zorganizowaną. Nacjonalizm etniczno-religijny jest głównym czynnikiem dyskryminacji religijnej w Nepalu.

W 11 krajach dyskryminacja jest rezultatem połączenia wielu czynników. Meksyk mierzy się zarówno z autorytarnym rządem, jak i przestępczością zorganizowaną. W Egipcie, Jordanii, Iraku, Kuwejcie, Omanie, Syrii i Tajlandii obecne jest połączenie autorytarnego zarządzania i religijnego ekstremizmu. W Izraelu Palestyna rządzi się nacjonalizmem etniczno-religijnym oraz ekstremizmem wymierzonym w ograniczenia wolności religijnej. Na Sri Lance dyskryminacja wynika zarówno z autorytarnego rządu, jak i nacjonalizmu etniczno-religijnego.

Pod obserwacją

Dwadzieścia sześć krajów sklasyfikowano jako znajdujące się "pod obserwacją" w związku z narastającym zagrożeniem dla wolności religijnej. Przykłady takich krajów to Chile, Indonezja, Kenia i Rosja, które reprezentują ponad 940 milionów ludzi - około 11,3 proc. światowej populacji. Choć nie doświadczają obecnie znaczących prześladowań lub dyskryminacji, kraje te wykazują ich wczesne oznaki: rosnący autorytaryzm, osłabienie zabezpieczeń prawnych oraz nasilenie nietolerancji religijnej. Włączenie tych krajów do Raportu ukazuje konieczność ścisłej obserwacji oraz podjęcia działań prewencyjnych. Warto zauważyć, że **Meksyk**, będący pod obserwacją w 2023 r., **obecnie trafił do kategorii "dyskryminacja"**, dowodząc tendencji do naruszania wolności religijnej w Ameryce Łacińskiej.

Władza autorytarna i represje prawne

W **Ameryce Łacińskiej** można zaobserwować uderzającą prawidłowość: wiele krajów obecnie sklasyfikowanych jako „dyskryminujące” lub „prześladujące” – w tym **Meksyk, Wenezuela, Nikaragua, Kuba i Haiti**, a także **Bolivia, Chile, Kolumbia i Honduras** - wcześniej znajdowały się w kategorii "objęte obserwacją". Kraje te dzielą również polityczne lub ideologiczne poglądy Forum São Paulo. Ta międzynarodowa koalicja lewicowych partii i ruchów często kojarzona jest z tendencjami autorytarnymi, ograniczeniami swobód obywatelskich i ideologiczną kontrolą nad instytucjami publicznymi. W tym kontekście wolności religijnej zagraża upolitycznienie religii, wywieranie nacisku na związki wyznaniowe, oraz ograniczenia nakładane na edukację, działalność humanitarną lub społeczną. Zobserwowana korelacja sugeruje, że erozja demokratycznych zabezpieczeń w połączeniu z radykalizacją ideologii może przyczynić się do pogorszenia wolności religijnej w całym regionie (zob. główny temat *Autokraci i Forum São Paulo*).

Alegoryczna statua Pani Sprawiedliwości trzymającej wagę i miecz, symbolizujących sprawiedliwość i prawo

Również w innych regionach rządy nadal wykorzystują narzędzia prawne i biurokrację jako broń do kontrolowania przejawów religijności. W Azji nasilone kampanie sinizacji prowadzone przez **Chiny** podporządkowują muzułmanów ujgurskich i wspólnoty chrześcijańskie ideologii państwowej. Nowe przepisy z 2024 r. nakazują wszystkim podmiotom religijnym wyraźne dostosowanie się do wartości socjalistycznych, podczas gdy społeczności tybetańskie i muzułmańskie stoją w obliczu zmiany nazw wsi, aresztowań i niszczenia miejsc kultu. Szczególnie niepokoją przepisy zakazujące edukacji religijnej nieletnich i ograniczające ich udział w nabożeństwach (zob. studium przypadku: *Chiny: Ograniczenia w edukacji religijnej nieletnich*). **Korea Północna** całkowicie zakazuje wyrażania religijności. W Wietnamie i Laosie mniejszości chrześcijańskie, zwłaszcza wśród rdzennych grup, doświadczają przymusowych przesiedleń, niszczenia kościołów, a nawet zabójstw duchownych – bez żadnej ochrony ze strony prawa. Zarówno w **Iranie**, jak i **Turkmenistanie** grupy religijne funkcjonują pod stałą inwigilacją państwa, a niezarejestrowane wspólnoty narażone są na ryzyko uwięzienia, prześladowań lub całkowitej likwidacji.

Nowe twarze terroryzmu

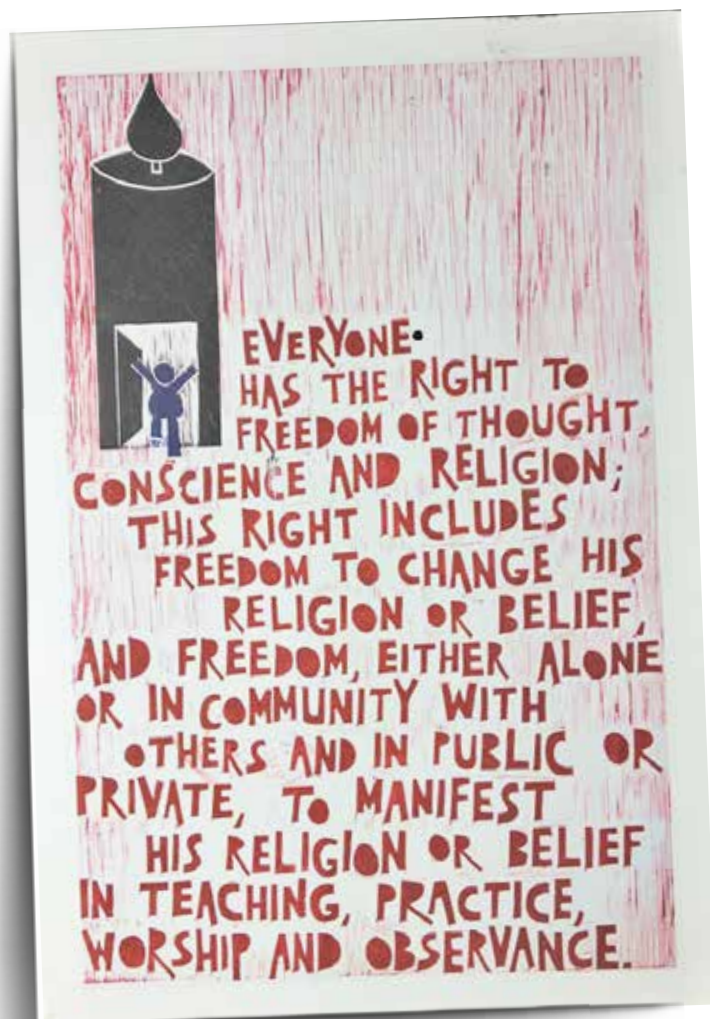
Ekstremizm religijny pozostaje jedną z głównych przyczyn prześladowań na całym świecie. W ostatnich latach ruchy dżihadystyczne rozszerzyły swój zasięg i zróżnicowały strategie, coraz bardziej dostosowując się do lokalnych warunków. Chociaż **Afryka** i **Bliski Wschód** nadal pozostają głównymi ośrodkami działalności dżihadystów, znaczące zmiany zaobserwowano również w **Azji**, zwłaszcza po powrocie talibów do władzy w Afganistanie. Grupy dżihadystyczne coraz bardziej dostosowują się do lokalnych warunków, łącząc lokalną autonomię z centralnym zarządzaniem, co widać na przykładzie ewoluujących działań Państwa Islamskiego (zobacz główny temat: *Ewolucja dżihadyzmu*). Grupy czerpią również korzyść z kryzysów, w szczególności konfliktu między Hamasem a Izraelem z 2023 r. Na początku 2025 r. Instytut Badań nad Wojną ostrzegł przed odrodzeniem ISIS w Syrii, gdzie zmieniające się priorytety w zakresie zwalczania terroryzmu i próżnia bezpieczeństwa umożliwiają jego ponowne pojawienie się po upadku reżimu Assada. Z kolei mieszkańcom krajów zachodnich zagrażają zdecentralizowane sieci terrorystyczne oraz indywidualne działania pojedynczych osób.

Wolność religijna - ofiara wojny

W regionach objętych konfliktami zbrojnymi, np. w **Sahelu**, **Syrii**, **Mjanmie (Birmie)** czy na **Ukrainie**, grupy religijne często mierzą się z ukierunkowaną przemocą. Grupy terrorystyczne, w tym Boko Haram, oddziały Państwa Islamskiego i al-Shabaab, wykorzystują religię jako pretekst do użycia przemocy. Najczęściej dotyka ona chrześcijan i muzułmanów odrzucających ekstremizm. W takich przypadkach zagadnienia

wolności religijnej nie można oddzielić od szerszego zjawiska pogwałcenia praw człowieka, przesiedleń czy zapaści instytucji państwowych.

Regiony objęte konfliktami ujawniają kruchość prawa do wolności religijnej. W **Sahelu** grupy dżihadystyczne stowarzyszone przy ISIS i al-Kaida zwiększyły ataki na wszystkie grupy religijne. W **Burkina Faso**, **Nigerii**, **Nigrze** i w **Mali** akty przemocy prowadzą do likwidacji całych społeczności, powodując masowe przesiedlenia oraz rozbijając struktury wiary (zobacz główny temat *Ucieczka od prześladowań religijnych i dyskryminacji* oraz studium przypadku: *Rollo, Burkina Faso - przymusowe przesiedlenia wspólnot chrześcijańskich*). **Nigeria** doświadcza znaczącego wzrostu przemocy motywowanej religijnie, zwłaszcza na północy kraju i w regionie Pasa Środkowego. Uzbrojone grupy jak Boko Haram, ISWAP oraz radykalizowani pasterze Fulani biorą na cel kościoły, wioski i przywódców religijnych, co prowadzi do przesiedleń na szeroką skalę, przejmowania ziemi i ataków na wspólnoty chrześcijańskie (zobacz informacje dodatkowe: *Fulani i dżihadyzm w Afryce: między dziedzictwem a manipulacją*). W regionie **Rogu Afryki** wojna domowa w Sudanie prowadzi do największego kryzysu migracyjnego w historii: miejsca kultu wykorzystywane są do celów militarnych, a osoby duchowne są więzione i zmuszane do zmiany wiary. W Somalii karze się śmiercią za apostazję, a w Etiopii na skutek

Courtesy of Vladimir Herzog Institute

Drzeworyt Otávia Rotha przedstawiający artykuł 18 Powszechniej Deklaracji Praw Człowieka, pokazany w Radzie Praw Człowieka w Genewie

konfliktów etnicznych dewastuje się religijne zabytki oraz zmusza kapłanów do ukrywania się.

W międzyczasie **konflikt pomiędzy Hamasem a Izraelem** obrócił w grzyby infrastrukturę religijną Strefy Gazy oraz pogłębił podziały w izraelskim społeczeństwie. Obie strony oskarżają się wzajemnie o popełnienie zbrodni wojennych, a turystyka religijna - kluczowa dla wspólnot chrześcijańskich - całkowicie ustała. Napięcia między społecznościami żydowską i muzułmańską są zaostrzane przy użyciu podlegającej i nacjonalistycznej retoryki.

Wojna na Ukrainie skutkuje pogorszeniem stanu wolności religijnej po obu stronach konfliktu: Rosja prześladowa pro-ukraińskie grupy, a jednocześnie Ukraina bierze na cel cerkwie związane z Moskwą. Obie strony drastycznie ograniczyły prawo do wolności sumienia. W Azerbejdżanie przejęcie Górnego Karabachu doprowadziło do czystki etnicznej 120 tys. ormiańskich chrześcijan oraz dewastacji chrześcijańskiego dziedzictwa na masową skalę.

Zorganizowana przestępczość: wiara z bronią przy skroni

W środowisku pozbawionym skutecznej kontroli państwa życie religijne często determinują grupy przestępcze. W wielu niestabilnych regionach **Ameryki Łacińskiej** plądruje się kościoły, porywa księży, a w usługach duszpasterskich pośredniczą kartele narkotykowe. W **upadłej strukturze państwowej Haiti** księży oraz siostry zakonne porywa się dla okupu, ponieważ związki wyznaniowe często stanowią bezpieczną przystań w morzu bezprawia. W **Meksyku** wzrasta liczba ofiar wśród księży (zobacz studium przypadku: *Pomiędzy kulą a błogosławieństwem*). W **Ekwadorze i Gwatemali** praktykowanie wiary zagrożone jest przez gangi wyznające lokalne kultury.

Podobnie w częściach Afryki Subsaharyjskiej - **Burkinie Faso, Nigerii i Demokratycznej Republice Konga** - grupy wyznaniowe oraz ich przywódcy regularnie doświadczają zabójczej przemocy i grózb ze strony grup przestępczych oraz bojówek.

Jeden naród, jedna wiara? Religia jako wyznacznik tożsamości narodowej

W wielu krajach religia jest obecnie coraz częściej wykorzystywana do definiowania tożsamości narodowej, co prowadzi do wykluczenia i marginalizacji mniejszości. Indie są przykładem modelu „hybrydowych prześladowań”, łączącego represje prawne ze strony państwa z oddolną przemocą w społeczeństwie. Polityka hinduskich nacjonalistów z partii BJP stopniowo osłabia gwarancje konstytucyjne. W samym tylko 2024 r. chrześcijanie padli ofiarą 834 ataków, a organizacje pozarządowe stały się celem działań na mocy ustawy o regulacji darowizn. Gwałtownie wzrosła liczba aresztowań na mocy przepisów antykonwersyjnych, co jeszcze bardziej ograniczyło wolność religijną (zob. studium przypadku: *Przepisy antykonwersyjne w Indiach*).

Zakaz nawracania **w Nepalu** doprowadził do prześladowań pastorów i aresztowań za działalność ewangelizacyjną. W **Mjanmie (Birmie)** represje polityczne są silnie związane z tożsamością etniczną i przynależnością religijną. Za wyznacznik tożsamości narodowej uznano buddyzm, wyznawany przez dominujący lud Bamar (Birmańscy). Mniejszości etniczne i religijne są przedmiotem systematycznych represji, które często oskarża się o dążenia separatystyczne. W konsekwencji powstaje łańcuch nieufności, marginalizacji i przemocy, który powoduje podziały w społeczeństwie birmańskim. (Zobacz - informacje ogólne: *Trójkąt Birmy: grupy polityczne, etniczne i religijne*).

W kilku krajach z dominującą większością muzułmańską wolność religijna pozostaje silnie ograniczona ze względu na radykalną interpretację prawa islamskiego. Tam, gdzie szariat jest stosowany w sposób marginalizujący mniejszości religijne, ogranicza się również prawa podstawowe. W Iranie aresztuje się chrześcijan za uczestnictwo w spotkaniach domowego Kościoła. W **Pakistanie** oskarżenia o bluźnierstwo – często skierowane przeciwko niemuzułmanom – prowadziły do aktów przemocy ze strony motłochu i do postępowań sądowych. W **Afganistanie** apostazja nadal podlega karze śmierci (zobacz artykuł: *Prawo, władza i praktyka w świecie muzułmańskim: wiele twarzy szariatu*).

Podwójnie narażone: Kobiety w mniejszościach religijnych

Wobec kobiet z mniejszości religijnych wciąż popełniane są bardzo poważne naruszenia. Doświadczają ogromnych trudności zarówno ze względu na swoją płeć, jak i na wiarę. W **Pakistanie** rozpowszechnione są przypadki porwań, przymusowych konwersji i aranżowanych małżeństw chrześcijańskich oraz hinduskich kobiet z muzułmanami. W styczniu 2023 r. eksperci ONZ wezwali pakistański rząd do interwencji, podkreślając dotkliwy wpływ tych praktyk na wolność religijną i prawa dzieci. Mimo to nadużycia wciąż mają miejsce. W 2025 r. 12-letnia Ariha Gulzar i 10-letnia Laiba Suhal zostały porwane oraz zmuszone do konwersji i małżeństwa, przy zastosowaniu sfałszowanych dokumentów i grózb wobec ich rodzin. Do aresztowań sprawców dochodzi wyłącznie w wyniku długotrwałej presji na organy ścigania.

W **Egipcie** gwałtownie wzrosła liczba zaginięć nieletnich chrześcijańskich dziewcząt. Rodziny zgłaszają porwania, przymusowe konwersje i aranżowane małżeństwa. W 2024 r. udokumentowano ponad 30 takich przypadków, co dowodzi wzrostu niepokojącego trendu.

Zderzenie wolności: religia w epoce ideologicznego konsensusu

W niektórych demokracjach prawo do spójki z polityką społeczną stawia prawo do wolności religijnej w konflikcie z innymi prawami podstawowymi. Tę dynamikę widać szczególnie w krajach **zachodnich oraz w Ameryce Łacińskiej**, gdzie dochodzi do zderzenia świeckich ideologii z tradycyjnymi normami religijnymi. Raport Międzyamery-

kańskiej Komisji Praw Człowieka (IACHR) z 2024 r. został skrytykowany za ukazanie wolności religijnej jako potencjalnego zagrożenia dla praw "antydiskryminacyjnych".

Nawet w społeczeństwach z silnymi zabezpieczeniami konstytucyjnymi - jak w krajach OBWE - pod nieustanną presją znajduje się prawo do **wolności sumienia**. Dotyczy to zwłaszcza kwestii służby wojskowej i aborcji (zobacz studium przypadku *Umierające prawo do wolności sumienia*). Ramy prawne i dominujące oczekiwania kulturowe stopniowo przedkładają konkurencyjne rzeczywiste lub domniemane prawa nad wolność religijną.

Wrogość wobec religii wzrosła w kilku miejscach: w **Kanadzie** kościoły katolickie stanowiły cel podpalenia, w **Hiszpanii, Grecji i Chorwacji** dochodziło do motywowanych ideologicznie napaści na symbole religijne i procesje. W **Belgii** wyznaczano kary dla przywódców religijnych odmawiających świąteń kaptuńskich kobiet. W wyniku konfliktu w **Gazie** gwałtownie wzrosły przypadki incydentów nienawiści wobec żydów i muzułmanów. Również chrześcijanie doświadczają nieustannych ataków.

W zachodnich krajach OBWE wrogość wobec chrześcijan pozostaje często nieudokumentowana. Braki w raportowaniu przypadków agresji osłabiają odpowiedź ze strony państwa, normalizują wrogość i nierówne traktowanie, czyniąc społeczność chrześcijańską coraz bardziej podatną na ataki (zobacz informacje dodatkowe: *Ciche prześladowania: grzech zaniedbania*). Zdarzają się jednak chwalebne wyjątki. W **Wielkiej Brytanii** podtrzymano wolność religijną w kluczowych sprawach dotyczących wolności słowa i ochrony w zatrudnieniu. Pokazuje to, że systemy demokratyczne potrafią wciąż skutecznie zabezpieczyć wolność religijną, kiedy zachowana jest niezależność systemu sądowego.

Poza ekranem: cyfrowe prześladowania i przyszłość wolności religijnej

Cyfrowe technologie informacyjne dysponują potężnymi narzędziami represji. W wielu krajach treści religijne są cenzurowane w Internecie, a osoby prywatne narażone są na aresztowania wyłącznie za wpisy w mediach społecznościowych. Reżimy autorytarne wykorzystują technologię do monitorowania wypowiedzi religijnych, co pozwala określić grupy wyznaniowe mianem ekstremistów. W **Chinach i Rosji** filtruje się i karze za sprzeciw wyrażany w Internecie oraz blokuje się platformy z treściami religijnymi. Grupy ekstremistyczne również wykorzystują narzędzia cyfrowe do podżegania i szerzenia propagandy. Media społecznościowe wykorzystuje się do uciszania mniejszości, szerzenia mowy nienawiści i podsycania polaryzacji. W Pakistanie oskarżenia o bluźnierstwo, często bezpodstawne, coraz częściej wiąże się z wpisami w Internecie. Sieci zorganizowanych podmiotów śledzą aktywność cyfrową, raportują rządowi konieczność interwencji lub podżegają do przemocy na ulicach. Raport Ministerstwa Spraw Religijnych z 2023 r., oparty na danych Federalnej Agencji Śledczej Pakistanu, odnotował ponad 400 000

skarg, podkreślając, w jaki sposób cyfrowy nadzór ułatwia represje religijne.

Głęboko niepokoi ogromny potencjał **sztucznej inteligencji (AI)** w zakresie manipulacji i represjonowania wierzących. Doniesienia z **Korei Północnej** sugerują, że władze stosują system nadzoru, który co pięć minut wykonuje zrzut ekranu z każdego telefonu i przechowuje te obrazy do celów inwigilacji. Ogromne możliwości AI muszą podlegać znacznym ograniczeniom i zabezpieczeniom etycznym, tak aby jej wdrożenie służyło zachowaniu godności ludzkiej i przyczyniało się do ochrony wolności myśli, sumienia i religii we wszystkich jej wymiarach (zob. dokument informacyjny: *Epokowa zmiana: wolność religijna w erze sztucznej inteligencji*).

Ziarna nadziei: głosy w obronie wolności religijnej

Pomimo coraz większych zagrożeń społeczności religijne nadal odgrywają istotną rolę w promowaniu pokoju, dialogu i godności ludzkiej. Organizacje wyznaniowe często kierują akcjami humanitarnymi, bronią praw człowieka i wspierają wysiedlone społeczności. W regionach dotkniętych konfliktami - na **Bliskim Wschodzie, w Afryce, Azji i Ameryce Łacińskiej** - przywódcy religijni oferują zarówno prowadzenie moralne, jak i konkretną pomoc. W Cabo Delgado w **Mozambiku** Kościół stał się filarem wsparcia i dialogu międzyreligijnego w obliczu przemocy dżihadystów (zobacz studium przypadku: *Aktywna rola Kościoła w Cabo Delgado*). W krajach takich jak **Burkina Faso** lokalne inicjatywy sprzyjają dialogowi międzyreligijnemu nawet w obliczu zagrożeń ze strony ekstremistów (zobacz studium przypadku: *Burkina Faso: mecz o pokój*).

Decydującą rolę odgrywa również **edukacja**, promując społeczne współistnienie, podkreślając godność osoby ludzkiej i wzmacniając pozycję mniejszości zarówno pod względem kulturowym, jak i społeczno-ekonomicznym (zobacz dokument informacyjny: *Edukacja na rzecz wolności: nauczanie tolerancji, wzmacnianie pozycji mniejszości*).

Na koniec jednym z najbardziej autorytatywnych na świecie w obronie dialogu i wolności religijnej jest głos **papieża Franciszka** (zobacz dokument informacyjny: *Papież Franciszek i wolność religijna: prawo do pokoju*).

Aby jednak te nadzieje przekładały się na trwałe zmiany, niezbędne jest wspólne zaangażowanie. Obrona i promowanie wolności religijnej nie może spoczywać wyłącznie na barkach przywódców religijnych lub reprezentantów społeczeństwa obywatelskiego. Musi angażować rządy, instytucje, nauczycieli i osoby prywatne. Wolność religijna to nasza wspólna odpowiedzialność. Wszyscy musimy zabrać głos w obronie wolności religii i sumienia na całym świecie, gwarantowanej przez art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. Wolność religijna musi być zagwarantowana wszystkim. **Wolność religijna jest prawem człowieka, a nie przywilejem.**

STUDIUM PRZYPADKU

Rollo, Burkina Faso - przymusowe wysiedlenie społeczności chrześcijańskiej³⁰

Maria Lozano

8 maja 2023 roku islamscy ekstremiści zaatakowali miasto Rollo w północnej części Burkina Faso, zmuszając całą populację (około 2000 osób) do ucieczki. Zgodnie ze wzorcem ukierunkowanej przemocy w regionie Sahelu bojownicy wkroczyli do wioski, zabijając kilku przypadkowych mieszkańców, aby wzbudzić strach, a następnie splądrowali i spalili domy, żądając od wszystkich mieszkańców opuszczenia miejscowości przed zapadnięciem zmroku. Następnego ranka cywile próbujący odzyskać swoje rzeczy zostali zabici na drodze.

Wysiedlona społeczność, w tym kobiety, dzieci, osoby starsze i przywódcy kościelni, tacy jak katolicki proboszcz Étienne Sawadogo, uciekła w nocy pieszo w kierunku Kongoussi i Séguénéga, oddalonych o około 40 kilometrów. Trasa ucieczki została zaminowana przez napastników. W nocy wybuchła mina, zabijając zwierzęta domowe na kilka sekund przed przejściem grupy.

Dla wielu wysiedlenie oznaczało nie tylko utratę domów, ale także środków do życia, bezpieczeństwa i poczucia tożsamości. Ojciec Sawadogo opisał później to doświadczenie jako „Exodus”, porównując je do biblijnej historii przymusowego wyjazdu i trudności.

Uchodźcy przybyli wyczerpani, strauumatyzowani i bez dobytku. Miasta dające im gościnę nie były przygotowane na przyjęcie tak dużej liczby osób. Lokalny Kościół, a zwłaszcza parafia św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Kongoussi, szybko zareagował, zapewniając żywność, odzież i schronienie. Pomoc rządowa dotarła dopiero po kilku dniach z powodu procedur rejestracyjnych

i problemów koordynacyjnych, co sprawiło, że reakcja Kościoła była niezbędna.

Podobny przypadek miał miejsce w październiku 2023 roku w miejscowości Dédé, w północno-zachodniej części Burkina Faso, gdzie terroryści dali chrześcijańskiej ludności 72 godziny na opuszczenie miejscowości. Wcześniej bojownicy zabili dwóch młodych harcerzy w miejscowym kościele za nieposłuszeństwo rozkazom. Biskup Prosper B. Ky z diecezji Dédougou nazwał to wydarzenie bezprecedensowym, zauważając, że w przeciwieństwie do wcześniejszych ataków na społeczność mieszane po raz pierwszy cała społeczność chrześcijańska została wygnana wyłącznie z powodu swojej wiary³¹.

Przemoc w Rollo i Dédé jest częścią szerszej strategii grup ekstremistycznych, mającej na celu kontrolowanie obszarów wiejskich poprzez wyrzucanie tych, którzy nie podzielają ich ideologii lub religii. Celem ataków na społeczności chrześcijańskie jest nie tylko szerzenie strachu, ale także zmiana struktury demograficznej i religijnej, aby zapewnić sobie kontrolę nad terytorium.

W tym przypadku, podobnie jak w wielu regionach Sahelu i innych częściach świata, przymusowe wysiedlenie jest bezpośrednią konsekwencją prześladowań, powodując kryzys humanitarny, ponieważ wysiedleni ludzie przenoszą się do przepiętnych miast i obszarów, które nie są w stanie zapewnić im wsparcia. Ten schemat pokazuje powiązania między prześladowaniami religijnymi, celami terytorialnymi grup zbrojnych i destabilizacją społeczności.

© ACN

Fulani i dżihadyzm w Afryce: Między dziedzictwem a manipulacją

Maria Lozano

Przemoc dżihadystów w regionie Sahelu i Afryki Zachodniej stała się coraz bardziej złożonym zjawiskiem, szczególnie w krajach takich jak Nigeria, Mali i Burkina Faso. Jedną z kwestii, wokół której prowadzi się dyskusje, są Fulani, czyli Peul, którzy często są przedstawiani tak, jakby sami byli ruchem dżihadystycznym. Ważne jest, aby podkreślić, że nie wszyscy Fulani są dżihadystami³², choć ofiary i obserwatorzy często zwracają uwagę, że znaczna część rekrutów do niektórych grup zbrojnych w regionie Sahelu i Afryki Zachodniej to Fulani. Ta rzeczywistość wymaga wyjaśnień wykraczających poza uproszczone narracje, uwzględniających istotne aspekty geopolityczne, historyczne i społeczne.

Kim są Fulani?

Fulani, nazywani również Peul lub Fula, są jedną z największych i najbardziej rozproszonych grup etnicznych w Afryce, z populacją szacowaną na 25-40 milionów osób³³, rozsianych po 20 państwach w regionie Sahelu i Afryki Zachodniej. Są oni tradycyjnie koczowniczymi pasterzami, choć wielu z nich zaczęło mieszkać na terenach agropastoralnych lub miejskich, a ich wspólnym językiem jest fulfulde, znany również jako fula lub peul³⁴.

Grupa ta ma złożoną strukturę społeczną, podzieloną na kasty, w tym szlachtę, duchowieństwo, rzemieślników i pasterzy z niższych kast³⁵, a na ich tożsamość duży wpływ ma **islam sunnicki**³⁶; są one historycznie związane z islamizacją regionu. Co ważne, nie jest to jednak grupa jednorodna pod względem społecznym, politycznym ani ideologicznym³⁷.

Kasty i podziały wewnętrzne: ukryty wymiar społeczny³⁸

Wewnętrzna struktura kastowa Fulani jest często ignorowana w dyskusjach publicznych, ale odgrywa rolę w rekrutacji dżihadystów. **Najwyższa kasta**, w tym arystokracja religijna lub szlachecka, powiązana ze

starożytnymi emirami i kalifatami, dominuje w sferze politycznej i gospodarczej i w większości sprzeciwia się dżihadizmowi. **Niższa kasta**, w skład której wchodzi młodzieńcy pasterze bez ziemi, to potomkowie dawnych poddanych lub niewolników, którzy nie mają dostępu do edukacji ani podstawowych usług. Jest to najbardziej wrażliwy segment, najbardziej narażony na rekrutację.

Ten podział społeczny wyjaśnia, dlaczego tak wielu zradykalizowanych młodych ludzi z niskiej kasty Fulani działa nie tylko przeciwko innym społecznościom, ale także przeciwko własnym tradycyjnym elitom, postrzeganym jako część niesprawiedliwego systemu politycznego³⁹. Chociaż większość Fulani nie jest zaangażowana w dżihadyzm - a w wielu przypadkach jest jego ofiarami - niektórym radykalnym grupom udało się zwerbować członków niższych kast tej społeczności. Ten dżihadyzm funkcjonuje jako symboliczny sposób awansu społecznego i wewnątrzgrupowej zemsty społecznej.

Współczesne czynniki radykalizacji⁴⁰

Czynniki zewnętrzne zaczynają odgrywać coraz większą rolę w potęgowaniu działalności dżihadystów z plemienia Fulani. Obejmują one: systemowe wykluczenie społeczne i marginalizację spowodowane koczowniczym stylem życia, naruszanie terytoriów i redukcja tradycyjnych szlaków pasterskich spowodowane wzrostem demograficznym i zmianami klimatycznymi, konflikty rolnicze z grupami osiadłymi, w tym dostęp do łąd i wody, stygmatyzację etniczną i przemoc ze strony sił państwowych lub lokalnych milicji.

W krajach takich jak Burkina Faso Fulani są stygmatyzowani jako „potencjalni terroryści”, co prowadzi do pozasądowych egzekucji dokonywanych przez wojsko lub lokalne milicje. W Mali najemnicy Wagnera zaatakowali i zabili Fulani za domniemane powiązania z terroryzmem⁴¹. Tymczasem grupy dżihadystyczne, takie jak Katiba Macina, powiązana z Al-Kaidą milicja dżihadystyczna działająca w środkowej części Mali, oferują marginalizowanym społecznościom ochronę, wzmacniając w ten sposób swoją legitymizację⁴².

© Eric Lafforgue

Pasterz Fulanów pasący swoje bydło w Afryce

Manipulacja przez grupy zewnętrzne

Współczesny dżihadizm wykorzystuje tożsamość Fulani na kilka sposobów. Następujące fakty wskazują, że przymoc nie pochodzi tylko od wewnątrz, ale jest również podsycana z zewnątrz⁴³:

1. **Międzynarodowe grupy dżihadystyczne** (takie jak Islamska Prowincja Sahary lub Grupa Wspierająca Islam i Muzułmanów) wykorzystuje mobilność i rozprzestrzenianie się Fulani w celu stworzenia sieci logistycznych i rekrutacyjnych.
2. Tradycyjne trasy pasterzy i handlarzy z plemienia Fulani **ułatwiają przemyt broni i ludzi oraz rozprzestrzenianie się ekstremistycznych idei** poprzez nieszczelne granice.
3. Niektóre regionalne **podmioty geopolityczne** – w tym państwa lub grupy interesów regionalnych – mogą wykorzystywać przemoc Fulani jako narzędzie destabilizacji lub kontroli terytorialnej.

Nigeria i współczesna interpretacja historycznego dziedzictwa dżihadystów

W środkowej części Nigerii konflikty między mużułmańskimi pasterzami z plemienia Fulani a chrześcijańskimi rolnikami z plemion Berom, Tiv i Idoma przerodziły się w systematyczną przemoc, która wykracza poza tradycyjne wiejskie spory o dostęp do ziemi i wody. Przykładem tego zjawiska jest stan Benue, znany jako „spichlerz Nigerii”, gdzie dochodzi do aktów przemocy, które wielu analityków nie uznaje już za zwykłe „konflikty między społecznościami”⁴⁴.

Kontekst historyczny ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia obecnej sytuacji. Dżihad Usmana dan Fodio (patrz: ramka) nie podbił chrześcijańskiego centrum i południa Nigerii, ale pozostawił głęboką traumę⁴⁵. W Benue tradycja ludu Tiv opowiada o decydującym zwycięstwie nad Fulani w górach Ushongo, które stało się symbolem oporu i sprzeciwu wobec politycznego islamu⁴⁶.

Dziedzictwo historyczne zostało również **przejęte przez grupy dżihadystyczne**, takie jak **Boko Haram, ISWAP i Katiba Macina** w Mali⁴⁷. Wielu bojowników z plemienia Fulani – zwłaszcza młodych nomadów z niższych kast, pozbawionych dostępu do edukacji i zasobów – jest rekrutowanych przez te grupy, które wykorzystują zarówno islam, jak i historyczne oraz społeczno-ekonomiczne krzywdy.

Aktualny wymiar etniczny i religijny

Wielu tradycyjnych przywódców⁴⁸ i organizacji międzynarodowych⁴⁹ uważa, że incydenty w Pasie Środkowym **nie są przypadkowymi atakami**, ale raczej częścią kampanii **czystek etnicznych i religijnych**. Większość ofiar konfliktu z Fulani w Pasie Środkowym to chrześcijanie, a dotknięte nim obszary pokrywają się z regionami, które opierały się islamskiej ekspansji w XIX wieku⁵⁰.

Choć rząd federalny uznał kryzys, jego reakcja **była powolna, reaktywna i bez legalnych konsekwencji** dla sprawców. Pomimo przepisów zakazujących wypasu na otwartym terenie, obietnic dialogu i działań na rzecz bezpieczeństwa masakry trwają nadal, a dziesiątki tysięcy wysiedleńców żyje w trudnych warunkach⁵¹.

O co toczy się gra?

Kryzys w regionie **Sahelu i Pasa Środkowego** nie może być odczytywany wyłącznie jako lokalny konflikt między pasterzami a rolnikami. Jest to niekończąca się wojna o **ziemię, tożsamość religijną oraz o gospodarczą i polityczną władzę**. Zbiorowa trauma spowodowana historycznymi [atakami] dżihadystów, pogłębiona przez bierność państwa oraz przez manipulacje ze strony grup ekstremistycznych, napędza cykl przemocy, która grozi rozprzestrzenieniem się na cały region. Społeczności chrześcijańskie – zwłaszcza w Nigerii – spotykają się z systematycznymi prześladowaniami, ale wielu Fulani jest też ofiarami przemocy strukturalnej i manipulacji ideologicznej. Budowanie trwałego pokoju w regionie Sahelu wymaga prawdy, sprawiedliwości i dogłębnej analizy, która wykracza poza polaryzujący dyskurs.

Korzenie historyczne: dżihadysty Sahelu⁵³

Związek między Fulani a dżihadyzmem ma głębokie korzenie.

- **Usman dan Fodio** (1804-1808) zjednoczył zróżnicowane ludy pod rządami kalifatu Sokoto opartego na szariacie i dominacji Fulani, co doprowadziło do powstania polityki wykluczenia, która nadal powoduje napięcia i budzi traumę wśród społeczności niemuzułmańskich i niebędących Fulani⁵⁴.
- **Seku Amadu** (1818-1845) przewodniczył ruchowi w delcie rzeki Niger, zakładając w Macinie teokratyczne państwo Fulani, które przetrwało prawie sto lat i pozostaje punktem odniesienia dla niektórych grup zbrojnych⁵⁵ takich jak Katiba Macina w jej walce przeciwko państwu i innym społecznościom.
- **Omar Saidou Tall** (1848-1864) zjednoczył terytoria Mali, Senegalu i Gwinei pod rządami islamskiego systemu, pozostawiając głęboki ślad w konfiguracji etnicznej i religijnej.

ANALIZA REGIONALNA

Afryka Subsaharyjska

Marta Petrosillo

W okresie obejmującym badanie Afryka pozostaje obszarem najbardziej dotkniętym działalnością dżihadystów. Przemoc nie jest dziełem jednego podmiotu, ale wynika z działań zdecentralizowanej sieci powiązanych ruchów. Choć działają one autonomicznie, podzielają wspólną ideologię, taktykę i dysponują wspólnymi zasobami. Ruchy te wykorzystują nieszczęsne granice i słabe rządy, aby rozprzestrzeniać się w różnych regionach, tworząc luźno skoordynowaną strukturę. Pomimo swojej niezależności wymieniają się bronią, bojownikami i metodami propagandy. Ich zdolność do adaptacji ma katastrofalne konsekwencje dla ludności cywilnej, w tym społeczności chrześcijańskich. Ten transnarodowy i elastyczny model pozwala dżihadystom prosperować w warunkach trwającej niestabilności (zob. główny temat: *Ewolucja dżihadyzmu*, str. 8).

Według Afrykańskiego Centrum Studiów Strategicznych islamskie bojówki odpowiadają na destabilizację pięciu regionów kontynentu. Tylko w 2024 r. ugrupowania te były odpowiedzialne za śmierć 22 307 osób⁵⁶.

Ekspansja dżihadyzmu w regionie Sahelu

Sahel pozostaje regionem świata najbardziej dotkniętym terroryzmem i przemocą dżihadystów. Ponad połowa wszystkich ofiar zamachów terrorystycznych w 2024 r. pochodziła z tej części Afryki. Jak podano w Globalnym Indeksie Terroryzmu z 2025 r., pięć z dziesięciu krajów najbardziej dotkniętych terroryzmem - Burkina Faso, Mali, Niger, Nigeria i Kamerun - leży w regionie Sahelu, co podkreśla jego centralne miejsce w obecnej fali przemocy ekstremistycznej⁵⁷.

W 2024 r. **Burkina Faso** pozostaje krajem najbardziej dotkniętym terroryzmem na świecie, odpowiadając za 20 proc.

wszystkich ofiar terroryzmu. W poprzednim roku odsetek ten wynosił 21 proc. Przemoc dżihadystów nasilała się od 2015 r., zmieniając ten kraj - niegdyś wzór harmonii religijnej - w epicentrum ekstremizmu w **Sahelu**⁵⁸. Grupy takie jak JNIM, oddziały Państwa Islamskiego i Ansarul Islam atakują zarówno społeczności muzułmańskie, jak i chrześcijańskie, często niszcząc miejsca kultu. Przywódcy religijni są porwani lub zabijani, a społeczności chrześcijańskie wysiedlane lub pozbawiane możliwości publicznego praktykowania swojej wiary. W połowie 2024 r. w regionie Zekuy-Doumbala zabito prawie 100 chrześcijan⁵⁹.

W **Mali** ma miejsce systematyczny spadek poziomu bezpieczeństwa i ograniczenia podstawowych praw. Sprawia to, że kraj ten stał się jednym z państw najbardziej dotkniętych terroryzmem na świecie. Kryzys rozpoczął się w 2012 r., kiedy to infiltracja grup ekstremistycznych na północy kraju wywołała wybuch powstania Tuaregów. Tuaregowie, stanowiący około dziesięć procent ludności, w dążeniach do uzyskania autonomii na północy sprzymierzyli się poprzez Narodowy Ruch Wyzwolenia Azawadu (MNL) z grupami islamskimi, takimi jak AQIM, MUJAO i Ansar Dine w celu wyparcia sił rządowych⁶⁰. Zerwanie porozumienia pokojowego z rządem w 2015 r., połączone z wycofaniem sił pokojowych ONZ w 2023 r. oraz przybyciem rosyjskich najemników z Grupy Wagnera, tylko pogłębiło kryzys. W całym kraju nasiliła się przemoc dżihadystów, a cywile - w tym chrześcijanie - są narażeni na porwania, nękanie i narzucanie zasad religijnych. W 2024 r. junta zawiesiła działalność polityczną, by rozprawić się z dysydentami. Sytuacja pozostaje krytyczna, wzbudzając obawy przed konfliktem wewnętrznym i dalszymi naruszeniami praw człowieka.

Niger boryka się z poważnym pogorszeniem sytuacji w zakresie bezpieczeństwa i praw człowieka pod rządami

junty wojskowej generała Abdourahamane Tchiani. Przyjęta w marcu 2025 r. tzw. karta przejściowa zapoczątkowała 60-miesięczny okres transformacji, w którym zapewniono formalną wolność wyznań. W praktyce jednak prawo to jest trudne do wyegzekwowania w związku z postępującą destabilizacją kraju. Niger stał się głównym ogniskiem dżihadyzmu, a ISSP, oddziały powiązane z Al-Kaidą i Boko Haram, działają na terenie całego kraju. Region Tillabéri, położony w pobliżu Mali i Burkina Faso, pozostaje epicentrum ataków. W 2024 r. w Nigrze odnotowano 94 proc. wzrost liczby ofiar śmiertelnych terroryzmu – najwyższy na świecie⁶¹. Ucierpiały zarówno społeczności muzułmańskie, jak i chrześcijańskie, które padły ofiarą ataków na kościoły, meczety i zgromadzenia religijne. Mimo podjęcia pewnych wysiłków na rzecz dialogu międzywyznaniowego, radykalizm, słabość instytucji i autorytarne rządy w znacznym stopniu osłabiły odporność społeczeństwa obywatelskiego. Mniejszości chrześcijańskie pozostają szczególnie narażone, doświadczając gróźb, przymusowych konwersji i ograniczeń w praktykowaniu religii.

W lipcu 2024 r. Mali, Burkina Faso i Niger sformalizowały swój sojusz, tworząc Konfederację Państw Sahelu (CSS) po wspólnym wystąpieniu z ECOWAS⁶². Zmiana ta sygnalizuje dalsze odejście od instytucji zachodnich, ponieważ reżimy wojskowe wzmacniają swoje partnerstwa z Rosją i Chinami.

Przewroty, wybory i zmiany konstytucyjne: zmiana sposobu sprawowania rządów

W latach 2023–2025 w **Afryce Subsaharyjskiej** nastąpiła fala zamachów stanu, reform konstytucyjnych i parlamentarnych, które często miały istotny wpływ na zakres wolności religijnej. W tym okresie doszło do **dwóch udanych zamachów stanu** (Niger⁶³ i Gabon⁶⁴) oraz **szeregu nieudanych prób** siłowego przejęcia władzy (Burkina Faso⁶⁵, Guinea-Bissau⁶⁶ i DRK⁶⁷).

W innych krajach przeprowadzono kontrowersyjne reformy konstytucyjne, które skutkowały szeregiem negatywnych zjawisk. W **Republice Środkowoafrykańskiej** referendum z 2025 r. zniosło ograniczenia kadencji i stworzyło stanowisko wiceprezydenta, umożliwiając prezydentowi Touadéra ubieganie się o trzecią kadencję w grudniu 2025 roku⁶⁸.

W grudniu 2023 r. na drodze referendum ponownie wprowadzono w **Czadzie** system pół-prezydencki, ustanowiono stanowisko premiera, senat i komisję praw człowieka, ale mimo to szanse pociągnięcia do odpowiedzialności za nadużycia wydają się ograniczone. Pod koniec 2024 r. w **Gabonie**⁶⁹ i po 54 latach rządów dynastii Bongo ogłoszono nową konstytucję, a rząd zainicjował dialog narodowy w celu ożywienia instytucji⁷⁰. W marcu 2024 r. parlament **Togo** zatwierdził nową konstytucję, która wprowadza w kraju system parlamentarny, skutecznie znosząc ograniczenia kadencji prezydenta Gnassingbé, sprawującego władzę od 2005 r. Jednak zdaniem krytyków, nowa konstytucja wciąż podważa zasady demokracji⁷¹.

W 2024 r. wybory miały się odbyć w 19 krajach afrykańskich, ale wiele z nich zostało przełożonych, sfalszowanych lub

przeprowadzonych w warunkach autorytarnych. Reżimy wojskowe w **Burkinie Faso**⁷², **Mali**⁷³, **Gwinei**⁷⁴ i **Gwinei-Bissau**⁷⁵ nie dotrzymały obietnic dotyczących demokratycznych przemian, natomiast ważne wybory krajowe odbyły się w **Mauretanii**⁷⁶, **Czadzie**⁷⁷, **Senegalu**⁷⁸ i **Togo**⁷⁹. W Republice Południowej Afryki biskupi katoliccy określili proces wyborczy jako „w przeważającej mierze wolny i uczciwy”⁸⁰.

Róg Afryki: wojny domowe, przemoc religijna i regionalne niepokoje

Róg Afryki pozostaje głęboko niestabilny, a sytuację pogarszają nakładające się na siebie wojny domowe, zagrożenia ekstremistyczne i napięcia transgraniczne.

Od kwietnia 2023 r. w **Sudanie** trwa wojna domowa między sudańskimi siłami zbrojnymi a Siłami Szybkiego Reagowania, która wywołała największy na świecie kryzys uchodźczy, w wyniku którego prawie 13 milionów ludzi zostało wysiedlonych⁸¹. Obie frakcje bombardowały obiekty sakralne, torturowały duchownych i przekształcały kościoły i meczety w bazy wojskowe. Chrześcijanie doświadczają przymusowych nawróceń, arbitralnych zatrzymań i brutalnych ataków, a wolność religijna ulega gwałtownemu pogorszeniu.

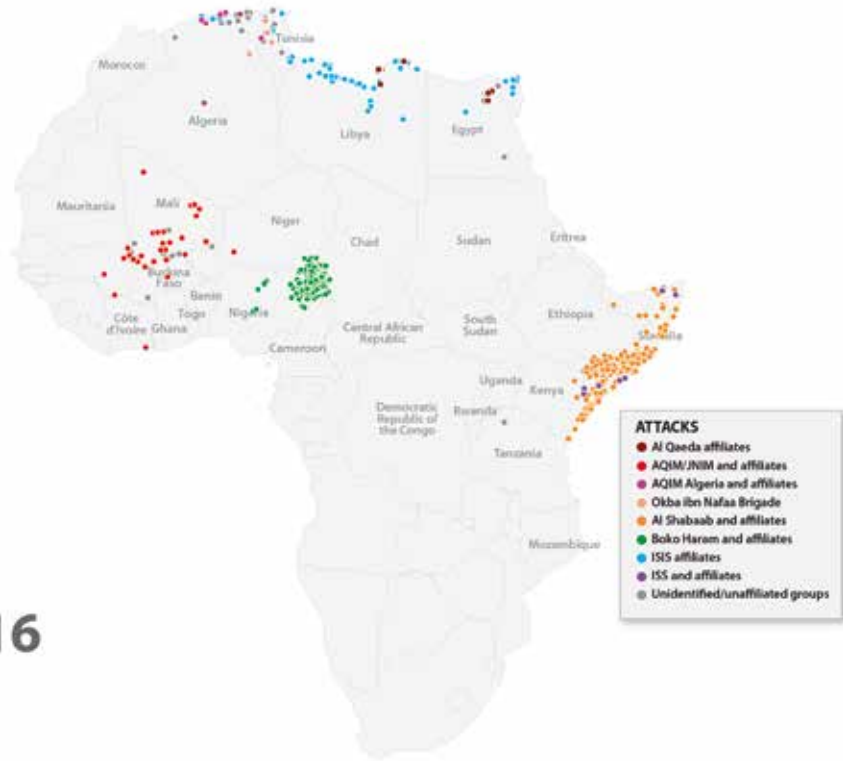
Przemoc rozprzestrzeniła się na **Sudan Południowy**, gdzie napływ uchodźców i odwetowe akty przemocy na tle etnicznym destabilizują kruchy proces pokojowy. Rząd tymczasowy odroczył wybory i zмага się z opracowaniem projektu niezmiennalnej konstytucji⁸².

Sytuacja w **Somalii** pozostaje krytyczna. Al-Shabaab kontroluje duże obszary wiejskie i egzekwuje prawo szariat, zakazując praktyk religijnych chrześcijanom, karząc śmiercią za apostazję i atakując każdego, kto zostanie uznany za „nie-muzułmanina”. Chrześcijanie muszą praktykować swoją wiarę w tajemnicy, będąc narażonymi na przemoc, więzienie lub śmierć. ISIS-Somalia również się rozrasta, szczególnie w Puntlandzie, co dodatkowo zwiększa obecną niestabilność. Napięcia z Etiopią i Somalilandem, w połączeniu z napływem broni i wewnętrznymi konfliktami klanowymi, dodatkowo osłabiają wysiłki mające na celu ograniczenie przemocy dżihadystów⁸³.

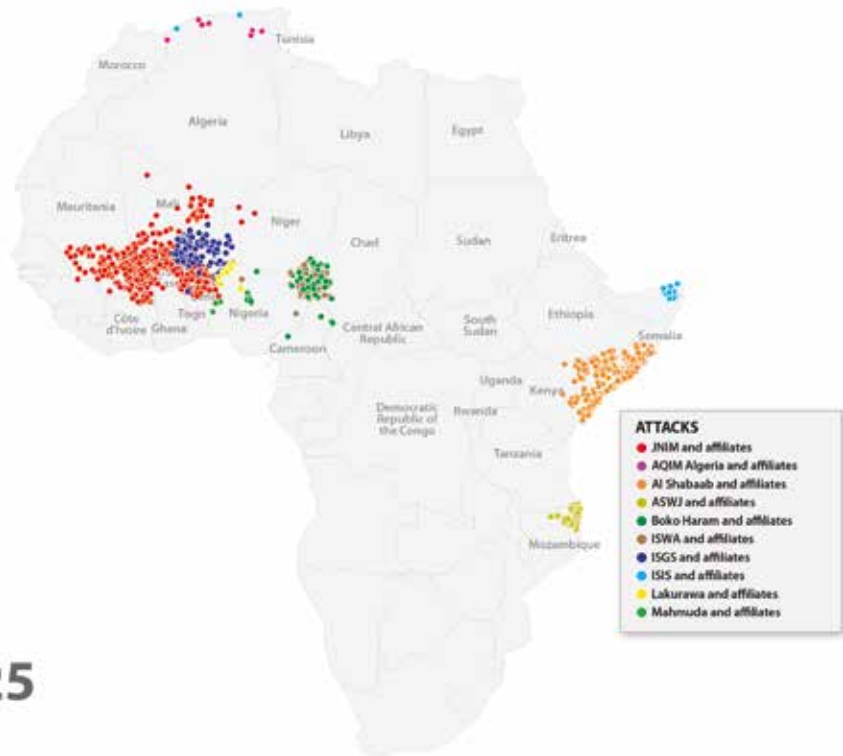
Po Somalii przemoc związana z działalnością Al-Shabaab najbardziej dotyka społeczeństwo **Kenii**⁸⁴. Kraj ten, dotychczas uważany za ostoję stabilności w regionie, znalazł się pod presją ataków transgranicznych i wewnętrznych napięć religijnych. W latach 2023 i 2024 odnotowano dziesiątki ataków w regionach Mandera, Lamu i Garissa, których celem byli cywile, w tym chrześcijanie. Jednocześnie dodatkowe napięcia powoduje dyskryminacja muzułmanów. Do pozytywów zaliczyć należy decyzję prezydenta Williama Ruto z lutego 2025 r. o zniesieniu systemu weryfikacji muzułmanów ubiegających się o krajowe dowody tożsamości⁸⁵. Posunięcie to zostało przyjęte przez społeczeństwo obywatelskie jako krok w kierunku zmniejszenia marginalizacji. Pomimo tych wyzwań stosunki międzywyznaniowe w całym kraju pozostają w dużej mierze pokojowe.

THE EVOLUTION OF AFRICA'S MILITANT ISLAMIST GROUPS

2016

2025

Note: Compiled by the Africa Center for Strategic Studies, each map shows violent events involving the listed groups for a year ending June 30. Group designations are intended for informational purposes only and should not be considered official. Due to the fluid nature of many groups, affiliations may change.
Sources: Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED); Centro Para Democracia e Direitos Humanos; Hiraal Institute; HumAngle; International Crisis Group; Institute for Security Studies; MENASTREAM; the Washington Institute; and the United Nations.

Wolność religijna w **Etiopii** pozostaje niepewna w obliczu trwającego konfliktu i niestabilności politycznej. Trwająca przemoc w **Tigray, Oromii i Amharze** poważnie dotknęła społeczności religijne, prowadząc do niszczenia miejsc kultu, morderstw duchownych i zakłócania działalności religijnej. Spójność międzywyznaniową osłabia dodatkowo nakładanie się tożsamości religijnej na tożsamość etniczną. Z powodu napięć ze strony rządu Somalii pod presją znalazła się współpraca w zakresie zwalczania terroryzmu na szczeblu regionalnym. Napięcia pogłębia dodatkowo porozumienie Etiopii z Somalilandem.

W całym **Rogu Afryki** wolność religijna jest zagrożona nie tylko przez przemoc dżihadystów, ale także przez represje ze strony państwa. W **Erytrei** polityka rządu skutecznie penalizuje nieautoryzowaną praktykę religijną, a osoby wyrażające sprzeciw są narażone na arbitralne aresztowania, tortury i długotrwałe przetrzymywanie w areszcie. Chryścijanie, świadkowie Jehowy i muzułmanie – w tym nieletni i duchowni – są rutynowo prześladowani. Zgromadzenia religijne są zakazane, a dysydenci przetrzymywani są w nieludzkich warunkach, trafiając do przepelnionych więzień bez należytego procesu sądowego. Pod rządami autorytarnego reżimu Erytrei warunki wolności religijnej wciąż pozostają krytyczne.

Nigeria: wspólnoty wyznaniowe pod ostrzałem

W **Nigerii** w okresie od stycznia 2023 r. do grudnia 2024 r. odnotowano gwałtowny wzrost przemocy na tle religijnym, szczególnie na północy kraju i w regionie Pasa Środkowego. Uzbrojone grupy, takie jak Boko Haram, Islamska Prowincja Afryki Zachodniej (ISWAP) i różne bojówki, przeprowadziły zakrojone na szeroką skalę ataki na kościoły, wioski i przywódców religijnych. W stanach Plateau i Benue tysiące osób zostało wysiedlonych, a setki zabitych, w tym ponad 1100 chrześcijan – wśród nich 20 duchownych – w ciągu zaledwie jednego miesiąca. Do tych pogromów doszło tuż po inauguracji nowego prezydenta w 2023 roku⁸⁶. W okolicach świąt Bożego Narodzenia skoordynowane ataki lokalnych i zagranicznych bojowników spowodowały śmierć prawie 300 osób⁸⁷. W czerwcu 2025 r. około 200 wysiedlonych chrześcijan zostało zamordowanych w Benue⁸⁸.

Zradykalizowani pasterze Fulani atakują społeczności chrześcijańskie, często zagarniając ziemię i wysiedlając dotychczasowych mieszkańców. Podczas gdy niektórzy analitycy przedstawiają ten konflikt w kategoriach środowiskowych, lokalni przywódcy kościelni opisują go jako celową strategię wypędzania ludności chrześcijańskiej (zobacz - informacje ogólne: *Fulani i dżihadyzm w Afryce: między dziedzictwem a manipulacją*). W maju 2024 r. w Makurdi doszło do ataku na chrześcijańską szkołę średnią⁸⁹, dowodząc bezprecedensowego wzrostu konfliktu. Liczbę ofiar zwiększyły oskarżenia o bluźnierstwo i czary, skutkujące publicznym linczem.

Częstym celem ataków byli przywódcy religijni i duchowni, z których dziesiątki zostało porwanych lub zamordowanych. Grupy islamistyczne ścierały się również z władzami, np. podczas krwawych represji policyjnych wobec szyickiej procesji w Abudży. Tymczasem tzw. policja religijna (hisbah) nadal

egzekwowała przestrzeganie prawa szariatu w kilku północnych stanach, pomimo federalnych zakazów konstytucyjnych.

Centralna i Południowa Afryka: wschodzący front

Demokratyczna Republika Konga przeżywa jeden z najpoważniejszych i najbardziej złożonych kryzysów w Afryce Subsaharyjskiej. Uzbrojone grupy, takie jak Sojusznice Siły Demokratyczne (ADF), powiązane z Państwem Islamskim, systematycznie atakują społeczności chrześcijańskie, zabijając cywilów, niszcząc miejsca kultu i porywając duchownych. W prowincjach wschodnich ponad 120 milicji⁹⁰ walczy o kontrolę nad obszarami bogatymi w surowce mineralne, a załamanie się usług publicznych i słaba obecność państwa sprawiają, że społeczności religijne są szczególnie narażone na ataki. Konflikt wykracza poza granice kraju: grupa rebeliantów M23, wspierana przez Rwandę, oraz operacje wojskowe Ugandy przeciwko ADF pokazują skalę chaosu w regionie. W styczniu 2025 r. M23 zajęło Gome, co spowodowało masowe ofiary wśród ludności cywilnej i wysiedlenia na dużą skalę. Jednocześnie Kościoły zaangażowane w działania na rzecz pokoju spotkały się z odwetem ze strony władz państwowych⁹¹. W miarę eskalacji przemocy i utraty przez wspólnoty religijne dostępu do bezpiecznych miejsc i podstawowej ochrony warunki dla wolności religijnej we wschodniej części DRK nadal się pogarszają, zagrażając stabilności w całym regionie Wielkich Jezior.

Mozambik doświadczył ponownego wzrostu przemocy dżihadystów w Cabo Delgado, gdzie bojownicy powiązani z Państwem Islamskim nadal atakują społeczności chrześcijańskie, palą kościoły i zabijają cywilów. Pomimo obecności międzynarodowych sił zbrojnych rebelianci rozszerzyli swoją działalność na nowe regiony, wykorzystując słabą kontrolę państwa i kryzys władzy. W tym kontekście wspólnoty religijne – w szczególności Kościół katolicki – nadal aktywnie angażują się w promowanie pokoju i dialogu międzyreligijnego. W międzywyznaniowej deklaracji z Pemba, podpisanej w 2022 r. przez przywódców chrześcijańskich i muzułmańskich, potwierdzono wspólne zobowiązanie do zapobiegania instrumentalizacji religii. W 2024 r. Islamska Rada Mozambiku zasygnalizowała gotowość do mediacji z elementami dżihadystycznymi. Wysiłki te podkreślają odporność podmiotów religijnych w obliczu rosnącego niebezpieczeństwa (zob. studium przypadku: Aktywna rola Kościoła w Cabo Delgado).

Migracje

Gwałtowny wzrost liczby przesiedleń oraz migracji, również tych między państwami, stanowi kolejny wielki problem dotyczący Afrykę Subsaharyjską. Do końca 2024 r. region zamieszkiwało 38,8 mln przesiedleńców, co stanowiło prawie połowę całkowitej liczby wewnętrznych migrantów na świecie⁹². W **Afryce Wschodniej, Rogu Afryki** i regionie **Wielkich Jezior** odnotowano 5,4 mln uchodźców i osób ubiegających się o azyl⁹³. Wzrosła również migracja transgraniczna w obrębie kontynentu, a liczba Afrykanów mieszkających w innych krajach afrykańskich wzrosła z 12 mln w 2015 r. do 15 mln w 2024 r., co stanowi 25 procentowy wzrost⁹⁴. Znaczna część tych przesiedleń była spowodowana eskalacją przemocy dżihadystów (zob. *Ucieczka przed prześladowaniami i dyskryminacją na tle religijnym*).

Aktywna rola Kościoła w Cabo Delgado

Paulo Aido

Od 2011 r. bogaty w surowce region Cabo Delgado w północnym Mozambiku niszczone jest przemocą, a lokalna ludność zmuszona jest opuszczać swoje domy i porzucać źródła utrzymania. Kryzys rozpoczął się od wysiedleń lokalnych społeczności przez siły ochraniające międzynarodowe koncerny wydobywcze. Pozbawieni ochrony ze strony państwa ludzie ci zwrócili się o pomoc do dżihadystów.

Dżihadysty rozpoczęli działalność atakiem na Mocimboa da Praia 5 października 2017 r. Od tego czasu region ten boryka się z nieustannym kryzysem humanitarnym. Łącznie zabito tam już ponad 5000 osób, a ponad milion zostało wysiedlonych.

Kościół katolicki nie tylko pozostał wiernym towarzyszem ofiar w obliczu kryzysu, ale stał się również aktywną siłą działającą na rzecz pokoju i pojednania. Oprócz opieki duchowej zgromadzenia zakonne, instytucje diecezjalne i katolickie organizacje pozarządowe koordynowały dostarczanie pomocy humanitarnej, budowały schroniska, zapewniały żywność i czystą wodę oraz ponownie otwierały szkoły w społecznościach wysiedleńców. Podmioty związane z Kościołem oferowały pomoc w przezwyciężaniu traumy, wsparcie psycho-społeczne i pomoc prawną, zwłaszcza kobietom i dzieciom.

Brat Boaventura, brazylijski misjonarz ze zgromadzenia Małych Braci Jezusa relacjonował: „Widziałem ludzi brutalnie doświadczanych; widziałem destrukcję wiosek i pogrzebane marzenia”. Mówił o ludziach, którzy stracili wszystko, ale nawet w głębokiej nędzy nadal trzymali się czegoś, czego nikt nie mógł im odebrać: „nadziei płynącej z wiary w Boga”⁹⁵.

Siostra Núbia Zapata Castaño, kolumbijska karmelitanka, została przesiedlona, gdy w 2020 r. terroryści zaatakowali miasto Macomia, gdzie prowadziła projekt edukacyjny. „Strzelają w powietrze, a ludzie uciekają. Każdy, kto zostanie złapany, jest zabijany lub porywany” – powiedziała. Pomimo traumy ona i jej wspólnota wkrótce po ataku wznowiły swoją misję, skupiając się na pomocy wysiedlonym dzieciom w powrocie do szkoły⁹⁶.

Kościół odgrywa aktywną rolę w działaniach na rzecz pokoju, pomocy humanitarnej i odbudowie społeczności. Na obszarach, gdzie państwo jest nieobecne lub budzi nieufność, Kościół stał się pomostem oferując zarówno duchowe wsparcie, jak i praktyczne rozwiązania w obliczu traumy, podziałów i strat. Szkoły katolickie pozostają otwarte, zapewniając edukację w obozach dla uchodźców. Z inicjatywy Kościoła zorganizowano spotkania międzyreligijne, mające na celu prowadzenie dialogu oraz budowanie wzajemnego zaufania między muzułmanami i chrześcijanami.

Dzielnica Mahate jest uważana za serce islamu w mieście Pemba. Hiszpański ksiądz Eduardo Roca wykonał niezwykłą pracę w tej społeczności – gdzie mieści się również jego parafia – promując dialog międzyreligijny. „Przez lata w tej muzułmańskiej dzielnicy o silnej tożsamości fundamentalistycznej zbudowaliśmy Kościół, który dziś jest świadectwem pokoju i miejscem otwartym dla wszystkich” – powiedział. „Zdaję sobie sprawę, że udało nam się to osiągnąć tylko dzięki uznaniu lokalnej społeczności, co z mojej strony wymagało cierpliwości, słuchania i uczenia się, zrozumienia głębokich wartości różnych kultur i islamu oraz pójscia o krok dalej: pokochania ich”⁹⁷.

Osoba wewnętrznie przesiedlona w obozie dla uchodźców wewnętrznych w dystrykcie Metuge w prowincji Cabo Delgado w północnym Mozambiku

Burkina Faso: mecz o pokój

Amélie Berthelin

W grudniowe popołudnie w Bissinghin, na przedmieściach Ouagadougou, termometr wskazuje około 40°C. Rozbrzmiewa gwizdek rozpoczynający mecz. Piłka przelatuje między nogami młodych i starszych graczy, a każde uderzenie unosi chmurę pyłu. Ponad tysiąc widzów zgromadziło się na trzeciej edycji meczu, który nie ma sobie równych: po jednej stronie drużyna katolików i protestantów, po drugiej muzułmanie i wyznawcy lokalnych wierzeń. Na bramce stanęli proboszcz parafii i szejek z sąsiedniego meczetu. A sędzia? Lokalny szaman. Mecz kończy się wśród oklasków i okrzyków radości idealnym wynikiem – po jednym голу dla każdej drużyny.

„To było wspaniałe, naprawdę potężne przeżycie” – mówi ks. André Kabre, proboszcz parafii św. Augustyna. Dla tego księdza, którego brat został zabity przez dżihadystów dwa lata temu, takie inicjatywy dialogu międzyreligijnego są niezbędne. Nękana terroryzmem od 2015 r. „krajna prawych ludzi” cierpi z powodu codziennych ataków, które obecnie dotyczą wszystkich części kraju. Chociaż nie wszyscy terroryści są dżihadystami, liczne masakry dokonywane przy okrzykach „Allahu akbar” nieuchronnie skojarzyły muzułmanów z dżihadystami w świadomości społecznej. „Napięcia rzeczywiście istniały” – przyznaje ks. André – „ale dzięki temu meczowi i wszystkim innym inicjatywom, które zrealizowaliśmy, sytuacja wyraźnie się uspokoiła”.

Szejk Chaman podziela tę opinię: „Jedną rzeczą jest, gdy przywódcy głoszą jedność i współpracę w swoich miejscach kultu, ale kiedy nasi wierni widzą nas grających razem na tym samym boisku, staje się to jeszcze silniejszym wezwaniem do przywrócenia pokoju i harmonii w Burkinie Faso”.

Jednak przywódcy przyznają, że taki poziom dialogu nie zawsze jest możliwy. Przykładowo, szejek z innego pobliskiego, bardziej radykalnego meczetu sunnickiego, nigdy nie zgodził się uczestniczyć w tego rodzaju działaniach.

Burkina Faso czerpie ogromną siłę z tradycji współistnienia religii w walce z radykalizmem. Prawie każdy mieszkaniec Burkina Faso ma członka rodziny wyznającego inną wiarę, co zazwyczaj nie stanowi większego problemu, ponieważ więzi rodzinne mają często pierwszeństwo przed wszystkim innym. Jednak w ostatnich latach prawie każdy ma – podobnie jak ks. André – współbrata, ojca lub krewnego, który został zamordowany, często w brutalny sposób. Aby takie cierpienie nie przerodziło się w nienawiść, niezbędna jest edukacja i konkretne przykłady dialogu międzyreligijnego, takie jak ten mecz piłki nożnej.

BURKINA FASO

Chwila pod koniec meczu, w której zawodnicy zgromadzili się obok swoich przywódców religijnych.

© ACN

Epokowa zmiana: wolność religijna w czasach sztucznej inteligencji

José Luis Bazán, PhD

Błyskawiczna implementacja sztucznej inteligencji (AI) powoduje nieprzewidziane konsekwencje dla całej ludzkości. Prawa człowieka, w tym prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania, stają przed nowymi wyzwaniami, na które wciąż nie ma jasnych odpowiedzi⁹⁸. Jak powiedział papież Franciszek, „Nie możemy z góry zakładać, że jej rozwój (sztucznej inteligencji - red.) będzie miał korzystny wpływ na przyszłość ludzkości i pokój między narodami”⁹⁹.

Chociaż korzyści płynące z nowej technologii wydają się oczywiste, to równocześnie obserwujemy już niektóre niepożądane skutki jej zastosowania¹⁰⁰. Sztuczna inteligencja może ułatwić edukację religijną (np. w nauce recytacji Koranu¹⁰¹ lub przy pogłębianiu tradycji żydowskiej)¹⁰², pozwalając lepiej zrozumieć różnice międzyreligijne¹⁰³. Jednocześnie jednak może zagrażać autentycznemu doświadczeniu religijnemu¹⁰⁴, szerzyć ekstremizm¹⁰⁵ i normalizować szkodliwe ideologie, takie jak negacja Holokaustu¹⁰⁶. Sztuczna inteligencja może zapobiegać aktom wandalizmu wobec obiektów sakralnych i zapewniać bezpieczeństwo świątyniom i wiernym, ale może być również wykorzystywana do ataków, na przykład za pomocą uzbrojonych dronów sterowanych przez systemy autonomiczne¹⁰⁷. Dżihadysty w Afryce już wykorzystują powyższe narzędzia w swoich działaniach¹⁰⁸.

Sztuczna inteligencja może chronić mniejszości religijne, ale może też stać się potężnym narzędziem totalnej kontroli i represjonowania wierzących.

Chiński system nadzoru oparty na sztucznej inteligencji identyfikuje, śledzi (również poprzez działania w sieci) i represjonuje grupy religijne oraz osoby uznane za „niepożądane”. Pekin wykorzystuje również sztuczną inteligencję do prewencyjnego nadzoru niektórych społeczności religijnych w oparciu o Big Data¹⁰⁹. Władze **Korei Północnej** stosują system wbudowany w każdy telefon komórkowy, który co pięć minut robi zrzut ekranu i przechowuje go w folderze niedostępnym dla użytkownika¹¹⁰. Możliwości AI w zakresie manipulacji społecznej są ogromne¹¹¹.

„Perswazja algorytmiczna” – czytamy w deklaracji Komitetu Ministrów Rady Europy – „może mieć znaczący wpływ na autonomię poznawczą jednostek i ich prawo do formułowania opinii i podejmowania niezależnych decyzji”¹¹² w konsekwencji prowadząc do niedopuszczalnego poziomu manipulacji, który poważnie ogranicza wolność myśli, sumienia i religii¹¹³. Kiedy niewłaściwie stosowana sztuczna inteligencja zaczyna działać w sposób szkodliwy, może potencjalnie zagrażać jej użytkownikom, prowadząc na przykład do szantażowania przywódców religijnych i ujawniania poufnych informacji¹¹⁴.

Oparte na uprzedzeniach autonomiczne systemy sztucznej inteligencji mogą prowadzić do bezpośredniej lub pośredniej dyskryminacji religijnej. Dyskryminacja może obejmować takie obszary jak świadczenia socjalne, mieszkalnictwo, zatrudnienie w służbie publicznej, prawo do azylu, opieka medyczna, edukacja, kredyty i ubezpieczenia¹¹⁵, rekrutacja pracowników lub kierunek kariery zawodowej. W "Rzymskim Wezwaniu dla Etyki Sztucznej Inteligencji", promowanym przez Stolicę Apostolską, podkreślono znaczenie zasady bezstronności dla ochrony sprawiedliwości i godności ludzkiej. Jednocześnie zaapelowano o unikanie systemów sztucznej inteligencji, które są "karmione" uprzedzeniami lub same je tworzą¹¹⁶.

Jak wskazał sprawozdawca ONZ ds. wolności słowa, zautomatyzowane procesy moderacji treści mogą nie być w stanie „dokładnie zidentyfikować np. treści ekstremistycznych lub mowy nienawiści, a zatem są bardziej skłonne do domyślnego blokowania i ograniczania treści, co podważa prawa poszczególnych użytkowników do bycia wysłuchanym, a także ich prawo do dostępu do informacji bez ograniczeń i cenzury”¹¹⁷. Uzasadnione przekonania religijne, w szczególności te odbiegające od głównych zasad lub praktyk, narażone są na ryzyko marginalizacji w sieci i penalizację ze strony algorytmów, które błędnie oznaczają je jako „ekstremistyczne” lub „mowę nienawiści”¹¹⁸.

Tworzenie przekonujących, lecz zarazem fałszywych narracji na temat niektórych wspólnot religijnych, w połączeniu z rozpowszechnianiem dezinformacji na ich temat sprawia, że staną się one łatwym celem ataków. Podsywanie się pod przywódców religijnych za pomocą sztucznej inteligencji nie jest już scenariuszem hipotetycznym: papież Leon XIV został przedstawiony w filmie na YouTube wygenerowanym przez sztuczną inteligencję, w którym fałszywie przypisano mu wiadomość dla prezydenta Burkina Faso¹¹⁹. W Hiszpanii miały miejsce przypadki podsywania się pod katolickich biskupów, którzy w wygenerowanych filmach i nagraniach audio rzekomo prosili o pieniądze i inwestycje¹²⁰.

Sztuczna inteligencja może zarówno wzmocnić poczucie przynależności do wspólnoty religijnej, jak i osłabić jej spójność. Jest potężnym narzędziem pozwalającym na tłumaczenie tekstów religijnych, ale jednocześnie podważającym lub potwierdzającym interpretacje przedstawiane przez autorytety religijne. Algorytmy generatywne potrafią odtworzyć lub przywrócić treść zniszczonych starożytnych tekstów religijnych, a także zidentyfikować różnych autorów, którzy przyczynili się do ich powstania („klastrowanie autorów”)¹²¹.

Sztuczna inteligencja może generować kazania i przemówienia religijne oraz pomagać w podejmowaniu decyzji i wydawaniu edyktów religijnych, takich jak *fatwy*¹²². Aplikacje religijne oparte na sztucznej inteligencji są wykorzystywane przez wyznawców różnych religii do przestrzegania rytuałów i praktyk, poszukiwania trafnych odpowiedzi dotyczących wiary i moralności oraz pogłębiania zrozumienia własnych przekonań¹²³. Sztuczna inteligencja może jednak popadać w „halucynacje”¹²⁴ i udzielać błędnych lub sfabrykowanych odpowiedzi; z tego powodu „oparcie technologii generatywnej sztucznej inteligencji na danych szkoleniowych wprowadza ryzyko stronniczości poznawczej, która może wpływać na dokładność i bezstronność treści religijnych”¹²⁵. Aby temu zapobiec, niektóre firmy technologiczne projektują i szkolą własną sztuczną inteligencję w oparciu o uznane źródła religijne, takie jak Magisterium AI, nazywane „silnikiem odpowiedzi dla Kościoła katolickiego”¹²⁶. Jednocześnie niektórzy obserwatorzy uważają, że sztuczna inteligencja może inspirować powstanie nowych synkretycznych religii¹²⁷.

Choć idealizowanie sztucznej inteligencji jest niebezpieczne¹²⁸, dążenie do jej ograniczenia lub życie tak, jakby nie istniała, nie jest odpowiedzią¹²⁹. Od wzbudzenia strachu i demonizacji nowoczesnej technologii dużo lepszym rozwiązaniem jest odpowiednie przygotowanie. Nie ma innego wyjścia, jak tylko uznać i zaakceptować ogromne możliwości „systemu opartego na maszynach”¹³⁰ (a nie świadomego bytu)¹³¹, podlegającego znacznej kontroli ze strony człowieka, przy jednoczesnym zagwarantowaniu jej etycznego wykorzystania w celu zapewnienia godności ludzkiej i dobra wspólnego¹³². Tylko wtedy zapewnimy rzeczywistość i skuteczną wolność myśli, sumienia i religii we wszystkich jej wymiarach.

© Mohamed Hassan

Azja kontynentalna

Konflikty zbrojne, porwania, arbitralne zatrzymania i ograniczenia praw podstawowych nadal powodują erozję szybko kurczącej się przestrzeni wolności religijnej w Azji kontynentalnej. Region ten, obejmujący Koreę Północną, Chiny, Laos, Indie, Bangladesz i Wietnam, należy do najbardziej zaludnionych na świecie. Azję kontynentalną zamieszkuje wiele społeczności religijnych i etnicznych, które doświadczają jednych z najpoważniejszych naruszeń prawa do wolności religijnej na świecie.

Represje o charakterze totalitarnym i systemowa kontrola

Wolność religijna w Chinach wciąż kurczy się pod rządami prezydenta Xi Jinpinga, ponieważ Komunistyczna Partia Chin (KPCh) zaostrza swoją politykę „sinizacji”. Proces ten ma na celu dostosowanie wszystkich tradycji religijnych do ideologii socjalistycznej. Nowa polityka w zakresie zarządzania instytucji religijnych z 2023 r. oraz ustawa o edukacji patriotycznej nałożyły na wspólnoty surowe wymagania dotyczące promowania podstawowych wartości socjalistycznych¹³⁴. Wszystkie miejsca kultu religijnego podlegają obecnie nadzorowi ze strony państwa i nie mogą organizować działań uznanych za sprzeczne z interesem narodowym. Nasiliły się represje wobec niezarejestrowanych grup religijnych, powszechne są doniesienia o aresztowaniach,

zatrzymaniami i zamykaniu miejsc kultu. Duchowni są skazywani na podstawie niejasnych zarzutów, takich jak „oszustwo” lub „wywrotowość”, a treści religijne w Internecie nadal podlegają surowej cenzurze¹³⁵. W Xinjiang środki wprowadzone w 2024 r. wymagały, aby wszystkie nowe budynki religijne odzwierciedlały „chińską specyfikę”, co jest oznaką przyspieszenia wysiłków zmierzających do zniszczenia tożsamości religijnej i kulturowej Ujgurów¹³⁶. Ponad 600 ujgurskich wsi zostało przemianowanych, a ludzie byli poddawani intensywnej inwigilacji, arbitralnym zatrzymaniom i karom za praktykowanie religii¹³⁷.

Korea Północna pozostaje jednym z najbardziej represyjnych reżimów na świecie. Chociaż wolność wyznania jest zagwarantowana przez konstytucję, to jest ona unieważniona przez ideologię państwową, która wymaga absolutnej lojalności wobec dynastii Kim. Każdy przejaw religijności jest traktowany jako bezpośrednie zagrożenie dla władzy państwowej. Osoby, u których znaleziono materiały z treściami religijnymi, lub które zostały oskarżone o udział w nielegalnych zgromadzeniach religijnych, podlegają surowym karom, w tym torturom, dożywotniemu więzieniu lub egzekucjom. Polityka przymusowej repatriacji prowadzona przez Chiny jeszcze bardziej pogorszyła sytuację uchodźców z Korei

Północnej. Osoby, które powracają do Korei Północnej, często poddawane są surowym karom, w tym pracy przymusowej, a nawet karze śmierci¹³⁸.

W **Wietnamie** mniejszości religijne, takie jak chrześcijaństwo z plemion Montagnard i Hmong oraz buddyści z plemienia Khmer-Krom, znajdują się pod ciągłą presją. Szczególnie dotknięci są mieszkańcy regionu Wyżyn Centralnych. Władze zakłócają nabożeństwa, niszczą miejsca spotkań i wywierają presję na osoby, aby wyrzekły się swojej wiary¹³⁹. Członkowie niezarejestrowanych grup są często zatrzymywani pod niejasnymi zarzutami dotyczącymi bezpieczeństwa narodowego.

Podobnie w **Laosie**, pomimo gwarancji konstytucyjnych, nadal dochodzi do prześladowań religijnych. W latach 2023–2024 chrześcijanie zostali wygnani z wiosek takich jak Mai i Sa Mouay za odmowę porzucenia swoich przekonań. Kościoły zostały zburzone, a duchowni zatrzymani – czasami na kilka tygodni – bez postawienia zarzutów. W lipcu 2024 r. zamordowano pastora Thongkham Philanha, co podkreśla ryzyko, na jakie narażeni są przywódcy chrześcijańscy na obszarach wiejskich¹⁴⁰.

Nacjonalizm państwowy i ograniczenia wolności religijnej

W **Mjanmie (Birmie)** władza polityczna i tożsamość etniczna są ściśle powiązane z przynależnością religijną. Sytuacja wpływa zarówno na dynamikę trwającego konfliktu wewnętrznego, jak i na postępującą erozję praw podstawowych. Choć obecna wojna nie ma charakteru religijnego, znacznie pogorszyła ona warunki wolności religijnej. Junta wojskowa kojarzona jest z buddyjską agendą nacjonalistyczną¹⁴¹, która jest nietolerancyjna wobec grup etnicznych innych niż Bamar i grup religijnych innych niż buddyjskie, często kojarząc je z ruchami oporu lub podmiotami społeczeństwa obywatelskiego. Miejsca kultu religijnego są często atakowane, ponieważ często służą one jako centra życia społecznego i pomocy humanitarnej. Od czasu zamachu stanu w 2021 r. setki kościołów, w tym kościołów katolickich, zostało zbombardowanych lub spalonych¹⁴². Przywódcy religijni są zabijani, aresztowani lub poddawani zastraszaniu. Konstytucja z 2008 r. pozostaje w mocy, przyznając buddyzmowi „szczególną pozycję” i utrzymując dyskryminujące przepisy dotyczące konwersji i małżeństw międzywyznaniowych¹⁴³. Rohingjowie nadal doświadczają okrucieństw i przymusowych wysiedleń.

Na **Sri Lance** wpływ syngaleskiego nacjonalizmu buddyjskiego, obecnego szczególnie w prowincji wschodniej, doprowadził do nasilenia inwigilacji, prześladowań i presji prawnej wobec mniejszości religijnych. Ustawa ICCPR i ustawa o zapobieganiu terroryzmowi są wykorzystywane do zwalczania opozycji¹⁴⁴. Tamilscy hinduiści zgłaszają przypadki konfiskaty ziemi, a chrześcijanie i muzułmanie są regularnie zastraszani. Choć w kraju nastąpiła stabilizacja polityczna, opór rządu przed monitorowaniem sytuacji praw człowieka podważa jego odpowiedzialność i zaufanie wobec instytucji międzynarodowych.

Prześladowania hybrydowe i zalegalizowana nietolerancja

W **Indiach** konstytucyjne gwarancje wolności religijnej są podważane przez hinduską politykę nacjonalistyczną promowaną przez partię Bharatiya Janata Party (BJP). Od 2014 r. konsekwentnie ogranicza się działalność społeczności muzułmańskiej i chrześcijańskiej. Ustawa o regulacji darowizn zagranicznych (FCRA) została wykorzystana do zawieszenia lub cofnięcia licencji organizacjom pozarządowym powiązanym z mniejszościami religijnymi. Do 2024 r. tylko 15 947 organizacji pozarządowych zachowało uprawnienia do otrzymywania zagranicznego finansowania, w porównaniu do ponad 35 000 z okresu przed nowelizacją¹⁴⁵. Przepisy zakazujące nawracania obowiązują obecnie w 12 stanach¹⁴⁶, w tym w Radżastanie i Uttar Pradeszu, gdzie przepisy pozwalają każdemu obywatelowi na składanie skarg, co zwiększa ryzyko fałszywych oskarżeń.

Nasiliły się akty przemocy na tle religijnym, a chrześcijanie doświadczyli rekordowej liczby 834 ataków w 2024 r., szczególnie w Uttar Pradesh i Chhattisgarh. Duża część z nich inicjowana była przez zradykalizowany tłum¹⁴⁷. W Manipurze starcia między społecznościami chrześcijańskich plemion Kuki-Zo a hinduskimi grupami Meitei doprowadziły do dziesiątek ofiar śmiertelnych i powszechnej dewastacji¹⁴⁸. Indie są obecnie przykładem „hybrydowego prześladowania”, łączącego represje prawne z przemocą tłumową.

W sąsiednim **Nepalu** konstytucyjny zakaz nawracania doprowadził do prześladowań społeczności chrześcijańskich. Pastorzy i świeccy wierni byli aresztowani lub publicznie poniżani, zwłaszcza gdy oskarżano ich o nawracanie Dalitów¹⁴⁹. We wrześniu 2023 r. hinduscy aktywiści zakłócili spotkanie chrześcijan w Kharhni, wyrzucili uczestników i pomazali twarze dwóch pastorów czarnym tuszem¹⁵⁰. Tydzień wcześniej indyjska para misjonarzy została przekazana władzom. W sierpniu 2024 r. kościół w Dhanusha został zamknięty w związku z zarzutami o doprowadzenie do „masowych nawróceń”¹⁵¹.

Niestabilność okresu transformacji i napięcia religijne

Bangladesz stosuje niejednoznaczne zasady, uznając islam za religię państwową, a jednocześnie podtrzymując sekularyzm jako wartość konstytucyjną. W praktyce ten dualizm sprzyja niestabilności i dyskryminacji. Ustawa o cyberbezpieczeństwie (The Cyber Security Act)¹⁵², przyjęta w 2023 r., nadal służy tłumieniu sprzeciwu i represjonowaniu mniejszości.

Po odejściu z urzędu premier Sheikh Hasiny w 2024 r. i powołaniu rządu tymczasowego Muhammada Yunusa mniejszości zgłaszają nasilenie przemocy i dyskryminacji. Zniesienie zakazu działalności Jamaat-e-Islami wywołało obawy o rosnące wpływy islamistów¹⁵³. W regionie Chittagong Hill Tracts społeczności chrześcijańskie są przedmiotem celowych prześladowań, a sytuacja uchodźców z ludu Rohingjów pozostaje nierozwiązana.

Trójkąt birmański: grupy polityczne, etniczne i religijne

Maria Lozano

Mjanma (Birma) należy do najbardziej złożonych i zróżnicowanych krajów Azji. Charakteryzuje się bogatą mozaiką tożsamości etnicznych i religijnych, które znacząco wpływają na jej politykę¹⁵⁴.

W kraju tym uznaje się ponad 135 różnych grup etnicznych, z których większość to Bamarowie, stanowiący około 68 proc. ludności¹⁵⁵. Mniejszości takie jak Kachinowie, Chinowie, Karenowie, Shanowie, Rakhine, Monowie i inne, współistnieją obok nich, podczas gdy niektórym grupom – w szczególności Rohingja – odmawia się obywatelstwa.

Większość Bamarczyków oraz niektóre mniejszości wyznają buddyzm w wersji therawada. Łącznie członkowie tej religii stanowią ponad 88 proc. ludności kraju. Znaczące społeczności chrześcijańskie – głównie Kachin, Chin, Kayah (Karenni) i Karen – stanowią około 6 proc, podczas gdy muzułmanie, głównie Arakan Rohingya, należą do około 4 proc. tamtejszego społeczeństwa. Jeszcze mniejsze grupy wyznają hinduizm i animizm¹⁵⁶.

Grupy polityczne: państwo, wojsko, opozycja i ich wspólna dynamika

Struktura polityczna Mjanmy jest równie złożona. Kształtuje je co najmniej kilka podmiotów oraz instytucji. Państwo ma charakter scentralizowany, oparty na tożsamości buddyjskiej ludności Bamar.

Tatmadaw, siły zbrojne Mjanmy, są głównym podmiotem politycznym od czasu uzyskania niepodległości od Wielkiej Brytanii w 1948 r. Legitymują się przekonaniem o konieczności ochrony „jedności narodowej” przed rzekomym separatyzmem etnicznym i religijnym¹⁵⁷. Tatmadaw konsekwentnie faworyzuje

tożsamość buddyjską Bamar, traktując inne grupy etniczne i wyznaniowe z podejrzliwością.

Ruchy prodemokratyczne, takie jak Narodowa Liga na rzecz Demokracji (NLD), kwestionowały rządy wojskowe, ale często unikały konfrontacji w delikatnych kwestiach jak np. samostanowienie etniczne, prawa mniejszości lub nadużycia wojskowe wobec grup takich jak Rohingja i Kachin.

W wyniku przewrotu z 2021 r. Tatmadaw obaliła cywilny rząd kierowany przez NLD. Wojskowy pucz zniweczył demokratyczne osiągnięcia i wywołał ogólnokrajowe powstanie, które połączyło protesty cywilne i zbrojny opór. Jako alternatywę dla junty wojskowej utworzono Rząd Jedności Narodowej oraz oddziały milicji – Ludowe Siły Obronne, rozpoczynając współpracę z dotychczasowymi siłami zbrojnymi grup etnicznych¹⁵⁸.

Grupy etniczno-religijne: tożsamość, marginalizacja i bunt

Wiele mniejszości etnicznych stworzyło własne struktury jako formę oporu wobec politycznej i kulturowej izolacji oraz systematycznej dyskryminacji. Etniczne organizacje zbrojne (EAO), które reprezentują różne społeczności, zostały utworzone w celu zapewnienia praworządności na swoich terytoriach¹⁵⁹.

Przykładami są Armia Niepodległości Kaczinów, Front Narodowy Chin, Unia Narodowa Karenów i Armia Arakanu, które od dawna walczą o autonomię i uznanie oraz zachowanie swojej odrębnej tożsamości obejmującej język, religię i tradycje kulturowe. W niektórych przypadkach tożsamość religijna ma kluczowe znaczenie. Na przykład wielu Kaczinów

Siostra Ann Nu Tawng (Siostry św. Franciszka Ksawerego) klęczy przed siłami bezpieczeństwa w Myitkyina w Mjanmie, błagając o pokój, 28 lutego 2021 r.

to chrześcijanie, a ich walka odzwierciedla zarówno krzywdy etniczne, jak i ucisk religijny.

Buddyzm pozostaje fundamentem tożsamości narodowej Bamar i historycznie był powiązany z władzą państwową. Sangha (duchowieństwo buddyjskie) znajduje się w dużej mierze pod kontrolą państwa, a grupy ultranacjonalistyczne takie jak Ma Ba Tha – choć oficjalnie rozwiązane – zachowują wpływ, często podsycając nastroje antymuzułmańskie i wrogość wobec mniejszości¹⁶⁰. Ich obecność w znacznym stopniu przyczyniła się do powstania napięć religijnych i przemocy.

Junta wojskowa wykorzystała religię do umocnienia swojej władzy, wprowadzając „prawa dotyczące ochrony rasy i religii”, które ograniczają możliwość konwersji i zawierania małżeństw międzywyznaniowych¹⁶¹.

Tożsamość chrześcijańska stanowi dla mniejszości takich jak Chin, Kachin i Karen źródło oporu, poświęcenia i służby. Kościoły często zapewniają pomoc humanitarną całej ludności, oferując w ten sposób alternatywę dla dominującej narracji¹⁶².

Muzułmanie, zwłaszcza Rohingja, borykają się z marginalizacją, ograniczaniem praw, dyskryminacją i przemocą spowodowaną czynnikami historycznymi¹⁶³.

Punkty przecięcia i napięcia wewnątrz trójkąta

W Mjanmie (Birmie) tożsamość etniczna jest często nierozdzielnie związana z religią, co przekłada się

na kwestie polityczne. Zwierzchnictwo Kaczinów posiada głównie tożsamość chrześcijańską, podczas gdy wśród Rohingjów przynależność etniczna jest ściśle związana z islamem. W sierpniu 2024 r. w konsekwencji walk między Arakanu a Tatmadaw doszło do masakry nad rzeką Naf. Zginęło wówczas co najmniej 200 cywilów rohingjskich¹⁶⁴.

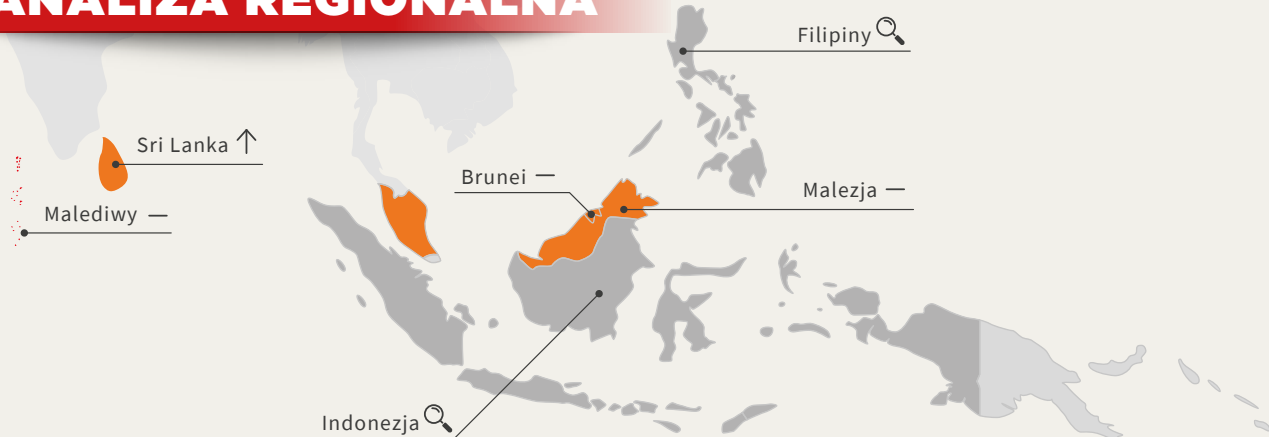
Mniejszości religijne i etniczne, zwłaszcza chrześcijanie i muzulmanie, są regularnie represjonowane i oskarżane o separatyzm. Państwo często uzasadnia przemoc retoryką nacjonalistyczną. Nawet buddyjscy mnisi krytyczni wobec reżimu – tacy jak czcigodny Bhaddanta Muninda Bhivamsa, zabity w czerwcu 2024 r.¹⁶⁵ – byli prześladowani, co pokazuje, że kontrola ze strony państwa obejmuje nawet dominującą religię. Od czasu zamachu stanu zniszczono ponad 200 budynków sakralnych¹⁶⁶, w tym katedrę św. Patryka i katolickie centrum duszpasterskie św. Michała w Banmaw w 2025 r.¹⁶⁷.

Sojusze między siłami opozycyjnymi pozostają kruche, a reżim wykorzystuje nieufność i uprzedzenia, aby pogłębiać podziały.

Trwający konflikt ma poważny wpływ na wolność religijną. Pomimo gwarancji konstytucyjnych mniejszości są postrzegane jako zagrożenie, doświadczają systematycznej dyskryminacji. Przemoc, represje i wzajemna nieufność uniemożliwiają rozwój społeczeństwa opartego na równych prawach.

ANALIZA REGIONALNA

Morski region Azji i Pacyfiku

Region Morskiej Azji i Pacyfiku zawiera Półwysep Malajski, Archipelag Malajski, Australię, Nową Zelandię oraz państwa wyspiarskie Indo-Pacyfiku. Ten rozległy i strategicznie istotny obszar obejmuje jedne z najbardziej zróżnicowanych religijnie społeczeństw na świecie, a także tereny, gdzie radykalny islam i państwowo narzucana ortodoksja religijna wciąż poważnie ograniczają wolność religii lub przekonań.

Malezja i Malediwy: Zinstytucjonalizowana islamska represja

Malezja i Malediwy, gdzie wykluczające sunnickie ideologie islamskie są wpisane w prawo i zarządzanie, pozostają najbardziej represyjnymi państwami regionu pod względem wolności religijnej.

W **Malezji** liczne incydenty w okresie sprawozdawczym ilustrowały utrzymujące się ograniczenia i napięcia między wspólnotami. Poszczególne osoby, w tym komik stand-upowy oraz handlarz z Johoru, zostały oskarżone o rzekome obrażanie islamu¹⁶⁸, podczas gdy samotna matka została skazana za *khalwat*, przestępstwo polegające na pozostawaniu w bliskiej fizycznej relacji z mężczyzną, który nie był jej mężem ani bliskim krewnym¹⁶⁹. W 2024 roku katolicka postanka Teresa Kok była przestętkiwana po skrytykowaniu kosztów certyfikacji halal¹⁷⁰. W Sabah chrześcijanie byli arbitralnie rejestrowani jako muzułmanie w dokumentach tożsamości¹⁷¹, podczas gdy uchodźcy Rohingja doświadczyli dyskryminacji etnicznej i doktrynalnej¹⁷². Publiczna debata w Sarawaku na temat lekcji biblijnych i ksenofobii ujawniła kruchość współistnienia religijnego¹⁷³. Pomimo kilku orzeczeń sądowych potwierdzających prawa mniejszości klimat pozostał naznaczony niejasnością prawną, inwigilacją państwową i narastającą nietolerancją.

Na **Malediwach** przepisy zakazujące nieislamskich praktyk religijnych były nadal rygorystycznie egzekwowane. W 2024 roku aresztowano dwóch niemieckich turystów za rozpowszechnianie Biblii¹⁷⁴; w 2023 roku deportowano indyjskiego przywódcę duchowego oraz jego asystenta¹⁷⁵. Malediwy służyły także jako teren rekrutacyjny dla ugrupowań ekstremistycznych, a w 2023 roku Stany Zjednoczone objęły sankcjami 20 osób za finansowanie ISIS i al-Kaidy. Więzienia, jak doniesiono, funkcjonują jako ośrodki radykalizacji¹⁷⁶.

Indonezja: Sprzeczności między bluźnierstwem a jednością

Od momentu uzyskania niepodległości w 1945 roku Indonezja oficjalnie pozostaje państwem świeckim i uznaje prawo do wolności religijnej. Jednak jej długoletnia tradycja pluralizmu znalazła się pod presją. Jedyną prowincją rządzoną przez prawo szariatu jest Aceh i w styczniu 2023 roku w jej stolicy, Banda Aceh, kobieta została publicznie wychłostana 22 razy za spotkanie z mężczyzną, który nie był jej mężem¹⁷⁷. Prawa dotyczące bluźnierstwa oraz ograniczenia wolności słowa wciąż w nieproporcjonalny sposób dotyczą niemuzułmanów, szczególnie chrześcijan. Siedemdziesięcioletni konwertyta na katolicyzm pozostawał w grudniu 2023 roku w areszcie pod zarzutem bluźnierstwa, trzy lata po opublikowaniu książki krytykującej islam¹⁷⁸. We wrześniu 2024 roku papież Franciszek odwiedził Indonezję, rozpoczynając swoją czteropięciodniową podróż po Azji Południowo-Wschodniej. Wezwał kraj do podtrzymywania swojej dewizy „Jedność w różnorodności” i do bycia wzorem współistnienia międzyreligijnego¹⁷⁹.

Papież zakończył swoją podróż po regionie Azji i Pacyfiku trzydniową wizytą w **Singapurze**, chwając zaangażowanie tego kraju na rzecz harmonii religijnej oraz ochronę wolności religijnej dla wszystkich wyznań¹⁸⁰.

Ludzie w tradycyjnych nakryciach głowy podczas Mszy Świętej Papieża Franciszka na Stadionie Sir Johna Guise w Port Moresby, Papua Nowa Gwinea, 8 września 2024 r.

Filipiny i Brunei: lokalny ekstremizm i rządy szariatu

Przemoc dżihadystyczna utrzymuje się na Mindanao, południowej wyspie Filipin z dużą populacją muzułmańską. W grudniu 2023 roku podczas mszy katolickiej na Uniwersytecie Państwowym w Mindanao wybuchła bomba, zabijając cztery osoby¹⁸¹; w maju 2024 roku atak granatem na kaplicę w Cotabato City ranił dwie osoby¹⁸². Starcia zbrojne między islamskimi bojownikami a siłami rządowymi w Maguindanao del Sur spowodowały śmierć 11 osób¹⁸³. Wydarzenia te podkreślają utrzymujące się zagrożenie ze strony dżihadystów w regionie Bangsamoro. Jednocześnie pojawiły się obawy dotyczące sposobu, w jaki rząd wykorzystuje kontrowersyjną Ustawę Antyterrorystyczną jako pretekst do nadużyć praw człowieka, w tym do represjonowania aktywistów, przywódców religijnych i społeczności rdzennych, które starają się chronić swoje ziemie przed eksploatacją górniczą.

Pomimo międzynarodowej krytyki **Brunei** wciąż utrzymuje Syariah Penal Code Order (SPCO), który wszedł w pełnię w życie w kwietniu 2019 roku. Ramy prawne tego kodeksu penalizują apostazję, bluźnierstwo oraz szerzenie religii nieislamskich, przewidując kary takie jak amputacja, chłosta, ukamienowanie czy kara śmierci — choć wciąż obowiązuje de facto moratorium na egzekucje¹⁸⁴. Niemuzułmanie napotykają poważne ograniczenia, w szczególności dotyczące prozelityzmu, dystrybucji materiałów religijnych czy formułowania krytycznych uwag pod adresem islamu mimo konstytucyjnej gwarancji wolności religii.

Pacyfik i Australia: Wolność religijna w obliczu nowych wyzwań

W odróżnieniu od wielu swoich sąsiadów państwa wyspiarskie Pacyfiku — w tym **Australia, Nowa Zelandia, Timor Wschodni i Papua-Nowa Gwinea** — generalnie

utrzymują silne gwarancje wolności religijnej. To samo dotyczy mikro-państw pacyficznych takich jak **Samoa, Tonga, Fidżi i Kiribati**.

W **Australii** wolność religijna była dotychczas chroniona prawnie, jednak najnowsze wydarzenia zaczęły budzić poważne obawy. W niektórych stanach wyznaniowe placówki medyczne zobowiązane są do wykonywania lub kierowania pacjentów na zabiegi sprzeczne z ich przekonaniami, a w jednym ze stanów przejęto katolicki szpital, który odmówił przeprowadzania aborcji. Kontynuowane przez Australię korzystanie z ośrodków detencyjnych poza granicami kraju, zwłaszcza na **Nauru**, spotkało się z międzynarodową krytyką. Organizacje praw człowieka oraz biskupi katolicy określili panujące tam warunki jako nieludzkie. Wielu uchodźców — często uciekających przed prześladowaniami religijnymi — od lat przebywa w ośrodkach detencyjnych. W listopadzie 2024 roku w Nauru przetrzymywano ponad 101 osób, co stanowiło najwyższą liczbę od 2013 roku¹⁸⁵.

W **Papui-Nowej Gwinei** wewnętrzne niepokoje oraz presja geopolityczna wywołały debatę na temat roli religii w życiu publicznym. Po tragicznych zamieszkach w lutym 2024 roku premier Marape promował chrześcijańską tożsamość narodową. Wkrótce potem parlament przyjął ustawę ogłaszającą PNG państwem chrześcijańskim, co spotkało się z ostrzeżeniami przywódców religijnych przed podważaniem różnorodności kulturowej. Podczas swojej wizyty we wrześniu 2024 roku papież Franciszek wezwał do poszanowania ludzkiej godności i potępił przemoc, w tym nadużycia związane z oskarżeniami o czary. Narastająca polityzacja religii oraz wpływy zewnętrzne mogą zagrozić wolności religijnej i pluralizmowi w kraju¹⁸⁶.

Chiny: Ograniczenia prawne dotyczące edukacji religijnej nieletnich

André Stiefenhofer

W ostatnich latach zaostrzone przepisy krajowe oraz regulacje regionalne sprawiły, że normalne życie religijne dzieci i młodzieży w Chinach stało się niemal niemożliwe. Od 2014 roku rosnąca liczba aktów prawnych i regulacji regionalnych dąży zarówno do włączenia praktyk religijnych w oficjalne, zatwierdzone przez państwo ramy, jak i do całkowitego ich wyeliminowania z niezarejestrowanych przestrzeni¹⁸⁷. W rezultacie dzieci i młodzież zostały wykluczone z większości form publicznego i wspólnotowego życia religijnego.

Konstytucja Chin chroni wyłącznie tzw. „normalne” praktyki religijne¹⁸⁸. To bardzo ogólnie sformułowane ograniczenie bywa interpretowane jako wezwanie do procesu „sinizacji” religii, rozumianego nie tyle jako ich zakorzenienie w kulturze lokalnej, ile jako ujednolicenie i podporządkowanie wszystkich systemów wierzeń wartościom socjalizmu o chińskiej specyfice¹⁸⁹.

Realizując politykę „dostosowywania religii”, Ustawa o Edukacji Patriotycznej z 2023 roku w artykule 22 mówi o „zwiększaniu zgodności religii ze społeczeństwem socjalistycznym”¹⁹⁰. Natomiast Ustawa o Edukacji z 2021 roku w artykule 8 stanowi, że „żadna organizacja ani jednostka nie może wykorzystywać religii do prowadzenia działań, które zakłócają system edukacyjny państwa”¹⁹¹. Tak sformułowany zapis umożliwia uznanie wszelkiej katechezy lub nauczania religijnego za „ingerencję”, a krajowa Ustawa o Ochronie Nieletnich z 2020 roku daje władzom dodatkowe narzędzia do przeciwdziałania uczestnictwu nieletnich w praktykach religijnych. Osiąga się to poprzez wrzucenie udziału w religijnych „kultach” do jednego worka z „działalnością zabobonna”, terroryzmem, separatyzmem

i ekstremizmem, co w konsekwencji czyni religię przedmiotem domyślnego podejrzenia o wrogość wobec państwa¹⁹².

Ten restrykcyjny kierunek znajduje kontynuację w ustawodawstwie regionalnym poszczególnych prowincji. Przepisy dotyczące spraw religijnych w wielu prowincjach zawierają wyraźne ograniczenia w zakresie edukacji religijnej osób niepełnoletnich i dostarczają władzom podstaw do podejmowania działań przeciwko udziałowi dzieci i młodzieży w życiu religijnym wspólnot. Obejmuje to nie tylko nabożeństwa, lecz także obozy letnie organizowane przez wspólnoty wyznaniowe, szkołyki niedzielne, rekolekcje duchowe czy zajęcia religijne dla rodzin. Dzieciom często zakazuje się wchodzenia do miejsc kultu, a w kilku przypadkach szkoły wymagały od rodziców i uczniów podpisania oświadczeń, w których zobowiązywali się do nieuczestniczenia w żadnych praktykach religijnych. W niektórych regulacjach znalazło się nawet stwierdzenie: „Żadna organizacja ani osoba prywatna nie może organizować, nakłaniać ani zmuszać nieletnich do uczestnictwa w praktykach religijnych”¹⁹³. „Działania” te obejmują zarówno nabożeństwa, jak i „wycieczki edukacyjne, obozy letnie czy rekolekcje”¹⁹⁴. W niektórych szkołach rodzicom wysyłano listy, w których wzywano ich do trzymania dzieci z dala od religii, argumentując, że wiara religijna utrudnia rozwój moralny i osłabia konkurencyjność akademicką.

Wszystko to doprowadziło w Chinach do faktycznego zakazu wszelkich praktyk religijnych i edukacji religijnej dla osób poniżej 18. roku życia, pozbawiając tym samym wspólnoty religijne możliwości wychowywania młodego pokolenia i stwarzając egzystencjalne zagrożenie dla ich przyszłości.

Niedzielną poranną mszę w kościele. Na zdjęciu z 2008 roku widać młodą dziewczynę uczestniczącą w mszy – praktyka ta jest już niedozwolona, ponieważ obecne przepisy zabraniają udziału nieletnim.

Indie: ustawa antykonwersyjna (przeciwko nawróceniom religijnym)

André Stiefenhofer

Ustawa antykonwersyjna została jak dotąd wprowadzona w 12 stanach Indii, a jej deklarowanym celem jest zapobieganie konwersjom dokonywanym poprzez przymus, oszustwo lub zachętę. Przepisy zazwyczaj nakładają na jednostki obowiązek zawiadomienia władz przed dokonaniem konwersji oraz kryminalizują nawrócenia uzyskane siłą, oszustwem lub obietnicą korzyści. Choć najnowsza fala ustaw antykonwersyjnych została zainicjowana przez rządzącą partię Bharatiya Janata Party (BJP), ich historia sięga 1936 roku, a do czasu uzyskania niepodległości Brytyjski Radź [sansk. Brytyjski Rząd- przyp. tłum.] zezwolił już 12 państwom księżęcy na uchwalenie takich regulacji¹⁹⁵.

W praktyce przepisy te były systematycznie nadużywane przeciwko mniejszościom religijnym, tworząc atmosferę strachu, sprzyjając fałszywym oskarżeniom i legitymizując nękanie. Mniejszości religijne są często piętnowane przez radykalne grupy hinduistyczne, a ich działalność humanitarna i edukacyjna bywa fałszywie przedstawiana jako próby nawracania.

16 lutego 2025 roku w mieście Indore (Madhya Pradesh) katolicka zakonnica Sheela Savari Muthu wraz z trzema współpracownicami została zatrzymana przez policję, mimo że nie doszło do żadnego przymusu ani nawróceń religijnych. Aresztowania nastąpiły po zorganizowaniu obozu edukacyjnego na temat zdrowia i higieny dla dzieci pracowników domowych w publicznym ogrodzie — wydarzenia, które wcześniej uzyskało oficjalną zgodę. Interwencja policji miała miejsce po tym, jak na miejscu zebrał się tłum hinduistycznych nacjonalistów, grożąc organizatorom i oskarżając zakonnicę o próbę nawracania dzieci uczestniczących w wydarzeniu. „Policja zabrała nas na komisariat” — powiedziała siostra Muthu. „Chcieliśmy złożyć zawiadomienie przeciwko hinduistycznemu tłumowi, ale odmówiono nam przyjęcia zgłoszenia i zamiast tego wszczęto postępowanie karne przeciwko nam¹⁹⁶. Później władze miejskie Indore zburzyły czteropiętrowy budynek mieszczący jej biuro, ignorując prośby o wstrzymanie się do czasu decyzji sądu¹⁹⁷.

Przypadek pastora Jose Pappachana i jego żony Sheeji z dystryktu Ambedkar Nagar w stanie Uttar Pradesh pokazuje, w jaki sposób ustawy antykonwersyjne mogą być wykorzystywane jako narzędzie prześladowań ze strony państwa. W styczniu 2025 roku sąd skazał małżeństwo na pięć lat więzienia oraz nałożył na każde z nich grzywnę w wysokości 25 tysięcy rupii (ok. 300 dolarów) pod zarzutem próby nawracania osób ze społeczności plemiennych i Dalitów. Para zaprzeczyła tym oskarżeniom, twierdząc, że zajmowała się wyłącznie edukacją dzieci oraz pomocą ludziom w rezygnacji z alkoholu i w sytuacjach spornych¹⁹⁸. W lutym 2025 roku, na mocy decyzji Allahabad High Court, małżonkowie zostali zwolnieni za kaucją¹⁹⁹. Ponieważ około 20 procent chrześcijan w Indiach pochodzi ze społeczności plemiennych, a około 70 procent to Dalici, perspektywa ich konwersji wywołuje szczególnie wrogie reakcje ze strony hinduistycznych nacjonalistów²⁰⁰.

Ustawy antykonwersyjne ośmielają radykalnych hinduistycznych nacjonalistów do praktyk samosądów i linczów, które tworzą atmosferę strachu wśród mniejszości religijnych. 22 czerwca 2025 roku tłum około 150 osób wtargnął do domu pastora Gokhariyi Solanky’ego we wsi Nepa Nagar w dystrykcie Burhanpur (Madhya Pradesh). Napastnicy zaatakowali jego oraz trzech innych chrześcijan, będących Dalitami, rozebrali ich i zmusili do przejścia w białiznie główną drogą publiczną. Następnie zaprowadzono ich do miejscowej świątyni hinduistycznej i zmuszono do oddania pokłonu bóstwu. Później tłum oskarżył chrześcijan o nawracanie Dalitów na chrześcijaństwo i przekazał ich policji, która osadziła ich w areszcie. Ocena pastora Solanky trafnie oddaje obecną sytuację w Indiach: „Fałszywe oskarżenia o konwersje są rutynowo wysuwane przeciwko chrześcijanom przez grupy hinduistyczne, które dążą do przekształcenia Indii w państwo zdominowane przez hinduizm²⁰¹.

Mężczyzna modlący się w małej wiosce plemiennej w stanie Jharkhand w Indiach

Prawo, władza i praktyka w świecie muzułmańskim. Różne oblicza szariatu

Dennis Peters

Szariat, czyli prawo islamskie, zajmuje centralne miejsce w kształtowaniu zakresu wolności religijnej w świecie muzułmańskim. Dla jednych stanowi przede wszystkim duchowy i moralny kompas, dla innych jest fundamentem prawa państwowego, mającym głęboki wpływ na kwestie obywatelstwa, prawa mniejszości i równość wobec prawa. Szariat nie jest jednak systemem stałym ani jednolitym. Jego interpretacja i stosowanie różnią się w zależności od kraju, a nawet wewnątrz niego, odzwierciedlając złożone relacje między tradycją, nowoczesnością i władzą polityczną.

Wbrew wyobrażeniu o jednym, jednolitym kodeksie coś takiego jak [jedno prawo] szariatu w rzeczywistości nie istnieje. W państwach o większości muzułmańskiej prawo islamskie obejmuje szerokie spektrum od symbolicznego odwoływania się do boskich wartości po w pełni skodyfikowany i egzekwowany przez państwo porządek prawny. W niektórych konstytucjach szariat jest określany jako główne źródło ustawodawstwa. W Arabii Saudyjskiej, na przykład, Koran i Sunna zostały uznane za jedyne źródła prawa²⁰². W Iranie natomiast Rada Strażników kontroluje wszelkie ustawodawstwo pod kątem jego zgodności z doktryną szyicką²⁰³. W obu przypadkach to prawo islamskie stanowi ostateczny autorytet. Gdzie indziej szariat współistnieje z systemami prawa świeckiego i obejmuje kwestie związane ze statusem osobistym, takie jak małżeństwo, rozwód czy dziedziczenie. Szariat to jednak znacznie więcej niż tylko polityka i sprawy rodzinne. Samo słowo dosłownie oznacza „wydeptaną ścieżkę do wody” — a dla ludów pustyni jest ono drogą do samego życia.

Muzułmankę wymierzono 23 bity po tym, jak znaleziono ją w pobliżu jej chłopaka w Banda Aceh w Indonezji.

Różnica pomiędzy prawem a praktyką

Jak zauważył prawnik Ebrahim Afsah, praktyka stosowania prawa często odbiega od zapisów konstytucyjnych. Ta rozbieżność może mieć decydujące znaczenie dla wolności religijnej. W Egipcie dyskryminacyjne stosowanie ustaw o bluźnierstwie doprowadziło do zahamowania korzystania z fundamentalnego prawa do wolności religii²⁰⁴. Inne państwa, choć posiadają surowsze kodeksy, stosują je w sposób niespójny. W północnej Nigerii kodeksy karne oparte na szariacie wdrażane są wybiórczo, w zależności od lokalnej woli politycznej i presji społecznej²⁰⁵. Choć sądy szariackie w północnej Nigerii nie wymierzają już okrutnych kar w postaci amputacji, nie są wolne od typowego problemu korupcji. Podczas gdy część chrześcijan twierdzi, że woli sądy szariackie, inni donoszą o przypadkach dyskryminacji na tle religijnym²⁰⁶. Państwa takie jak Pakistan i Iran silnie podkreślają swoją islamską tożsamość prawną²⁰⁷. W indonezyjskiej prowincji Aceh autonomia regionalna umożliwiła stosowanie prawa szariatu — w tym kar cielesnych — pomimo świeckiego charakteru konstytucji krajowej²⁰⁸. Te różnice, zależne od kontekstu, przynoszą wymierne konsekwencje dla wspólnot religijnych.

Fundamenty historyczne

Pluralistyczna natura prawa islamskiego jest głęboko zakorzeniona w historii. Wczesne muzułmańskie imperia zazwyczaj dostosowywały się do lokalnych zwyczajów i pozwalały wspólnotom niemuzułmańskim²⁰⁹ - zwłaszcza Żydom i chrześcijanom posiadającym status *dhimmi* - zachować własne tradycje prawne, choć w określonych granicach. Publiczne przejawy religijności były zazwyczaj ograniczane, a nawrócenia z islamu nie były dozwolone. Dla mniejszości nie-Abrahamowych warunki były znacznie bardziej surowe, co ukazuje prześladowanie Jazydów przez Daesh w Iraku w 2014 roku²¹⁰.

Współczesne przemiany

XIX i XX wiek przyniosły trwałe naciski na dostosowanie się do modeli zachodnich w zakresie prawa, wojska oraz edukacji. Odpowiedzi na to wyzwanie były zróżnicowane: Turcja przyjęła proces sekularyzacji, Egipt dokonał częściowych reform prawnych, natomiast Arabia Saudyjska przeciwstawiła się zmianom, określając je jako niezgodne z autentycznym charakterem islamu. Obecnie, w debatach muzułmańskich na temat szariat, wyodrębnić można cztery główne nurty myślowe²¹¹:

1. **Sekularyści**, dążący do wykluczenia religii z życia publicznego i polityki;
2. **Moderniści**, wierzący, że szariat można reinterpretować, aby dostosować go do współczesnych wartości;
3. **Tradycjoniści**, utrzymujący, że prawo islamskie jest już wystarczająco rozwinięte i kompletne;
4. **Fundamentalści**, nawołujący do powrotu do najstarszych źródeł islamu i ścisłego dosłownego odczytywania tekstów.

Konsekwencje dla wolności religijnej

Gdy szariat jest interpretowany w sposób podporządkowujący osoby niemuzułmańskie, zakazujący konwersji lub penalizujący rzekome zniewagi wobec islamu, wolność religijna zostaje poważnie ograniczona. W Pakistanie oskarżenia o bluźnierstwo doprowadziły do przemocy tłumu oraz sądowych

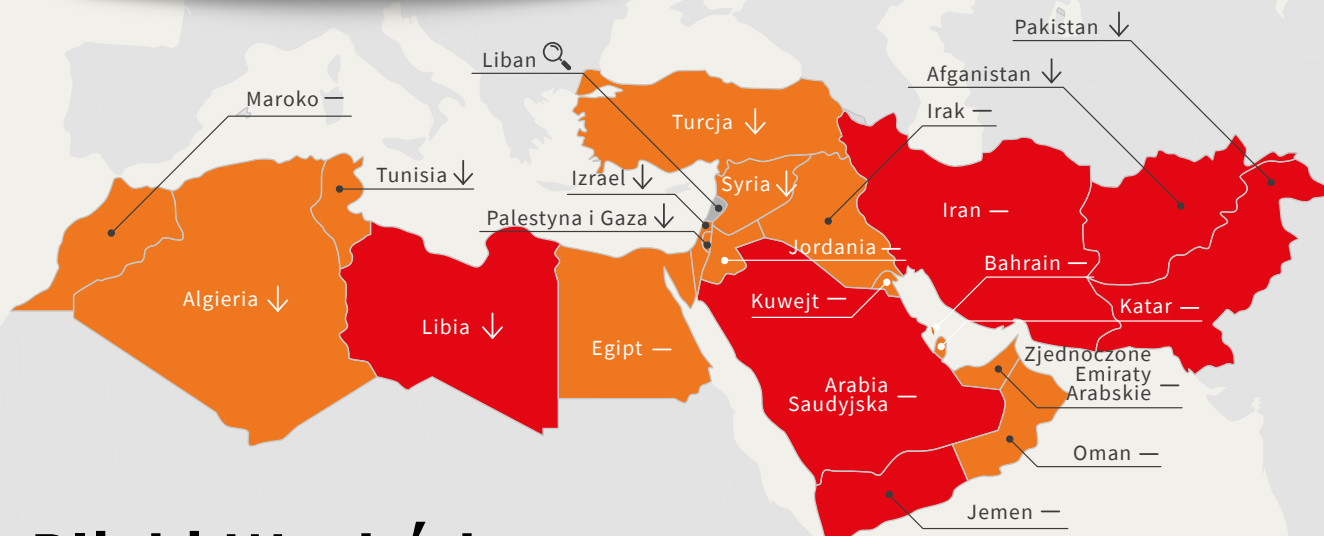
prześladowań. Pod rządami talibów w Afganistanie apostazja jest karana śmiercią. Nie wszystkie zjawiska są jednak jednoznacznie negatywne. W Tunezji i Maroku reformy inspirowane religijnie poszerzyły prawa kobiet oraz wzmocniły ochronę mniejszości. W niektórych częściach Azji Centralnej świeckie konstytucje zapobiegły narzuceniu sekciarskich kodeksów prawnych, choć często odbywało się to kosztem szerszych wolności politycznych i religijnych. Warto zaznaczyć, że w 2022 roku saudyjski następca tronu Mohammed bin Salman zainicjował projekt mający na celu rozpoznanie i spisanie najbardziej autentycznych hadisów Proroka, rzekomo w celu zapobiegania ich wykorzystaniu przez radykalne ugrupowania²¹².

Podsumowanie

Szariat przybiera rozmaite formy od odniesień konstytucyjnych po rozbudowane systemy egzekwowane przez aparat państwowy. Jego rola w krajach o większości muzułmańskiej zależy od uwarunkowań historycznych, siły instytucji oraz wpływów politycznych. Dla zwolenników wolności religijnej ta złożoność wymaga podejścia uwzględniającego kontekst i niuanse właściwe danej kulturze. Wyzwania są realne, ale widoczne są również oznaki zmian i większej otwartości na dialog. W miarę jak państwa poszukują własnej tożsamości i kierunku rozwoju prawnego, sposób funkcjonowania szariat pozostanie kluczowym zagadnieniem w globalnej walce o wolność religijną.

© AFP via Getty Images

Bliski Wschód i Afryka Północna (MENA)

Bliski Wschód i Afryka Północna, określane jako region MENA, pozostają jednymi z najbardziej złożonych i niestabilnych obszarów świata. Choć w okresie objętym dwuletnim raportem odnotowano pewne pozytywne zmiany, zostały one w dużej mierze przyćmione przez niepokojące trendy oraz konflikt między Izraelem a Hamasem, który wywołał bezprecedensową skalę przemocy i szerszą destabilizację regionu.

Można zidentyfikować kilka kluczowych tendencji, które oczywiście nie odnoszą się do wszystkich krajów regionu MENA ani do sąsiadujących z nimi państw o większości muzułmańskiej, takich jak Turcja, Pakistan i Afganistan.

Rządowy gest wobec mniejszości religijnych

Choć pełna wolność religijna nie występuje w państwach o większości muzułmańskiej, niektóre z nich wykazują większą gotowość do uznania, że pluralizm religijny pozostaje niezbędną częścią społecznej mozaiki. Islamskie monarchie, zwłaszcza Jordania i Maroko, mogą poszczycić się długoletnią tradycją dialogu międzyreligijnego i wielokrotnie wzywają do umiaru religijnego.

Od kilku lat również inne państwa regionu z większością islamską zaczęły realizować politykę tolerancji religijnej. Zjednoczone Emiraty Arabskie (ZEA) szczególnie wyróżniają się otwartością wobec Żydów i chrześcijan. Przykładem jest otwarcie w Abu Zabi w 2023 roku Abrahamic

Family House – wielowyznaniowego centrum obejmującego kościół, synagogę i meczet. W kwietniu 2023 roku społeczność żydowska w ZEA mogła obchodzić święto Paschy²¹³, a w lutym 2024 roku premier Indii, Narendra Modi, dokonał otwarcia pierwszej hinduistycznej świątyni w Abu Zabi²¹⁴.

Maroko również podjęło kroki w stronę społeczności żydowskiej. W listopadzie 2022 roku Uniwersytet Politechniczny im. Mohammeda VI w Marrakeszu otworzył pierwszą w świecie arabskim synagogę na kampusie. Została ona wzniesiona obok nowego meczetu, a oba budynki dzielą wspólną ścianę jako symbol jedności religijnej²¹⁵. Jednak w momencie otwarcia synagogi na uniwersytecie nie było żadnych żydowskich studentów, a stan na lipiec 2025 roku pozostawał niezmienny. Kilka miesięcy po inauguracji Izrael uznał aneksję Sahary Zachodniej przez Maroko. Pierwsza administracja Trumpa uznała tę aneksję już w 2020 roku, co miało na celu ułatwienie rozmów dotyczących normalizacji stosunków między Marokiem a Izraelem²¹⁶.

W lutym 2023 roku Oman i Stolica Apostolska nawiązały pełne stosunki dyplomatyczne²¹⁷. W Bahrajnie król podarował prawosławnemu Kościołowi działkę ziemi i złożył rewizytę papieżowi Franciszkowi po jego podróży do tego kraju²¹⁸.

Te kroki są niewątpliwie pozytywne, ponieważ zaczynają łagodzić głęboko zakorzenione uprzedzenia wobec

niemużółmanów. Niemniej jednak zazwyczaj wiążą się one z celami politycznymi — dane państwa chcą prezentować się na arenie międzynarodowej jako tolerancyjne, podczas gdy w kraju często prowadzą represyjną politykę i nie zapewniają pełnej wolności religijnej.

Polityczny islam

Badanie przeprowadzone przez Arab Barometer w 2023 roku wykazało, że w większości krajów zarówno młodzi, jak i starsi obywatele wyraźnie opowiadali się za większą rolą religii w polityce²¹⁹.

Odzwierciedla się to także w wynikach wyborów. Polityczne ramię Bractwa Muzułmańskiego odniosło znaczący sukces w wyborach parlamentarnych w Jordanii we wrześniu 2024 roku. Zdobywając 31 z 138 mandatów, partia islamistyczna stała się największą frakcją w parlamencie i osiągnęła najlepszy wynik od 35 lat. W kwietniu 2025 roku władze Jordanii zakazały działalności Bractwa Muzułmańskiego, oskarżając je o planowanie aktów przemocy. Polityczne ramię organizacji zostało dopuszczone do kontynuacji działalności, jednak jego biura zostały przeszukane²²⁰.

Znacznie bardziej istotne, zarówno na arenie krajowej, jak i w kontekście międzynarodowych konsekwencji, było przejęcie władzy w Syrii przez islamską milicję Hayat Tahrir al-Sham (HTS) pod koniec 2024 roku. Na początku 2025 roku lider HTS, Ahmed al-Sharaa, został mianowany prezydentem na „okres przejściowy”. Zastąpił długoletniego prezydenta Baszara al-Asada, który został obalony w wyniku błyskawicznej ofensywy rebeliantów, kończącej wieloletnie rządy mniejszości alawickiej. Prezydent al-Sharaa jest założycielem odłamu Al-Kaidy, grupy al-Nusra²²¹, odpowiedzialnej za dziesiątki ataków na cywilów, w tym masakry chrześcijan²²² i druzów. Pomimo nowszych wypowiedzi sprzyjających wolności religijnej w wywiadzie z 2014 roku al-Sharaa (wówczas al-Julani) wyraźnie stwierdził, że jego celem było rządzenie Syrią według prawa islamskiego oraz że nie ma miejsca dla mniejszości alawickiej, szyickiej, druzów i chrześcijan w kraju²²³.

Wciąż nie jest jasne, jaki wpływ na wolność religijną w Syrii będzie miało przejęcie władzy przez HTS. Niektóre państwa zachodnie traktują nowych rządzących jako legalnych partnerów, choć rząd Wielkiej Brytanii określa Hay'at Tahrir al-Sham jako „inną nazwę al-Nusry” i zalicza HTS do Al-Kaidy, przez co jest to organizacja terrorystyczna zakazana prawnie²²⁴. Również Rada Bezpieczeństwa ONZ uznaje HTS za odłam Al-Kaidy i organizację terrorystyczną²²⁵. Mimo to tymczasowy prezydent Sharaa został przyjęty w Paryżu przez prezydenta Emmanuela Macrona na początku maja 2025 roku. Prezydent USA Donald Trump spotkał się z nim w maju w Arabii Saudyjskiej, a w lipcu 2025 roku Stany Zjednoczone usunęły HTS ze swojej listy organizacji terrorystycznych²²⁶.

Macron i Trump apelowali o wprowadzenie polityki inkluzywnych wobec mniejszości w Syrii, a uwzględnienie

w rządzie przejściowym jednego przedstawiciela chrześcijan oraz jednego druza jest pozytywnym sygnałem. Rząd zapewnił liderów chrześcijańskich, że prawa mniejszości będą respektowane. Jednak w lipcu 2025 roku przywódcy chrześcijańscy stwierdzili, że nie mogą ufać prezydentowi al-Sharaa, bo nie ochroni ani ich samych, ani druzów²²⁷, a HTS pozostaje ideologicznie związany z radykalnym islamizmem.

W tym kontekście masakra setek członków społeczności alawickiej w marcu 2025 roku jest głęboko niepokojąca. Dotknęła ona także chrześcijan²²⁸. Pod koniec kwietnia doszło również do starć między członkami mniejszości druzów a oddziałami prorządowymi, w wyniku których zginęło blisko sto osób²²⁹.

Biorąc pod uwagę sunnicką większość w Syrii, nie można zakładać, że po pięcioletnim okresie przejściowym powstanie rząd świecki. Jak dotąd nie ma żadnych oznak, że tak się stanie. Wręcz przeciwnie, zmiany wprowadzone w konstytucji tymczasowej wskazują na dalszą islamizację życia politycznego i publicznego. Należy do nich deklaracja z marca 2025 roku, że prezydent musi być muzułmaninem, a prawo islamskie jest głównym źródłem ustawodawstwa²³⁰.

Islamizacja

Islamizacja życia publicznego, mająca na celu zdobycie akceptacji społeczeństwa oraz zwiększenie uprawomocnienia politycznych aktorów, jest rosnącym trendem w kilku częściach regionu. W Libii Rząd Jedności Narodowej (GNU) z siedzibą w Trypolisie jest uznawany na arenie międzynarodowej, choć kontroluje jedynie około jedną trzecią północnej części kraju i nie sprawuje władzy na południu. W listopadzie 2024 roku minister spraw wewnętrznych tego rządu ogłosił plany reaktywacji „policji moralności”. Dodał, że kobiety nie będą mogły opuszczać domu bez noszenia islamskiego nakrycia głowy ani podróżować samodzielnie bez opieki męskiego opiekuna²³¹.

W tym samym miesiącu parlament Iraku rozszerzył zakaz sprzedaży alkoholu na hotele i kluby towarzyskie, przybliżając zaprowadzenie w kraju całkowitej prohibicji²³². Północna część kraju, kontrolowana przez Kurdów, będąca domem dla wielu jazydów oraz gdzie w stolicy, Erbilu, mieszka liczna społeczność chrześcijańska, w dużej mierze zignorowała ten zakaz²³³. Sprzedaż alkoholu stanowi istotne źródło dochodu dla mniejszości, takich jak chrześcijanie i jazydzi.

Podobny trend islamizacji widoczny jest w Turcji, gdzie w 2024 roku kościół Świętego Zbawiciela w Chorze, pochodzący z IV wieku, został oficjalnie przekształcony w meczet. Projekt państwowy ÇEDES napotkał silny sprzeciw²³⁴, gdy w szkołach mianowano imamów na „doradców duchowych”. Sekretarz generalny związku nauczycieli określił ten ruch jako reakcyjny i zapowiedział, że nauczyciele nie będą kierować dzieci na planowane przez rząd spotkania²³⁵.

Powrót islamskiego terroryzmu

Terroryzm dżihadystyczny w regionie nie osiągnął poziomu z 2014 roku, kiedy miał miejsce terytorialny wzrost ISIS, jednak od 2023 roku wzrasta, szczególnie w Syrii.

W styczniu 2025 roku Instytut Studiów nad Wojną stwierdził, że ISIS ponownie odradza się w Syrii, gdzie ostatnie zmiany w międzynarodowej strategii walki z terroryzmem stworzyły luki w zabezpieczeniach, które ta organizacja może wykorzystać²³⁶. Umożliwiło to jej stopniową odbudowę w centralnej części Syrii²³⁷.

Dżihadyzm rozszerzył się też na nowe obszary. W lipcu 2024 roku w stolicy Omanu, Maskacie, doszło do ataku z użyciem broni palnej w szyickim meczecie, w którym zginęło sześć osób, w tym policjant, a 28 zostało rannych. Państwo Islamskie przyznało się do tego ataku po raz pierwszy w historii tego kraju²³⁸.

W Państwie Islamskim w prowincji Chorasán (ISKP) jest jednym z wielu ugrupowań terrorystycznych destabilizujących kraj²³⁹. Często celuje w cywilów oraz w mniejszości religijne, szczególnie w szyitów i rywalizujące sunnickie frakcje takie jak talibowie. W miarę jak talibowie zaostrzali represje wobec ISKP w Afganistanie, wielu bojowników przeniosło się do Pakistanu, gdzie buduje sieci zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich. To doprowadziło do gwałtownego wzrostu przemocy, charakteryzującego się coraz bardziej wyszukаныmi atakami na mniejszości religijne²⁴⁰. Podobna sytuacja ma miejsce w Afganistanie, gdzie od powrotu talibów do władzy w 2021 roku wolność religijna całkowicie zniknęła. Rządy de facto nie tylko silnie dyskryminują mniejszości religijne, takie jak sufici i szyici, ale także nie chronią ich przed ISKP.

Konflikt w Ziemi Świętej

Konflikt między Izraelem a Hamasem spowodował niespotykany poziom przemocy. Atak terrorystyczny Hamasu na Izrael 7 października 2023 roku doprowadził do największej masakry Żydów od czasów II wojny światowej. Odpowiedź militarna Izraela uczyniła duże części Strefy Gazy niezamieszkalnymi; liczba ofiar śmiertelnych do lipca 2025 roku przekroczyła 60 000²⁴¹, a jeszcze więcej osób zostało rannych lub głodujących. Izrael ustanowił śmiertelny precedens, zabijając ponad 400 pracowników humanitarnych oraz 1300 pracowników medycznych²⁴², ignorując postanowienia Konwencji Genewskich, których jest sygnatariuszem. Meczetom i kościołom w Gazie wyrządzono poważne szkody. Prokuratorzy Międzynarodowego Trybunału Karnego oskarżają obie strony o zbrodnie wojenne²⁴³.

W Izraelu podziały między populacją żydowską a arabską pogłębiły się w wyniku wojny. Skrajnie prawicowa koalicja kierowana przez premiera Benjamina Netanjahu zaostrzyła podziały na tle etnicznym i religijnym. Minister Bezpieczeństwa Narodowego, Itamar Ben-Gvir, dołą-

oliwy do ognia, demonstracyjnie odwiedzając Haram al-Szarif/Wzgórze Świątynne w Jerozolimie. W efekcie doszło do starć między muzułmanami a izraelskimi siłami bezpieczeństwa. Tymczasem prezydent Autonomii Palestyńskiej, Mahmoud Abbas, podczas przemówienia w Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku zaprzeczył istnieniu Żydowskiej Świątyni w Jerozolimie²⁴⁴.

Chrześcijanie w Izraelu doświadczyli z kolei niespotykanego dotąd poziomu przemocy i pogardy, gdy fanatyczni Żydzi skierowali swoje ataki zarówno na instytucje chrześcijańskie, jak i ich przywódców. Skutki wojny dla religijnego ruchu turystycznego dodatkowo osłabiły ekonomicznie chrześcijan w Ziemi Świętej.

Konflikt Izrael-Hamas wywołał falę antysemityzmu w regionie. W październiku 2023 roku egipski policjant zastrzelił dwóch izraelskich turystów w Aleksandrii; dżihadyzm, który zaangażował się w walkę Palestyńczyków przeciw Izraelowi, zyskuje na sile.

Zbliżenie państw arabskich takich jak Arabia Saudyjska z Izraelem zostało przynajmniej tymczasowo zatrzymane przez wojnę w Gazie. Konflikt między Iranem a Izraelem również się zaostrzył, z bezpośrednimi starciami między tymi dwoma państwami.

Zmiany w trendach geopolitycznych nie sprzyjają konfliktom szyickim

Równowaga sił w regionie przesunęła się na niekorzyść islamu szyickiego. Szczególnie widoczne jest to w Syrii wraz z dojściem do władzy sunnickiego ugrupowania islamskiego HTS oraz obaleniem prezydenta Asada, członka sekty alawitów, będącej odłamem islamu szyickiego. Zarówno w Syrii, jak i w sąsiednim Libanie milicja szyicka Hezbollah została poważnie osłabiona przez izraelskie ataki wojskowe, a jej charyzmatyczny lider Hassan Nasrallah został zabity w Bejrucie. W Iraku potężne milicje wspierane przez Iran ogłosiły, że po raz pierwszy rozważą rozbrojenie, aby zapobiec eskalacji konfliktu z administracją Trumpa²⁴⁵. Zmiana przywództwa w Syrii oraz osłabienie Hezbollahu w Libanie znacznie ograniczyły regionalny wpływ Iranu, będącego państwem szyickim. Reżim odpowiedział wzrostem represji w kraju; oprócz kobiet odmawiających noszenia obowiązkowej chusty ofiarami są także mniejszości religijne, takie jak sunnici, bahaici oraz chrześcijańscy konwertyci z islamu. W ostatniej dekadzie liczba chrześcijan w Iranie podwoiła się²⁴⁶, przecząc tym samym tendencjom w regionie MENA i osiągając ponad milion²⁴⁷.

Pogarszające się warunki ekonomiczno-gospodarcze

Według Światowego Programu Żywności region MENA doświadcza „niespotykanego poziomu kryzysów, z milionami osób uwięzionych w nieustannym konflikcie, politycznych zawirowaniach, ogromnych kryzysach uchodźczych oraz pogłębiającym się kryzysie gospodarczym”²⁴⁸. Kraje Maghrebu przyjęły coraz twardszą politykę wobec migrantów

z Afryki Subsaharyjskiej próbujących dotrzeć do Europy, a Tunezja uczyniła bezdomnymi ponad 10 000 osób, paląc ich prowizoryczne obozowiska²⁴⁹. Wysokie ceny żywności dodatkowo zwiększyły presję, przy czym inflacja w kilku krajach regionu osiągnęła poziom powyżej 250 procent w Strefie Gazy pod koniec 2024²⁵⁰ roku oraz 79 procent w Syrii. Jedną z oznak nadziei gospodarczej było zniesienie amerykańskich sankcji na Syrię przez prezydenta Trumpa w maju 2025 roku²⁵¹. Również Wielka Brytania i Unia Europejska złagodziły lub zniósły sankcje nałożone na ten kraj, na co od lat apelowały lokalne Kościoły²⁵².

Pomimo optymistycznych prognoz Irak boryka się ze spadającymi cenami ropy. W maju 2025 roku Międzynarodowy Fundusz Walutowy ostrzegł, że mają one negatywny wpływ na iracką gospodarkę, pogłębiając jej słabość²⁵³. Spadek cen potęgują ataki na pola naftowe na kontrolowanym przez Kurdów północy kraju, określane przez regionalnego premiera jako „kryminalne milicje na państwowym etacie irackiego rządu”, które wyeliminowały 70 procent produkcji ropy w regionie²⁵⁴. Ponieważ budżet państwa w dużej mierze zależy od przychodów z ropy, wszystko to dodatkowo osłabia już i tak kruchą gospodarkę, co może mieć poważne reperkusje społeczne i polityczne, w tym przyspieszyć trwającą emigrację chrześcijan i innych mniejszości religijnych z kraju.

Wnioski

Region MENA po raz kolejny okazał się wysoce niestabilny pod względem politycznym, gospodarczym i bezpieczeństwa. Od lat 90. liczba epizodów konfliktów wzrosła

ponad dwukrotnie, a udział regionu MENA w globalnej liczbie ofiar śmiertelnych wzrósł sześciokrotnie. Szczególnie wynika to ze wzrostu przemocy w konflikcie Izrael-Hamas. Warunki społeczno-ekonomiczne nie wykazują żadnych oznak poprawy — wręcz przeciwnie, pogorszyły się, co czyni mniejszości religijne szczególnie narażonymi. Jednym z pozytywnych sygnałów w tym okresie był wybór generała Josepha Aouna na prezydenta Libanu w styczniu 2025 roku — kończąc ponad dwuletnią lukę — co było krokiem w kierunku przywrócenia stabilności instytucjonalnej²⁵⁶.

Pojawiło się kilka zachęcających inicjatyw w zakresie wolności religijnej, takich jak proponowana ustawa o statusie osobistym dla chrześcijan w Egipcie²⁵⁷. Inauguracja Abrahamic Family House w Abu Zabi, która jest owocem wizji papieża Franciszka, podkreśliła, że wolność religijna jest możliwa w stabilnym kraju islamskim i jest zakorzeniona we wspólnych wartościach religii Abrahamowych: wierze w prawo do życia, prawie rodziców do wychowywania dzieci w zgodzie z moralnymi wartościami, komplementarności płci oraz pragnieniu ochrony świętych budowli i szacunku dla przywódców religijnych. Jednak ogólnie region nie podejmuje istotnych kroków na rzecz pełnej wolności religijnej wszystkich jego mieszkańców.

Uroczystości uliczne na placu Saadallah Al-Jabri w Aleppo w pierwszy piątek po zmianie władzy, grudzień 2024 r.

Ciche prześladowania: grzech zaniechania

Roger Kiska

Akty wrogości wobec chrześcijan w państwach zachodnich uczestniczących w OBWE są często pomijane i niedostatecznie badane z powodu braku systematycznej dokumentacji. Podczas debaty w Izbie Lordów brytyjskiego parlamentu lord Moylan stwierdził, że we Francji, Niemczech i Hiszpanii w ostatnich latach wzrosła liczba ataków na kościoły, symbole religijne i instytucje chrześcijańskie, w tym o 44 procent zwiększyła się liczba podpażeń miejsc kultu chrześcijańskiego w Europie zachodniej²⁵⁸.

W 2016 roku papież Franciszek zidentyfikował dwa różne rodzaje prześladowań: prześladowania jawne oraz to, co określił mianem „uprzejmego prześladowania” - bardziej subtelny formę, która często przejawia się poprzez naciski prawne, kulturowe lub instytucjonalne²⁵⁹. Ten drugi rodzaj budzi również niepokój OBWE²⁶⁰ i innych organizacji międzynarodowych.

Poprawność polityczna może mieć swój udział w tego typu prześladowaniach, jeśli nie jest właściwie ukierunkowana na szczeblu rządowym²⁶¹. Choć uprzejme prześladowanie kurtuazyjne różni się od przestępstw o wyraźnie antychrześcijańskim charakterze, takich jak ataki na wierznych czy kościoły, to jednak brak reakcji na takie zachowania - podczas gdy inne formy przestępstw z nienawiści są ścigane - jest symptomem cichego prześladowania.

OBWE

Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) i jej Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR) wyróżniają się wśród organizacji międzyrządowych podejmowaniem działań przeciwko przestępstwom z nienawiści, w tym także tym o antychrześcijańskim charakterze, poprzez współpracę z rządami oraz organizacjami społeczeństwa obywatelskiego przy zbieraniu informacji o przestępstwach z nienawiści. Od 2009 roku baza danych OBWE na temat przestępstw z nienawiści publikuje informacje

otrzymywane od państw uczestniczących o liczbie odnotowanych incydentów w każdym kraju, o typie przestępstwa oraz o grupie mniejszościowej będącej celem ataku. OBWE podkreśla, że gromadzenie danych to pierwszy krok w przeciwdziałaniu przestępstwom z nienawiści, umożliwiającą prowadzenie ukierunkowanej polityki i dostosowanej pomocy dla ofiar²⁶².

Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) była pierwszym międzyrządowym organem, który w 2009 roku określił trend marginalizacji chrześcijan mianem „nietolerancji i dyskryminacji wobec chrześcijan”²⁶³. W lipcu 2018 roku OBWE opublikowała dokument informacyjny dotyczący przestępstw z nienawiści o charakterze antychrześcijańskim w regionie OBWE²⁶⁴.

Największą słabością bazy danych OBWE na temat przestępstw z nienawiści jest to, że jej jakość zależy wyłącznie od danych przekazywanych przez państwa uczestniczące. Niestety, istnieją ogromne rozbieżności w powadze, z jaką poszczególne kraje traktują swoje zobowiązania sprawozdawcze wobec OBWE.

Dobre i złe praktyki

Mimo że OBWE zidentyfikowała ten problem, niewiele zostało zrobione, aby go rozwiązać. Akty wyrażające wrogość wobec chrześcijan, w tym przestępczość, nadal dotyczą regionu OBWE, a dane wskazują, że sytuacja się pogarsza²⁶⁵. Wiele państw uczestniczących w OBWE niewiele zrobiło, aby oszacować, jak poważne są te problemy na ich terytoriach. Na przykład spośród czterech krajów skandynawskich tylko Finlandia zgłasza incydenty z nienawiści wobec chrześcijan od 2023 roku. Co więcej, istnieje znaczne opóźnienie w raportowaniu przez samą OBWE. Na przykład ODIHR jeszcze nie opublikował statystyk za 2024 rok.

Stany Zjednoczone są przykładem kraju, w którym zauważalnie wzrosła liczba aktów wandalizmu wobec kościołów i innych miejsc chrześcijańskich, a rząd nie opublikował żadnych oficjalnych danych. Jednak organizacje pozarządowe podjęły się tego zadania i odkryły trudną prawdę, że ataki na chrześcijan i miejsca ich kultu stają się coraz częstsze²⁶⁶. Konferencja Biskupów Katolickich Stanów Zjednoczonych (USCCB) jest przykładem dobrych praktyk, ponieważ skrupulatnie monitoruje ataki na zasoby należące do Kościoła katolickiego²⁶⁷. W 2024 roku odnotowała 56 takich incydentów, a od stycznia do czerwca 2025 roku 19. Do najbardziej znaczących ataków należało wysadzenie 6 maja 2025 roku ładunku wybuchowego przy ołtarzu kościoła w Pensylwanii oraz liczne podpalenia w październiku 2024 roku w kościołach w Massachusetts, Arizonie i na Florydzie.

Wielka Brytania zbiera dane od poszczególnych terytorialnych jednostek policji, ale nie udostępnia ich rutynowo opinii publicznej. Organizacja Countryside Alliance, brytyjska organizacja broniąca interesów

Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP w Saint-Omer, częściowo zniszczony po pożarze w nocy 2 września 2024 r.

© Emmanuel Quinart

obszarów wiejskich, skierowała kilka wniosków o dostęp do informacji publicznej do 45 terytorialnych jednostek policji w Wielkiej Brytanii dotyczących przestępstw popełnionych przy kościołach. Odpowiedziały 44 jednostki, a odpowiedzi wykazały, że 34 z nich odnotowały 9 648 przestępstw związanych z kościołami w okresie od 2022 do 2024 roku²⁶⁸. Większość z nich nie była motywowana nienawiścią wobec chrześcijan — na przykład w raporcie odnotowano 181 kradzieży ołowiu i metali. Jednak stwierdzono, że „średnio codziennie miało miejsce co najmniej osiem przestępstw przy kościołach w ciągu trzyletniego okresu”. W związku z tym Countryside Alliance zaapelowała do rządu o rozszerzenie i zapewnienie dalszego finansowania oraz promocji programu ochrony miejsc kultu („Places of Worship Protective Security Scheme”), który zabezpiecza przed przestępstwami kościoły narażone na ataki, zwłaszcza te na obszarach wiejskich²⁶⁹. Obecny program chroni jedynie miejsca kultu lub centra społecznościowe, które doświadczyły przestępstw z nienawiści²⁷⁰.

Francja prowadzi wzorową dokumentację²⁷¹, a to, wraz z innymi formami zbierania informacji wywiadowczych, umożliwiło jej lepsze przewidywanie zagrożeń. Na przykład podczas Wielkiego Tygodnia w 2023 roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zmobilizowało 10 000 funkcjonariuszy policji i podniosło krajowy poziom zagrożenia do maksymalnego alarmu²⁷². Również rząd Grecji stanowi przykład dobrych praktyk w zakresie prowadzenia rejestru incydentów antychrześcijańskich;

Ministerstwo ds. Religii odpowiada za prowadzenie statystyk związanych z atakami na miejsca kultu²⁷³.

Konsekwencje słabej lub wybiórczej dokumentacji

Brak systematycznego raportowania incydentów antychrześcijańskich prowadzi do nieskutecznej polityki, normalizacji wrogości, nierównego traktowania grup religijnych oraz zwiększonej podatności wspólnot chrześcijańskich na ataki. W UE podjęto pozytywne kroki, gdy koordynator Komisji Europejskiej ds. przeciwdziałania nienawiści wobec muzułmanów badał sposoby rozwiązywania problemów, w tym poprzez publikację raportu *Being Muslim in the EU* (24–25 października 2024 r.). Komisja Europejska oraz holenderskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Relacji Królestwa współorganizowały także warsztaty w Hadze 21 listopada 2024 r. zatytułowane *“Combating Anti-Muslim Hatred: Showcasing Efforts and Sharing Best Practices of EU Ministries of Interior”*²⁷⁴. Jednak wraz ze wzrostem liczby ataków na kościoły chrześcijańskie i duchownych pojawiły się apele Alessandra Calcagno, doradcy Komisji Konferencji Episkopatów Wspólnoty Europejskiej (COMECE), o powołanie unijnego koordynatora ds. przeciwdziałania nienawiści wobec chrześcijan w Europie²⁷⁵. Obecnie nie istnieje porównywalne wsparcie dla grup chrześcijańskich w UE.

Brak monitorowania tego problemu sprawia, że niechęć wobec chrześcijan utrzymuje się i narasta w wielu częściach regionu OBWE.

ANALIZA REGIONALNA

Państwa OBWE

Roger Kiska

Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) przedstawia się jako największa regionalna organizacja bezpieczeństwa na świecie²⁷⁶. Jej 57 państw członkowskich często dzieli się na te „na wschód od Wiednia” i te „na zachód od Wiednia”. W skład OBWE wchodzi Rosja, Stany Zjednoczone, Kanada, Europa (UE, EOG, Wielka Brytania, Szwajcaria), wszystkie kraje byłego Związku Radzieckiego w Europie Wschodniej, na Kaukazie i w Azji Środkowej.

Każde państwo członkowskie OBWE posiada pewną formę konstytucyjnej ochrony wolności religijnej, jednak sposób, w jaki wolność religijna i prawa człowieka są przestrzegane w praktyce, znacznie się różni.

Wzrost antysemityzmu i incydentów antymuzułmańskich

W regionie OBWE, zwłaszcza na zachód od Wiednia, od czasu ataku na Izrael 7 października 2023 r. i wynikającej z niego wojny, nastąpił dramatyczny wzrost antysemickich i antymuzułmańskich działań. We Francji odnotowano ponad 1000-procentowy wzrost liczby incydentów antysemickich, z których 1 676 miało miejsce jedynie w 2023 roku²⁷⁷. W następnym roku odnotowano co najmniej 106 przypadków ataków fizycznych, w tym gwałt na 12-letniej żydowskiej dziewczynce w Courbevoie²⁷⁸. W 2023 r. liczba antymuzułmańskich incydentów na tle nienawiści wzrosła we Francji o 29% osiągając liczbę 242²⁷⁹.

W Stanach Zjednoczonych na kampusach uniwersyteckich doszło do erupcji antyizraelskich protestów i całonocnych obozowisk w całym kraju. Doprowadziły one do aresztowania lub zawieszenia w nauce setek studentów, przejścia budynków uniwersyteckich i rezygnacji rektorów uczelni ze stanowiska²⁸⁰. Ataki na studentów pochodzenia

żydowskiego doprowadziły do tego, że niektórzy nie czuli się bezpiecznie uczestnicząc w zajęciach lub egzaminach na kampusie i zmusiły niektóre uniwersytety do przejścia do trybu online, aby kontynuować zajęcia²⁸¹.

Wielka Brytania była świadkiem rekordowej liczby antysemickich²⁸² i antymuzułmańskich²⁸³ przestępstw z nienawiści w następstwie wydarzeń z 7 października. Pod koniec lipca i na początku sierpnia 2024 r. meczety i centra islamskie zostały zaatakowane w ramach serii protestów i zamieszek, wywołanych fałszywymi twierdzeniami w mediach społecznościowych, jakoby zaatakowanie nożem trzech dziewcząt na zajęciach tanecznych w Southport zostało przeprowadzone przez imigranta, któremu później przypisano muzułmańsko brzmiące imię²⁸⁴. W rzeczywistości to rodzice napastnika byli imigrantami, a jego głównym powiązaniem z islamem było posiadanie podręcznika szkoleniowego Al-Kaidy²⁸⁵.

W raporcie z 2023 r. w Niemczech odnotowano 4 369 przestępstw związanych z konfliktem pomiędzy Izraelem a Hamasem, co stanowi gwałtowny wzrost w stosunku do liczby 61 przestępstw w 2022 roku²⁸⁶. Federalne Stowarzyszenie Departamentów Badań i Informacji na temat Antysemityzmu (RIAS) udokumentowało 4 782 przypadki antysemityzmu, co stanowi wzrost o ponad 80 procent w porównaniu z rokiem poprzednim²⁸⁷. Sieć CLAIM zgłosiła 1 926 incydentów antymuzułmańskich w 2023 r., co stanowi ponad dwukrotny wzrost liczby 898 w roku poprzednim²⁸⁸.

Obszary dotknięte konfliktem zbrojnym

Trwająca na Ukrainie wojna doprowadziła do naruszeń wolności religijnej po obu stronach. Na okupowanej przez

Rosję Ukrainie władze systematycznie represjonują wszelkie wyznania religijne lub członków duchowieństwa, których podejrzewają o proukraińskie nastawienie. Szczególnie dotknęło to Ukraiński Kościół Prawosławny (UKP) i Ukraiński Kościół Greckokatolicki, ale także niezależne społeczności muzułmańskie, Kościoły ewangeliczne i inne mniejszości religijne²⁸⁹. Ze swojej strony Ukraina represjonowała organizacje religijne i świeckie, które podejrzewała o sympatyzowanie z Moskwą. 23 września 2024 r. weszła w życie ustawa o ochronie porządku konstytucyjnego w sferze działalności organizacji religijnych²⁹⁰, zakazująca działalności organizacjom religijnym mającym powiązania z Rosją. Choć nie wspomniano o tym bezpośrednio, głównym celem ustawy był najwyraźniej Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego (UKP PM), samorządny Kościół podlegający jurysdykcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. W maju 2024 r. UKP PM miał 10 587 parafii na Ukrainie, w porównaniu z 8 075 parafiami UKP²⁹¹.

Od końca 2024 r. na Ukrainie nastąpił dramatyczny wzrost liczby postępowań karnych przeciwko osobom odmawiającym służby wojskowej ze względu na przekonania, z możliwością skazania na karę pozbawienia wolności do trzech lat. Pod koniec października 2024 r. około 300 obdzektorów, z czego 95% stanowili świadkowie Jehowy, było objętych postępowaniem karnym²⁹². Podobne zjawisko, z podobnymi wytycznymi dotyczącymi kary więzienia, wystąpiło w Federacji Rosyjskiej, gdzie nie ma przepisów prawnych dotyczących alternatywnej służby cywilnej w okresie mobilizacji²⁹³.

W 2023 r. armia Azerbejdżanu rozpoczęła wielką ofensywę i przejęła całkowitą kontrolę nad spornym regionem Górskiego Karabachu, co doprowadziło do czystek etnicznych 120 000 Ormian²⁹⁴. Obszar ten był historycznie zamieszkały przez ormiańskich chrześcijan, a po jego przejęciu rząd Azerbejdżanu dokonał rozległych zniszczeń starożytnych budynków kościelnych²⁹⁵.

Incydenty antychrześcijańskie

W regionie OBWE dochodzi również do aktów wandalizmu wobec budynków kościelnych. W Kanadzie seria podpałek kościołów katolickich nastąpiła po fałszywym raporcie sugerującym istnienie masowego grobu w szkole rezydencjalnej w Kamloops. Według raportu CBC News ze stycznia 2024 r. co najmniej 33 kościoły zostały zniszczone przez ogień w okresie od maja 2021 r. do grudnia 2023 r., a 24 incydenty zostały potwierdzone jako podpalenia²⁹⁶.

Ataki na kościoły w Hiszpanii również były częste. 8 marca 2023 r. feministki przykleiły plakaty na głównym wejściu do kościoła Niepokalanego Serca Maryi w Sabadell i pomalowały je na fioletowo w ramach protestu z okazji Dnia Kobiet²⁹⁷. Hiszpania była również świadkiem licznych ataków na duchownych i świeckich. 25 stycznia 2023 r. podejrzany dżihadysta zamordował zakrystiana i ranił księdza oraz marokańskiego konwertytę w Algeciras²⁹⁸. W Walencji zabito zakonnik, a kilku innych zostało poranionych na terenie ich własnego klasztoru przez mężczyznę krzyczącego: „Jestem Jezusem Chrystusem”²⁹⁹.

We Włoszech 41 z 42 ataków na miejsca kultu religijnego było wymierzonych w budynki kościelne³⁰⁰.

Comiesięczna modlitwa różańcowa katolickich mężczyzn na głównym placu Zagrzebia i w 12 innych miejscach w Chorwacji była wielokrotnie atakowana przez lewicowych aktywistów po tym, jak ujawniono przekonania pro-life uczestników. Odkąd mężczyźni zaczęli gromadzić się na tych niepolitycznych modlitwach w styczniu 2023 r., stali się celem agresywnych demonstracji³⁰¹.

Według władz w Grecji w 2024 r. doszło do 608 aktów przemocy, wandalizmu i podpałek miejsc kultu religijnego, przy czym najczęściej celem ataków były kaplice i kościoły prawosławne. Największa liczba incydentów miała miejsce w Atenach-Pireusie³⁰².

Francja odnotowała około 1 000 antychrześcijańskich incydentów w 2023 r., z czego 90% stanowiły ataki na chrześcijańskie obiekty religijne³⁰³.

W Stanach Zjednoczonych liczba ataków na kościoły podwoiła się od 2022 r. do 2023 r.³⁰⁴, a niektóre z nich dotyczyły protestów związanych z aborcją po decyzji Sądu Najwyższego w sprawie Dobbsa w 2022 roku³⁰⁵.

Prześladowanie „kurtuazyjne”

Prześladowania „kurtuazyjne” odnoszą się do nieagresywnych, ale przymusowych form ucisku przejawiających się w praktykach rządowych lub biurokratycznych, normach społecznych i przepisach prawa. Ich skutkiem jest marginalizacja chrześcijan, uniemożliwiająca im manifestowanie swoich przekonań religijnych w życiu publicznym, w tym w miejscach zatrudnienia. Coraz częściej zdarza się na przykład, że fundusze publiczne są dostępne tylko wtedy, gdy organ je otrzymujący nie wyznaje przekonań, które są postrzegane jako dyskryminujące społeczność LGBT. W gminie w południowo-zachodniej Norwegii jeden z takich przepisów doprowadził do skarg pięciu różnych grup chrześcijańskich, którym odmówiono finansowania rzekomo z powodu ich doktrynalnych poglądów³⁰⁶.

Nękanie związane z rzekomą mową nienawiści również nadal trwa. W Finlandii Päivi Räsänen, chrześcijańska parlamentarzystka i była minister spraw wewnętrznych, jest ścigana karnie od 2019 r. za wyrażanie konserwatywnych chrześcijańskich poglądów na temat homoseksualności w broszurze, którą pomogła opracować w 2004 r., oraz w związku z publicznymi komentarzami, które wygłosiła w 2019 i 2020 r. Mimo że została uniewinniona zarówno przez sąd niższej instancji, jak i sąd apelacyjny, rząd odwołał się do Sądu Najwyższego³⁰⁷.

W 2024 r. w Belgii sąd orzekł, że arcybiskup Luc Terlinden i były arcybiskup Jozef De Kesel dopuścili się dyskryminacji kobiety, dwukrotnie odmawiając jej dostępu do formacji diakońskiej ze względu na to, że jest kobietą, i nakazali im zapłacić grzywnę³⁰⁸. Wyrok ten rodzi poważne pytania o autonomię Kościoła w zarządzaniu własną doktryną.

Odnotowano jednak pozytywne zmiany, a niektóre z najwyższych sądów w regionie OBWE sprzeciwiły się prześladowaniom „kurtuazyjnym” na rzecz wolności religijnej. W sprawie Higgs przeciwko Farmor's School³⁰⁹ najwyższy sąd apelacyjny w Anglii i Walii orzekł na korzyść administratorki duszpasterstwa, która została zwolniona przez swojego pracodawcę, szkołę podstawową, za opublikowanie dwóch postów na Facebooku, które były krytyczne wobec edukacji LGBT dla małych dzieci. Posty te, przesiąknięte przesłaniem chrześcijańskim, nawiązywały do trwającej w Anglii debaty na temat obowiązkowej edukacji w zakresie relacji seksualnych i ideologii płci w szkołach podstawowych.

Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych również wydał dwa orzeczenia sprzeciwiające się prześladowaniom „kurtuazyjnym”. W sprawie Groff przeciwko DeJoy³¹⁰ wyjaśniono długotrwałą debatę na temat zakresu, w jakim pracodawcy muszą zapewnić rozsądne udogodnienia dla osób o odpowiednich cechach chronionych, w tym religii. Pozwany, pracownik poczty, pozwał swojego pracodawcę za zmianę polityki i wymaganie od niego pracy w niedzielę. Sąd Najwyższy orzekł, że brak dostosowania się do jego głęboko zakorzenionych przekonań chrześcijańskich naruszył jego prawo do wolności religijnej wynikające z Pierwszej Poprawki, ponieważ Urząd Pocztowy nie był w stanie wykazać, że brak pracy w niedzielę doprowadziłby do znacznej szkody dla jego działalności.

Azja Środkowa i islam

W krajach tego regionu - a być może najbardziej dotkliwie w Turkmenistanie - naruszenia wolności religijnej muszą być oceniane w ramach obaw o bezpieczeństwo narodowe, szczególnie w świetle postrzeganego zagrożenia ze strony islamskiego ekstremizmu. Islam jest obecny w regionie od VIII wieku, ukształtowany przez silne wpływy sufickie i umocniony pod rządami różnych chanatów, w tym Czyngis-chana. Ta duchowa i kulturowa tradycja w dużej mierze przetrwała okres sowiecki w nienaruszonym stanie. W wyraźnym kontraście pojawienie się salafizmu - promowanego przez grupy takie jak Państwo Islamskie - stało się rosnącym problemem w ciągu ostatnich 25 lat.

W tym kontekście środki przyjęte przez rządy regionalne w celu przeciwdziałania radykalizacji postaw wymagają starannej, indywidualnej oceny, biorąc pod uwagę proporcjonalność reakcji w stosunku do wiarygodności zagrożenia. Rozeznanie intencji stojących za ograniczeniami praktyk religijnych jest kluczem do rozróżnienia między uzasadnionymi względami bezpieczeństwa a nieuzasadnionymi represjami. W kwietniu 2023 r. reżim w Azerbejdżanie aresztował setki szyickich muzułmanów rzekomo mających powiązania z Iranem³¹¹. Muzułmański Ruch Jedności (Müsəlman Birliyi Hərəkəti, MBH), szyicka grupa sprzeciwiająca się kontroli państwa nad praktykami religijnymi, również doświadczała ciągłych prześladowań, w tym zatrzymań przez policję, pobic i tortur³¹². W styczniu 2024 r. Azerbejdżan wycofał się ze Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy po tym, jak organ międzyrządowy zasignalizował, że odmówi ratyfikacji mandatów

delegacji azerbejdżańskiej ze względu na odnotowane przypadki rzekomych naruszeń praw człowieka³¹³.

W 2023 r. Amerykańska Komisja ds. Międzynarodowej Wolności Religijnej (USCIRF) po wizycie w Kazachstanie zaleciła umieszczenie go na specjalnej liście obserwacyjnej z powodu „poważnych” naruszeń wolności religijnej³¹⁴. Sunniccy muzułmanie są nadal przetrzymywani w więzieniu, mimo że dwa lata wcześniej Grupa Robocza ONZ ds. Arbitralnych Zatrzymań wezwała do ich uwolnienia³¹⁵.

Kirgistan nadal tłumił wyrażanie wiary islamu, który różni się od wersji islamu promowanej przez państwo. W okresie od stycznia do czerwca 2023 r. Państwowy Komitet Bezpieczeństwa Narodowego (State Committee for National Security, SCNS) aresztował co najmniej 23 członków partii Hizb ut-Tahrir i 16 członków organizacji Yakyn Inkar. Aresztowania te były często uzasadniane posiadaniem „ekstremistycznych” materiałów³¹⁶. W sierpniu 2023 r. SCNS zamknął 39 meczetów i 21 religijnych organizacji edukacyjnych w regionie Osz, powołując się na nieprzestrzeganie przepisów dotyczących wolności religijnej, standardów budowlanych, higieny i bezpieczeństwa przeciwpożarowego³¹⁷. W listopadzie 2023 r. w kirgiskim parlamencie przedstawiono propozycję zakazu zakrywania twarzy i długich bród ze „względu na bezpieczeństwo publiczne”³¹⁸.

W Tadżykistanie, kraju o większości sunnickiej, muzułmanie, którzy po prostu sprzeciwiali się polityce rządu, byli arbitralnie klasyfikowani jako ekstremiści. Tadżyccy urzędnicy nadal nadzorowali i karali praktyki religijne korzystając z „prawa tradycji”, które zakazuje rytuałów religijnych uznanych za nadmierne³¹⁹. Kilka meczetów zostało zniszczonych lub zamkniętych w 2023 roku, aby wprowadzić nacisk na pobór do wojska³²⁰.

W Turkmenistanie reżim rodziny Berdimuhamedow agresywnie rozprawił się z „nietradycyjnymi” i konserwatywnymi praktykami muzułmańskimi. Muzułmanie, którzy odbiegają od usankcjonowanej przez państwo interpretacji islamu, doświadczyli prześladowań, w tym długich wyroków więzienia³²¹. W sierpniu 2023 r. Forum 18 poinformowało, że policja w Türkmenbaşy przeprowadziła naloty na domy pobożnych muzułmanów, konfiskując literaturę religijną³²². W kwietniu 2024 r. służby bezpieczeństwa zintensyfikowały nadzór nad młodymi ludźmi odwiedzającymi meczety, zatrzymując i przesłuchując modlących się tam młodych mężczyzn, zwłaszcza po ataku terrorystycznym na halę Crocus City Hall w Moskwie³²³. Przeprowadzono również naloty na sklepy sprzedające odzież i przedmioty religijne³²⁴. Uzbekistan wykazuje cechy wspólne z innymi postsowieckimi republikami Azji Środkowej. W czerwcu 2024 r. około 100 muzułmańskich mężczyzn zostało aresztowanych w południowym regionie Qashqadaryo w ramach ogólnokrajowej kampanii wymierzonej w osoby dzielące się swoją wiarą i dyskutujące o niej³²⁵. We wrześniu 2023 r. uzbeckie władze zamknęły co najmniej 10 restauracji halal w Taszkencie za niesprzedawanie alkoholu³²⁶. W lutym 2024 r. policja w Taszkencie zatrzymała co najmniej 10 mężczyzn z długimi brodami i zabrała ich na posterunek policji, gdzie zostali zmuszeni do zgolenia swoich bród uznanych za zbyt długie pod groźbą pozbawienia wolności³²⁷.

Zmniejszające się prawo do sprzeciwu sumienia

W dniu 8 marca 2022 r. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) i Program Badań w Dziedzinie Reprodukcyjnej Ludzkiej (HRP) opublikowały Wytyczne Dotyczące Opieki Aborcyjnej (The Abortion Care Guideline). Celem tych 170-stronicowych wytycznych jest, według ONZ, „przedstawienie pełnego zestawu wszystkich zaleceń WHO i oświadczeń dotyczących najlepszych praktyk w odniesieniu do aborcji”³²⁸.

Wśród 50 rekomendacji Rekomendacja 22 stanowi, że istnieje „zobowiązanie w zakresie praw człowieka do zapewnienia, że sprzeciw sumienia nie utrudnia dostępu do wysokiej jakości opieki aborcyjnej”³²⁹. Raport stwierdza, że sprzeciw sumienia „nadal stanowi barierę w dostępie do wysokiej jakości opieki aborcyjnej”³³⁰.

Region OBWE składa się z 57 państw członkowskich, z których 46 (członkowie Rady Europy) ratyfikowało art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka wyraźnie uznający, że: „każdy ma wolność myśli, sumienia i wyznania”³³¹. Jest to prawo, którego naruszenie może skutkować wszczęciem postępowania prawnego przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka.

Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy wypowiedziało się również autorytatywnie na temat praw sumienia, w szczególności w odniesieniu do badań i świadczenia usług, które mogłyby zniszczyć ludzkie życie. Rezolucja 1763 (2010)³³² stwierdza w stosownej części:

“1. Żadna osoba, szpital ani instytucja nie może być w żaden sposób zmuszana, czyniona odpowiedzialną lub dyskryminowana z powodu odmowy przeprowadzenia, umożliwienia, asystowania lub przyjęcia w celu aborcji, dokonania sztucznego poronienia, eutanazji lub innego działania, które mogłoby doprowadzić do śmierci ludzkiego płodu lub zarodka, niezależnie od powodu”.

Jako kolejny środek zapewniający dostęp do aborcji Rekomendacja 22 Wytycznych dotyczących opieki aborcyjnej sugeruje „zakazanie instytucjonalnych roszczeń sumienia”. Brak zapewnienia instytucjonalnego prawa do sprzeciwu sumienia dla świadczeniodawców usług medycznych działających w oparciu o wiarę w obszarach takich jak aborcja i wspomagane samobójstwo, gdzie wykonywanie tych czynności jest postrzegane jako celowe odebranie życia i/lub naruszenie doktryny religijnej, jest równie poważnym naruszeniem sumienia jak pozbawienie jednostki tego prawa³³³.

Największym pozarządowym usługodawcą opieki zdrowotnej na świecie jest Kościół katolicki. Odpowiedzialny za około 25 procent placówek opieki zdrowotnej

na całym świecie (choć w niektórych częściach Afryki Subsaharyjskiej odsetek ten wzrasta nawet od 40 do 70 procent, szczególnie w odizolowanych obszarach wiejskich)³³⁴, katolickie placówki medyczne mają jasne zrozumienie prawa do ochrony życia od poczęcia do naturalnego końca. Wytyczne dotyczące opieki aborcyjnej stanowią frontalny atak na prawo do sprzeciwu sumienia ze strony katolickich i innych opartych na fundamencie wiary instytucji medycznych oraz ich personelu.

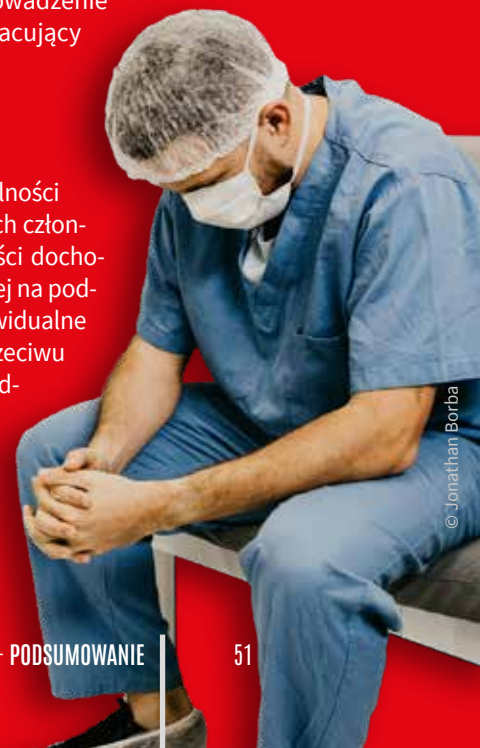
Wyzwania na poziomie ponadnarodowym odzwierciedlają zmiany - odnoszące się zarówno do aborcji, jak i do eutanazji - na poziomie lokalnym. W Szwecji, pomimo powszechnie uznawanego niedoboru położnych, Ellinor Grimark odmówiono zatrudnienia w wielu placówkach służby zdrowia ze względu na jej sprzeciw sumienia wobec aborcji. Europejski Trybunał Praw Człowieka ostatecznie odmówił zajęcia się jej sprawą³³⁵.

Sąd Najwyższy Wielkiej Brytanii, w bardzo nagłośnionym wyroku, orzekł w Szkocji przeciwko dwóm położnym, które odmówiły udziału w czynnościach pomocniczych związanych z przeprowadzaniem aborcji, uznając, że klauzula o sprzeciwie sumienia zawarta w ustawie o aborcji z 1967 r. ma zastosowanie jedynie do bezpośredniego udziału³³⁶.

W maju 2023 r. Wspólna Komisja Wspólnotowa Regionu Stołecznego Brukseli (COCOM) wydała nowe standardy wymagające od instytucji, w tym tych o katolickim lub innym etosie religijnym, przeprowadzania aborcji lub eutanazji w swoich szpitalach lub, w przypadku zaistnienia wyjątkowych okoliczności, wprowadzenia przepisów umożliwiających przeprowadzenie tych czynności przez współpracujący szpital³³⁷.

Wnioski

Pomimo wyraźnej ochrony wolności sumienia we wszystkich państwach członkowskich OBWE, w tym możliwości dochodzenia roszczeń na drodze sądowej na podstawie prawa prywatnego, indywidualne i instytucjonalne prawo do sprzeciwu sumienia jest zagrożone w przypadkach, gdy systemy prawne uznają inne konkurujące interesy, takie jak pobór do wojska lub usługi aborcyjne, za ważniejsze niż wolność religijna.

© Jonathan Borba

Model kubański i jego eksport do Wenezueli i Nikaragui

Rewolucja kubańska z 1959 r. ustanowiła najdłużej trwający autorytarny reżim w obu Amerykach. Opierając się na koncentracji władzy w rękach jednej partii i tłumieniu pluralizmu politycznego, model kubański miał jako główną oś całkowitą kontrolę nad społeczeństwem. Przeżyło się to na dziesięciolecia represji, nadzoru i wykluczenia Kościoła ze sfery publicznej, ponieważ został on uznany za zagrożenie dla państwa socjalistycznego.

Model ten nie ogranicza się wyłącznie do Kuby, ale został powielony, z pewnymi różnicami, w Wenezueli i Nikaragui, gdzie można zaobserwować podobne wzorce represji, kooptacji instytucjonalnej i erozji podstawowych wolności, a także nasilenie prześladowań przywódców i społeczności, które zabierają krytyczny lub proroczy głos.

Model kubański: Podporządkowanie religii partii

Na Kubie wolność religijna była historycznie podporządkowana interesom partii komunistycznej. Konstytucja deklaruje marksizm-leninizm jako ideologię państwową, a wszelkie przejawy wiary muszą być zgodne z tymi ramami. Chociaż w ostatnich dziesięcioleciach pojawiły się pewne gesty otwartości, kontrola pozostaje rygorystyczna, a wspólnoty religijne nadal znajdują się pod ścisłym nadzorem³³⁸.

Po rewolucji zniesiono edukację wyznaniową, udział Kościołów w życiu społecznym został stłumiony, a ich przywódcy zostali zmarginalizowani lub monitorowani przez aparat państwowy. Strategia ta łączy w sobie kooptację, nadzór i kryminalizację, sprowadzając wspólnoty religijne do podrzędnej roli w strukturze państwa. Represje mają nie tylko charakter przymusowy, ale także symboliczny: państwo przypisuje sobie rolę reprezentanta wspólnego dobra, delegitymizując wszelkie głosy sprzeciwu, w tym religijne, tworząc zamknięty ekosystem,

w którym pluralizm jest postrzegany jako zagrożenie.

Eksport modelu: kontrola, nadzór i odstraszanie

Międzynarodowa projekcja kubańskiego modelu była szczególnie widoczna w Wenezueli i Nikaragui. Oprócz pokrewieństwa ideologicznego nastąpił celowy transfer metod kontroli politycznej, prawnej i religijnej³⁴⁰. Organizacja Państw Amerykańskich (OPA) potępiła obecność kubańskich agentów zaangażowanych w wywiad i represje w obu krajach, a także przyjęcie praktyk instytucjonalnych inspirowanych systemem kubańskim³⁴¹.

Te trzy reżimy mają wspólne elementy strukturalne: koncentrację władzy w rękach elit politycznych, kooptację sądownictwa, cenzurę mediów i systematyczną kryminalizację sprzeciwu. W tym kontekście wolność religijna została poddana równoległemu procesowi ograniczania, zwłaszcza w sektorach kościelnych, które utrzymują krytyczny głos wobec nadużyć władzy.

Reżimy te mają też szereg wspólnych metod ograniczania autonomii wspólnot religijnych³⁴³. Po pierwsze, wymagają one obowiązkowej rejestracji organizacji religijnych, umożliwiając państwu nadzorowanie i warunkowanie ich funkcjonowania. Następnie monitorują kościoły, wydarzenia liturgiczne, przywódców i działalność społeczną grup religijnych, zwłaszcza gdy mogą one wpływać na opinię publiczną lub angażować się w obronę praw człowieka.

Ponadto reżimy często uciekają się do kampanii znieważających i nacisków medialnych na krytykujących je przywódców religijnych, często za pośrednictwem państwowych lub parapaństwowych mediów. Jednocześnie dobierają sobie

© Sargen220-Wiki

Na górnym obrazku: Kraje Ameryki Łacińskiej będące członkami Forum São Paulo (na zielono).

Na sąsiedniej stronie: Pierwsze spotkanie Forum São Paulo, lipiec 1990 r. Źródło: Forum São Paulo

przychylnych przywódców i promują tworzenie „pro-rządowego Kościoła”, który wspiera narrację reżimu, podczas gdy niezależni przywódcy stają w obliczu kryminalizacji, nękania prawnego, a nawet wydalenia. Na poziomie kontroli narracji propaganda jest wykorzystywana do przedstawiania wspólnot wyznaniowych jako zagrożenia dla porządku narodowego i wspólnego dobra. Wreszcie przemieszczanie się personelu religijnego jest ograniczone poprzez przeszkody w przyznawaniu wiz zagranicznym duchownym, zakazy wjazdu misjonarzy i wydalanie księży lub pastorów, umacniając w ten sposób kompleksową kontrolę nad życiem religijnym i jego wpływem społecznym³⁴⁴.

Wenezuela: ukryte represje pomimo wolności konstytucyjnej

Od powstania Hugo Cháveza w 1999 r. i z większą intensywnością pod rządami Nicolása Maduro Wenezuela zmieniała się w autorytarny reżim o silnych powiązaniach z Kubą. Konstytucyjne uznanie wolności religijnej i częste wyznawanie wiary chrześcijańskiej przez samego prezydenta Cháveza współistniało z systematycznymi praktykami nękania, nadzoru, przeszkód prawnych, ograniczeń dotyczących wydażeń publicznych i kampanii oszczerstw za pośrednictwem mediów państwowych.

Państwo promuje tworzenie „pro-rządowego Kościoła” zgodnego z jego dyskursem ideologicznym, ograniczając jednocześnie działalność duszpasterską sektorów kościelnych, które towarzyszą zmarginalizowanym społecznościom lub wypowiadają się przeciwko represjom. Ta instrumentalizacja religii ma na celu pozbawienie Kościołów ich proroczej funkcji, neutralizując je jako autonomiczne podmioty społeczne. Obecność kubańskich doradców w wenezuelskich agencjach bezpieczeństwa przyczyniła się do powstania mechanizmów kontroli ideologiczno-religijnej obserwowanych w Hawanie³⁴⁵.

Nikaragua: otwarte prześladowania i kryminalizacja Kościoła³⁴⁶

Nikaragua reprezentuje nasilenie tej dynamiki. Od czasu powrotu do władzy w 2007 r. prezydent Daniel Ortega ustanowił jednopartyjny reżim, który przyjął otwarcie wrogą postawę wobec Kościoła katolickiego i innych krytykujących komunizm.

Rząd wydalal duchownych, konfiskował mienie kościelne, zakazywał procesji i publicznych obrzędów liturgicznych, a także więził duchownych, którzy sprzeciwiali się represjom ze strony państwa. Oficjalna narracja przedstawia Kościół jako

wroga państwa i suwerenności, wypierając wspólnoty wyznaniowe ze sfery publicznej i ograniczając ich funkcję duszpasterską do czysto ceremonialnej, jeśli nie potajemnej.

Represje religijne w Nikaragui są nie tylko ideologiczne, ale także strukturalne: kontrola rejestracji organizacji religijnych, cenzura, nadzór policyjny, wydalanie zagranicznych duchownych i stosowanie przepisów antyterrorystycznych przeciwko przywódcom Kościoła stanowią celowy system kryminalizacji aktywnej wiary, podobny do systemu stosowanego na Kubie.

Migracja: wpływ na kościoły i zakłócenia w funkcjonowaniu społeczności

Eksport modelu kubańskiego wywołał bezprecedensowy kryzys migracyjny. W latach 2022-2023 Kuba doświadczyła masowej emigracji 1,8 miliona osób (18% populacji), co zmniejszyło jej ludność do 8,6 miliona³⁴⁷. Nikaragua zarejestrowała exodus ponad 719 000 osób w latach 2018-2023, co odpowiada 22% jej całkowitej populacji³⁴⁸. Wenezuela stoi w obliczu największego kryzysu migracyjnego w Ameryce Łacińskiej z ponad 7,7 milionami emigrantów od 2014 roku, co stanowi około 25% jej populacji³⁴⁹.

Istnieją wspólne przyczyny masowej migracji z tych trzech krajów, w tym głębokie kryzysy gospodarcze, represje polityczne i poważne ograniczenia podstawowych wolności, także wolności religijnej. Emigracja ta pogłębia degradację wolności religijnej, pozbawiając społeczności ich najbardziej aktywnych i krytycznych członków, osłabiając wewnętrzną strukturę religijne i konsolidując środowisko coraz bardziej kontrolowane przez autorytarne reżimy.

Ameryka Łacińska i Karaiby

W latach 2023-2024 wolność religii i przekonań w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach była naznaczona napięciami między gwarancjami konstytucyjnymi a realiami politycznymi, społecznymi i kulturowymi regionu. Dominującą religią jest chrześcijaństwo, ale pomimo pozornej jednorodności kilka czynników - w tym przestępczość zorganizowana, słabe instytucje, restrykcyjne ramy regulacyjne i napięcia ideologiczne - nadal zagrażało korzystaniu z tego podstawowego prawa.

Przemoc wobec przywódców religijnych i akty wandalizmu

W latach 2023 i 2024 **co najmniej 13 przywódców religijnych zostało zamordowanych** w Meksyku, Kolumbii, Ekwadorze, Salwadorze, Gwatemali i Hondurasie. Kolejnych **16 misjonarzy i świeckich zostało zamordowanych** w ośrodkach duszpasterskich w Ekwadorze, na Haiti, w Hondurasie i Meksyku. Do tego należy dodać **śmierć kolejnych dziewięciu świeckich w Meksyku** na początku 2025 roku. Nie ma dowodów na to, że wszystkie te zbrodnie były motywowane nienawiścią do wiary, jednak odzwierciedlają one niepewność towarzyszącą postudze na obszarach o wysokim stopniu konfliktu i niestabilności. Przywódcy religijni

zajmują ważne miejsce w swoich społecznościach, a ich wpływy sprawiają, że stają się celem ataków i zastraszania. To samo dotyczy tych, którzy ośmielają się krytykować autorytarne reżimy. Są oni postrzegani jako zagrożenie i mogą stać się obiektem represji. Na **Haiti** co najmniej 19 księży i zakonników zostało porwanych dla okupu, a dwie siostry zakonne zostały zabite w 2025 roku.

W Boliwii, Brazylii, Chile, Kolumbii, na Kubie, na Haiti, w Meksyku, Nikaragui, Panamie, Peru, Republice Dominikańskiej, Urugwaju i Wenezueli miały miejsce ataki, profanacje i przypadki przemocy symbolicznej wobec miejsc kultu. W innych krajach odnotowano jednak spadek częstotliwości tego rodzaju incydentów i mniejszą liczbę przestępstw przeciwko praktykom religijnym.

Niektóre kraje mają obserwatorów lub kanały zgłaszania nieprawidłowości, które ułatwiają ilościowe i szczegółowe opisywanie incydentów. Według Kubańskiego Obserwatorium Praw Człowieka w okresie

sprawozdawczym w kraju tym doszło do 996 aktów przeciwko wolności religijnej. W Brazylii obywatele mogą zgłaszać naruszenia praw człowieka za pośrednictwem numeru alarmowego 100. W 2023 r. odnotowano 2 124 skargi związane z nietolerancją religijną, z czego 1 227 wpłynęło zaledwie w ciągu pierwszych sześciu miesięcy. W Nikaragui kolektyw Nunca Más, prawniczka Martha Patricia Molina Montenegro i organizacja pozarządowa Monitoreo Azul y Blanco monitorują prześladowania na tle religijnym. W Meksyku Centro Católico Multimedial śledzi akty przemocy wobec księży, zakonników i instytucji Kościoła katolickiego.

Od początku konfliktu między Izraelem a Hamasem w październiku 2023 r. w kilku krajach regionu zaobserwowano **wzrost liczby przejawów antysemityzmu**, w tym graffiti ze swastykami, groźby wobec społeczności żydowskich oraz ataki na zabytki i instytucje żydowskie, szczególnie w dużych ośrodkach miejskich i w mediach społecznościowych.

W Brazylii wyznawcy religii afrobrazylijskich, takich jak Umbanda i Candomblé, potępiłi dyskryminację i nietolerancję religijną, a także ataki na miejsca kultu.

Handel narkotykami i przestępczość zorganizowana

Handel narkotykami stał się jednym z najpoważniejszych zagrożeń dla wolności religijnej. Na tle konfliktów między kartelami rywalizującymi o terytorium **pułtka pozostawiona przez państwo skutecznie uczyniła z przywódców religijnych zarządców swoich społeczności**, stawiając ich w obliczu przemocy i pełnienia roli obrońców i mediatorów na obszarach rządzonych przez gangi przestępcze. Chociaż nie ma dowodów na systematyczne prześladowania ze względu na wiarę, Kościoły i przywódcy religijni stali się ofiarami przemocy strukturalnej, ograniczającej ich działania na rzecz społeczności i zagrażającej ich bezpieczeństwu.

W okresie objętym przeglądem organizacje przestępcze stosowały mechanizmy kontroli nad przywódcami religijnymi i kościołami, takie jak wymuszanie haraczu lub wydawanie nakazów. W **Meksyku** takie wymuszenia na kościołach i przywódcach religijnych miały miejsce pod pozorem płatności za rzekomą „ochronę” przed rywalizującymi gangami. W **Wenezueli** kolumbijska grupa partyzancka ustanowiła faktyczną kontrolę nad kilkoma społecznościami wzdłuż granicy, zmuszając przywódców religijnych do ubiegania się o pozwolenie na odprawianie Mszy, organizowanie procesji i prowadzenie innych działań duszpasterskich, a także do przestrzegania ograniczeń dotyczących harmonogramów, podróży i korzystania z miejsc kultu. Praktyki te stanowią poważne naruszenie wolności religijnej, ponieważ uzależniają jej praktykowanie od nakazów nałożonych przez nielegalne grupy zbrojne, które działają poza zakresem legalnego państwa.

Tak zwany „kult świętej śmierci”, który jest powiązany z działalnością gangów przestępczych, wywołał zaniepokojenie w **Ekwadorze, Gwatemali i Meksyku**. W Ekwadorze żołnierze zdemontowali ołtarz „świętej śmierci” na nielegalnym zgromadzeniu w czasie stanu wyjątkowego. W Gwatemali kult jest oskarżany o powiązania z gangami zamieszkanymi w morderstwa i wymuszenia. W Meksyku Kościół katolicki potępił go jako wyraz kultury przemocy promowanej przez handel narkotykami.

Ograniczenia prawne dotyczące działalności religijnej

W okresie objętym przeglądem **Kuba, Nikaragua i Wenezuela** przyjęły nowe przepisy, które zwiększyły kontrolę państwa nad działalnością religijną i zwiększyły ryzyko kryminalizacji, zwłaszcza w przypadku społeczności, które nie są oficjalnie zarejestrowane.

Na **Kubie** kodeks karny, który obowiązuje od grudnia 2022 r., penalizuje udział w nieautoryzowanych stowarzyszeniach, mierząc w niezalegalizowane Kościoły ewangeliczne. Kodeks wprowadził również pojęcie „nadużycia wolności religijnej” i ograniczył wolność rodziców do wychowywania dzieci w środowisku religijnym. Dodatkowe normy, takie jak ustawa o obywatelstwie i ustawa o cudzoziemcach, zezwalają na stosowanie sankcji z powodów ideologicznych. Uchwały rządowe ściśle regulują korzystanie z miejsc kultu, także tych znajdujących się na terenach prywatnych.

W **Nikaragui** nowe przepisy umożliwiły państwu odbieranie obywatelstwa osobom uznanym za „zdrajców”, w tym przywódcom religijnym. Inne ustawy nałożyły surowe ograniczenia na organizacje charytatywne i grupy religijne, poddając je politycznej czujności, obowiązkowej rejestracji i kontroli nad współpracą międzynarodową, co ograniczyło ich autonomię.

W **Wenezueli** ustawa z 2024 r. zmusiła organizacje pozarządowe do zadeklarowania swoich źródeł finansowania, co negatywnie odbiło się na tych, które są zależne od zagranicznego finansowania.

Sekularyzm, neutralność państwa i napięcia ideologiczne

W kilku krajach regionu wzrosło napięcie związane ze świeckim charakterem państwa, a decyzje sądów są sprzeczne. W **Kolumbii** Trybunał Konstytucyjny nakazał usunięcie wizerunku Matki Boskiej z budynku publicznego, powołując się na neutralność religijną państwa. Z kolei Trybunał Konstytucyjny **Kostaryki** zezwolił na ponowne zainstalowanie krucyfiksu w sali szpitalnej, argumentując, że jego obecność stanowi uzasadniony wyraz wolności religijnej.

W **Meksyku** Sąd Najwyższy rozpatrywał skargi, w których twierdzono, że umieszczanie szopek w przestrzeni publicznej na Jukatanie narusza zasadę świeckości. Kwestia ta nie została jeszcze rozstrzygnięta.

W **Brazylji** odbyła się debata na temat pomnika Chrystusa Odkupiciela w Rio de Janeiro, zbudowanego przez Kościół katolicki w 1922 roku. Projekt ustawy proponuje przeniesienie zarządzania gruntem, na którym stoi posąg, z administracji federalnej na Kościół katolicki. Powołując się na świecki charakter państwa, konstytucja zabrania jakiegokolwiek formy pozytywnej dyskryminacji rządowej wobec instytucji religijnych. Kwestia ta pozostaje nierozstrzygnięta.

Międzyamerykańska Komisja Praw Człowieka (IACHR) i dyskusja na temat standardów międzyamerykańskich

W lutym 2024 r. **Międzyamerykańska Komisja Praw Człowieka (IACHR)** opublikowała badanie dotyczące wolności religii i przekonań. Wywołało ono kontrowersję, ponieważ przedstawiało wolność religijną jako potencjalną przeszkodę dla innych domniemanych praw, w szczególności tych związanych z niedyskryminacją, zdrowiem reprodukcyjnym i seksualnym oraz różnorodnością płci. IACHR stwierdziła, że wypowiedzi religijne sprzeczne z jej programem mogą być interpretowane jako mowa nienawiści.

Dwóch z siedmiu komisarzy głosowało przeciwko przyjęciu raportu, krytykując to, co uznali za ideologiczne ukierunkowanie, które wykracza poza zakres kompetencji IACHR. Kilka organizacji religijnych, takich jak Katolicki Uniwersytet Nuestra Señora de la Asunción w Paragwaju, wyraziło zaniepokojenie sekularystycznymi uprzedzeniami dokumentu i ryzykiem uznania tradycyjnych wierzeń religijnych za przestępstwo.

Z drugiej strony **IACHR** nadal śledzi poważne naruszenia wolności religijnej w regionie. W styczniu 2023 r. przyznała środki zapobiegawcze jedenastu członkom jezuickiej wspólnoty Cerocahui w meksykańskim stanie Chihuahua, uznając, że znajdują się oni w poważnej i pilnej sytuacji z powodu gróźb i nękania ze strony zorganizowanych grup przestępczych. W Nikaragui IACHR potępiła zamykanie na dużą skalę organizacji obywatelskich, w tym podmiotów religijnych, i wyraziła zaniepokojenie prześladowaniami religijnymi, arbitralnymi aresztowaniami, aktami represji i warunkami, jakim poddawane były osoby pozbawione wolności. Ponadto Komisja przyznała nowe środki zapobiegawcze dziesięciu członkom Kościoła Mountain Gateway, którzy byli przetrzymywani w szczególnie surowych warunkach.

Przyjaciele i rodzina nikaraguańskiego poety i duchownego rzymskokatolickiego Ernesto Cardenała niosą jego trumnę po mszy żałobnej zbojkotowanej przez zwolenników rządu sandinistowskiego w katedrze w Managui w Nikaragui w 2020 roku.

Środki zapobiegawcze IACHR okazały się jednak nieskuteczne w przypadku ks. Marcelo Péreza, który został zastrzelony w Chiapas w Meksyku w październiku 2024 roku. Władze nie postawiły jeszcze sprawców przed sądem³⁵⁰.

Nikaragua

W okresie objętym przeglądem nastąpiła znaczna eskalacja wrogości rządu wobec Kościołów i wspólnot religijnych. Prześladowania te przybrały formę arbitralnych aresztowań, deportacji, przymusowych zesań, pozbawiania obywatelstwa, a także zakazu odprawiania nabożeństw religijnych w przestrzeni publicznej oraz masowego pozbawiania statusu prawnego instytucji wyznaniowych. Jednocześnie reformy konstytucyjne i nowe normy wyposażyły reżim w narzędzia prawne do kontrolowania organizacji religijnych. Kilka organizacji międzynarodowych sklasyfikowało ten kraj jako jeden z najostrzejszych pod względem prześladowań religijnych w regionie.

Kuba

Chociaż państwo kubańskie uznaje wyznania religijne, jego kontrola nad ich działalnością jest nadal

intensywna, co obejmuje ograniczenia w zakresie pomocy społecznej udzielanej przez Kościoły ewangeliczne oraz zaostrzenie przepisów. Konferencja Biskupów Katolickich Kuby określiła sytuację jako najpoważniejszą w ostatnich dekadach, wskazując, że kraj przeżywa „jeden z najtrudniejszych okresów w swojej historii”, dodając, że „nasze społeczności i duszpasterze odczuwają powszechne wyczerpanie codziennym życiem na Kubie. Wartość, jaka płynie dla naszego narodu z pluralizmu myśli, opinii i idei, które są coraz bardziej obecne wśród nas, nie została wystarczająco doceniona”.

Wenezuela

Kryzys polityczny w Wenezueli pogłębił się, wraz z poważnymi naruszeniami praw człowieka i rosnącą instrumentalizacją wierzeń religijnych przez państwo. Inicjatywy takie jak „Mój dobrze wyposażony kościół” i inne świadczenia przyznawane wspólnotom religijnym są przedstawiane jako wsparcie dla życia duchowego. Mogą one być jednak motywowane pobudkami wyborczymi i zagrażać niezależności wspólnot religijnych. Sytuację tę pogarszają ramy prawne, które przyznają reżimowi szerokie uprawnienia dyskrecyjne do nakładania sankcji na tych, którzy go krytykują. W okresie wyborów w 2024 r. pojawiły się doniesienia

© picture alliance / ASSOCIATED PRESS | Alfredo Zúñiga

o inwigilacji lub o zastraszaniu przywódców religijnych przez funkcjonariuszy państwowych. Jeden z pastorów powiedział, że rząd oferował korzyści Kościołom, które go wspierały, ale karał te, które odmawiały.

Meksyk

Meksyk nadal pozostaje jednym z najniebezpieczniejszych krajów na świecie dla przywódców religijnych. Pięć z 13 morderstw przywódców religijnych, które miały miejsce w regionie w latach 2023-2024, miało miejsce właśnie w Meksyku, a inni przywódcy religijni są narażeni na wymuszenia i groźby ze strony zorganizowanej przestępczości w społecznościach, w których Kościół prowadzi działalność społeczną lub humanitarną. Organizacja IACHR przyznała nawet środki zapobiegawcze do pracy duszpasterskiej w regionach takich jak Chihuahua.

Haiti

Haiti znajduje się w stanie zapaści instytucjonalnej i można je obecnie określić jako państwo upadłe. Chroniczny brak bezpieczeństwa, upadek systemu opieki zdrowotnej i kryzys żywnościowy doprowadziły do skrajnej bezbronności. Uzbrojone gangi przestępcze kontrolują rozległe terytoria, narzucając reżim przemocy i zastraszania, który utrzymuje ludność w stanie ciągłego strachu. Kościoły, wspólnoty religijne i ich liderzy stali się częstym celem porwań i wymuszeń.

Wymuszona migracja

Migracje na dużą skalę w regionie miały również wpływ na wolność wyznania. Wiele przesiedlonych osób straciło kontakt ze swoimi wspólnotami religijnymi i często nie ma warunków do swobodnego praktykowania własnej wiary w krajach tranzytowych. Wydarzenia takie jak Zgromadzenie Sieci Clamor³⁵¹ (Bogota, 2024 r.) podkreśliły odpowiedzialność Kościołów za udzielanie pomocy migrantom i ostrzeganie przed dyskryminacją religijną po ich przybyciu. W Meksyku Kościół katolicki skupił się na zapewnieniu pomocy duszpasterskiej w schroniskach i regionach przygranicznych, często w bardzo trudnych i niepewnych warunkach.

Ludzie zgromadzili się wokół trumny zamordowanego księdza katolickiego i działacza Marcelo Péreza podczas mszy świętej na głównym placu San Andrés Larráinzar w stanie Chiapas w Meksyku, 21 października 2024 r.

Na odwrocie: Ojciec Marcelo Pérez prezentuje monstrancję mieszkańcowi Simojovel w stanie Chiapas w Meksyku, 13 czerwca 2020 r.

Między pociskami a błogosławieństwami

Centro Católico Multimedial (Meksyk)

Wstrząsające doświadczenie biskupa Chilpancingo-Chilapa, José de Jesús González Hernández, na początku jego posługi biskupiej, ujawnia brutalność przemocy, która nie szanuje ani sutann, ani krzyży.

Mianowany biskupem prałatury Jesús María w El Nayar w 2010 r., franciszkański biskup opowiadał, jak podczas wizyty duszpasterskiej wkrótce po objęciu urzędu padł ofiarą zbrojnego ataku w górach. Został pomyłony z konkurencyjnym lordem narkotykowym - „El Bigotón” - a jego pojazd został podziurawiony pociskami. Napastnicy celowali w jego głowę z wyraźnym zamiarem zabicia go. Cudem nie trafiła go ani jedna kula. Na widok biskupa w stroju zakonnym napastnicy przeprosili, zaferowali zapłatę za szkody, a nawet ustawili się w kolejce, aby poprosić o błogosławieństwo, rozpoznając, że prałat nosił „Wszchemogącego” na swoim biskupim krzyżu pectoralnym.

Ta anegdota, opowiedziana z nutą czarnego humoru - włączając w to biskupa żartującego z tego, że oparł się pokusie uderzenia zabójcy, który pobożnie pochylał się, prosząc o błogosławieństwo - jest nie tylko świadectwem opatrnościowego przetrwania, ale także podkreśla bezbronność wielu podmiotów społecznych działających na rzecz pokoju, wśród nich katolickich księży i innych osób zaangażowanych duszpastersko.

Niestety, Meksyk stał się najbardziej niebezpiecznym krajem w Ameryce Łacińskiej dla księży. Mimo że liczba zabójstw spadła, to głośne przypadki takie jak zabójstwo jezuitów o. Javiera Camposa i o. Joaquína Mory w Chihuahua w 2022 r. pokazują, jak duchowni stają się celem, gdy udzielają schronienia ofiarom lub odmawiają płacenia przestępczym kartelom. Najnowszym przykładem jest o. Marcelo Pérez z diecezji San Cristóbal de Las Casas, który stał się celem ataku z powodu swojej działalności na rzecz obrony praw człowieka.

Inne wydarzenia są równie alarmujące. Drastycznie wzrosła liczba wymuszeń, krótkoterminowych porwań (lokalnie znanych jako *levantones*), przypadki strzelanin i napaści wewnątrz kościołów i ośrodków ewangelizacyjnych. Dochodzi do zabójstw osób świeckich na terenie obiektów i społeczności religijnych.

Przestępstwa te nie są jedynie statystykami; odzwierciedlają one brutalną rzeczywistość Meksyku nękanego przemocą, gdzie księża i ewangelizatorzy stają się symbolami nadziei pośród terroru.

W Guerrero, gdzie znajduje się diecezja Chilpancingo-Chilapa, sytuacja jest tragiczna. Przemoc rozprzestrzeniła się na obszarach wiejskich, naznaczonych masowymi grobami, zaginięciami i przestępczą kontrolą autostrad. Według Indeksu Pokoju w Meksyku z 2025 r. wskaźnik zabójstw jest o 54,7% wyższy niż w 2015 r., a Guerrero jest jednym z najmniej spokojnych stanów. Społeczności są obłązione, a kartele narzucają swoje rządy i wymuszają haracze od ludności cywilnej. W niektórych przypadkach księża odeszli od ołtarza, aby bezpośrednio stawić czoła przemocy, szukając pokoju poprzez dialog.

W tej sytuacji Kościół katolicki podjął się roli mediatora. Biskupi pośredniczyli w zawieraniu rozejmów między przywódcami przestępczymi, a krajowe inicjatywy Kościoła domagały się reformy policji i wymiaru sprawiedliwości. Jednak wysiłki te rodzą trudne pytania: czy duchowni powinni negocjować z przestępcami, gdy państwo nie podejmuje działań, a nawet staje się współwinne? Ta rola mediatora stawia Kościół w napiętej sytuacji wobec władz, zmuszając go do poruszania się po niebezpiecznej ścieżce pomiędzy wiarą a przetrwaniem.

Historia biskupa González Hernández podkreśla ten tragiczny paradoks. Szacunek dla sacrum nadal trwa, ale wiara nigdy nie powinna być skazana na unikanie kul.

Courtesy David Agren

Papież Franciszek i wolność religijna: prawo do pokoju

Alessandro Gisotti*

„Nie może być pokoju bez wolności religii, wolności myśli, wolności słowa i poszanowania poglądów innych”³⁵². Znamienne jest, że były to jedne z ostatnich słów papieża Franciszka. Słów, których nie wypowiedział na głos, ale które zawarł w swoim ostatnim orędziu wielkanocnym *Urbi et Orbi* z 2025 r., kiedy to na kilka godzin przed śmiercią Jorge Mario Bergoglio był w stanie ogłosić jedynie, że Chrystus zmartwychwstał, pozostawiając pełne odczytanie orędzia mistrzowi papieskich uroczystości liturgicznych. Jest to znaczące, ponieważ przez cały swój pontyfikat – dosłownie do samego końca – Franciszek był odważnym i pełnym pasji orędownikiem nierozzerwalnych praw do wolności myśli, sumienia i religii. Bronił ich słowami, gestami i ważnymi dokumentami. Być może najbardziej znaczące było to, że czynił to poprzez podróże o niezwykłym znaczeniu, często do miejsc, do których ze względów politycznych lub bezpieczeństwa wielu doradzało papieżowi, aby nie jechał.

Papież Franciszek promował pozytywną, niekonfrontacyjną wizję wolności religijnej w dążeniu do pokoju, braterstwa i „kultury spotkania”, które stały się kamieniem węgielnym jego pracy na rzecz wspólnego dobra ludzkości. Bronił chrześcijan – wszystkich chrześcijan, nie tylko katolików – tworząc potężnie sugestywne wyrażenie „ekumenizm krwi”. Jednak bronił również praw żydów, muzułmanów, jazydów i innych, przekonany, że pokojowe współistnienie narodów i kultur stanowi jedyną realną drogę naprzód, zwłaszcza w epoce coraz bardziej naznaczonej jawnymi lub ukrytymi „zderzeniami cywilizacji”.

Podobnie jak św. Jan Paweł II papież Franciszek uważał wolność religijną za podstawowe prawo człowieka – fundament wszystkich innych wolności – ponieważ jest ona zakorzeniona w nieodłącznej godności osoby ludzkiej. Od samego początku swojej posługi Piotrowej wzywał systemy prawne, zarówno krajowe, jak i międzynarodowe, do „uznania, zagwarantowania i ochrony wolności religijnej, która jest nieodłącznym prawem właściwym naturze ludzkiej, godności bycia wolnym, a także znakiem zdrowej demokracji”³⁵³.

To szczere wezwanie było wielokrotnie powtarzane przed społecznością międzynarodową i rządy krajowe, zwłaszcza w tradycyjnych przemówieniach noworocznych skierowanych do korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej.

Nie ma wątpliwości, że niektóre z najbardziej trwałych znaków zaangażowania papieża Franciszka na rzecz wolności religijnej zostały wyryte w pamięci podczas kilku z jego 47 międzynarodowych podróży apostołskich. Jedną z najbardziej poruszających i proroczych wizyt była ta odbyta w Iraku w marcu 2021 roku. Do najsilniejszych obrazów jego pontyfikatu należą z pewnością te z Mosulu, miasta zniszczonego przez okupację ISIS. Stojąc pośród ruin domów i kościołów zniszczonych przez przemoc islamskich fundamentalistów, papież Franciszek oświadczył: „Dzisiaj potwierdzamy nasze przekonanie, że braterstwo jest trwalsze niż bratobójstwo, że nadzieja jest silniejsza niż nienawiść, że pokój jest silniejszy niż wojna”³⁵⁴.

Wolność religijna była również głównym tematem jego „niemożliwej” podróży do Republiki Środkowoafrykańskiej, wielu krajów azjatyckich oraz Albanii, kraju, który pod rządami komunistycznego reżimu został ogłoszony państwem ateistycznym, z fundamentalną zasadą zanegowania istnienia Boga i odrzucenia wszelkich przejawów religijności. Papież Franciszek często mówił o wolności religijnej podczas swojej wizyty w Stanach Zjednoczonych, gdzie w sercu najpotężniejszej demokracji świata przypomniał ludziom, że wolność religijna jest jednym z największych osiągnięć Ameryki, osiągnięciem, którego nie można narażać na szwank próbami sprowadzenia wiary do sfery prywatnej³⁵⁵.

Obok Iraku kolejną podróżą, która była kamieniem milowym dla wolności religijnej, była wizyta papieża Franciszka w Abu Zabi w lutym 2019 roku. Tam, wraz z wielkim imamem Al-Azhar, Ahmadem Al-Tayyibem, papież Franciszek podpisał *Deklarację o ludzkim braterstwie* – dokument potwierdzający, że pluralizm religijny wynika z mądrej woli boskiej, na mocy której Bóg stworzył ludzi.

Papież Franciszek wypuszcza gotębicę symbolizującą pokój na ruinach Kościoła katolickiego obrządku syryjskiego Niepokalanego Poczęcia w Mosulu w Iraku podczas swojej podróży apostołskiej w 2021 r.

Ta boska mądrość, jak dalej czytamy w dokumencie – teraz zatwierdzonym przez wielu przywódców religijnych na przestrzeni lat – jest „źródłem, z którego wywodzi się prawo do wolności wyznania i wolności bycia innym. W związku z tym należy odrzucić fakt, że ludzie są zmuszani do wyznawania określonej religii lub kultury”³⁵⁶. Miałem zaszczyt towarzyszyć papieżowi Franciszkowi w tej podróży jako dyrektor Biura Prasowego Stolicy Apostolskiej. Pamiętam, że dzień po podpisaniu dokumentu Ojciec Święty zapytał mnie, jak międzynarodowe media zareagowały na ten dokument i jakie były najbardziej znaczące reakcje, zarówno w świecie chrześcijańskim, jak i muzułmańskim.

Magisterium papieża Franciszka w tej kwestii również zajmuje ważne miejsce w kluczowych dokumentach jego pontyfikatu. W adhortacji apostolskiej *Evangelii Gaudium*³⁵⁷ poświęcił cały akapit wolności religijnej, a w encyklice *Fratelli Tutti*³⁵⁸ powtórzył, że „istnieje podstawowe prawo człowieka, o którym nie wolno zapominać na drodze braterstwa i pokoju: jest to

wolność religijna dla wyznawców wszystkich religii” – wyjaśniając, że obejmuje to nie tylko wolność kultu, ale także prawo do publicznego wyznawania swojej wiary. U podstaw tej wizji leży ciągłe odwoływanie się do Soboru Watykańskiego II, a zwłaszcza do deklaracji *Dignitatis Humanae*³⁵⁹. W grudniu 2025 r. minie 60. rocznica jej publikacji.

Podsumowując, można śmiało stwierdzić, że papież Franciszek uczynił wolność religijną jednym z filarów swojej misji jako następcy Piotra, ściśle wiążąc ją z promowaniem pokoju, dialogu i godności ludzkiej. Jest to dziedzictwo powierzone obecnie papieżowi Leonowi XIV, który nadal stawia przed nami wszystkimi wyzwanie budowania bardziej wolnego i braterskiego społeczeństwa.

* Zastępca dyrektora redakcyjnego Dykasterii ds. Komunikacji i były tymczasowy dyrektor Biura Prasowego Stolicy Apostolskiej

ZARYS OGÓLNY

GLOBALNE TRENDY W ZAKRESIE WOLNOŚCI RELIGIJNEJ

Kraje wymienione w poniższej tabeli zostały sklasyfikowane według rodzaju i stopnia naruszeń wolności religijnej i przekonań. Klasyfikacja obejmuje trzy główne kategorie:

Prześladowania: Kategoria ta obejmuje kraje, w których ludzie spotykają się z poważnymi i powtarzającymi się aktami przemocy lub nękania ze względu na swoją wiarę. Prześladowania mogą pochodzić ze strony rządów, grup zbrojnych lub osób prywatnych i mogą obejmować przestępstwa z nienawiści, ataki, groźby lub działania mające na celu wypędzenie lub uciszenie społeczności religijnych. Działania te często pozostają bezkarne, a władze mogą je ignorować, a nawet wspierać.

Dyskryminacja: Kraje należące do tej kategorii mają przepisy lub praktyki, które w niesprawiedliwy sposób wymierzone są w określone grupy religijne, ograniczając ich prawa i możliwości. Dyskryminacja może obejmować ograniczenia w praktykowaniu kultu, nierówny dostęp do zatrudnienia, edukacji lub wymiaru sprawiedliwości oraz pośrednie bariery, takie jak tendencyjne wymagania w instytucjach publicznych lub prywatnych. Może być ona narzucana przez państwo lub podmioty pozarządowe i często nie spotyka się ze sprzeciwem ze strony osób sprawujących władzę.

Pod obserwacją: Kategoria ta obejmuje kraje wykazujące oznaki poważnych naruszeń wolności religijnej, choć obecne dowody są niewystarczające, aby ostatecznie zaklasyfikować je jako dyskryminujące lub prześladowające. Sytuacje te wymagają ścisłego monitorowania. Na mapach analizy regionalnej kraje te są oznaczone symbolem lupy.

Wszystkie pozostałe kraje uznaje się za „zgodne”, ponieważ nie wykazują one żadnych istotnych oznak naruszania wolności religijnej lub przekonań i ogólnie przestrzegają międzynarodowych standardów chroniących to prawo.

↑ Poprawa od 2023

↓ Pogorszenie od 2023

— Brak zmian od 2023

Kraj	Tendencja	Główni sprawcy / powody prześladowań / dyskryminacji	Podsumowanie
Afganistan	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Od czasu powrotu talibów do władzy mniejszości religijne doświadczały eskalacji przemocy i systematycznych represji, a celem ataków były często miejsca kultu religijnego. Państwo Islamskie – prowincja Khorasan (ISKP) nasiliło swoje ataki. Władze talibskie wprowadziły dyskryminacyjną politykę wobec muzułmanów szyickich.
Bangladesz	—	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Hindusi, chrześcijanie, ahmadyjczycy i sufi byli ofiarami przemocy i dyskryminacji. W ciągu jednego roku zgłoszono ponad 1000 przypadków naruszeń. Dziesiątki miejsc kultu religijnego zostało zaatakowanych, a plemiona chrześcijańskie padły ofiarą represji i masowych aresztowań. Zniesienie zakazu działalności Jamaat-e-Islami wywołało obawy przed rosnącymi wpływami islamistów.
Burkina Faso	↓	Podmioty pozapaństwowe Ekstremizm religijny	Burkina Faso doświadczyła eskalacji przemocy ze strony dżihadystów. W 2024 roku zginęło ponad 1500 osób, w tym cywile, w kościołach i meczetach. Dziesiątki przywódców religijnych zostało porwanych lub straconych, a ponad 30 parafii zostało zamkniętych. Zarówno chrześcijanie, jak i muzułmanie są nadal zagrożeni.
Kamerun	—	Podmioty pozapaństwowe Ekstremizm religijny	W 2024 r. w Kamerunie odnotowano gwałtowny wzrost liczby porwań dokonywanych przez Boko Haram i ISWAP, aktów przemocy w regionach anglojęzycznych oraz ataków na duchownych i na miejsca kultu. Pogarszająca się sytuacja w zakresie bezpieczeństwa poważnie podważa wolność religijną, narażając mniejszości na niebezpieczeństwo.
Chiny	↓	Państwo Autorytaryzm	Chiny wprowadziły nowe przepisy ograniczające działalność duchownych, zakazujące zagranicznej działalności religijnej i wymuszające edukację patriotyczną w miejscach kultu religijnego. Prześladowania Ujgurów, Tybetańczyków, Falun Gong, Kościołów domowych i podziemnego Kościoła katolickiego były kontynuowane, a wraz z nimi nowe aresztowania i wyroki więzienia.
Demokratyczna Republika Konga	↓	Podmioty pozapaństwowe Ekstremizm religijny	W kraju działa ponad 120 ugrupowań zbrojnych, w tym M23 i dżihadystyczny Sojusz Sił Demokratycznych (ADF), które nasiliły ataki na chrześcijan i umiarkowanych muzułmanów, dokonując zabójstw, porwań i niszcząc kościoły. Brak zapewnienia przez państwo ochrony w obliczu eskalacji przemocy pogłębiło kryzys.
Erytrea	↓	Państwo Autorytaryzm	Erytrea nasiliła represję wobec mniejszości religijnych. Aresztowano setki muzułmanów i chrześcijan, w tym nieletnich. Nadal miały miejsce naloty, tortury i przetrzymywanie w izolacji. Raporty ONZ potępiły systemowe naruszenia i ingerencję państwa w sprawy religii.
Indie	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i nacjonalizm etniczno-religijny	Wzrosła przemoc i ograniczenia prawne o podłożu religijnym. Rozszerzono przepisy antykonwersyjne, nasiliły się ataki tłumy, a kościoły i chrześcijanie stanęli w obliczu narastającej wrogości. Retoryka hinduskiego nacjonalizmu, zwłaszcza w okresie wyborczym, podsycala napięcia i bezkarność agresorów.
Iran	—	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna w Iranie pozostaje poważnie ograniczona. Konwertyci, bahaici, sunnici i duchowni o odmiennych poglądach stanęli w obliczu aresztowań, tortur lub egzekucji. Inwigilacja państwowa i represje wzmogły się, a działania przeciwko dysydemtom i łamanie praw religijnych znacznie przybrały na sile.

Kraj	Ten- dencja	Główni sprawcy / powody prześladowań / dyskryminacji	Podsumowanie
Libia	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wolność religijna w Libii uległa pogorszeniu z powodu niestabilności i postępującej islamizacji. Sufi, ibadyci i chrześcijanie byli narażeni na aresztowania, wymuszone zaginięcia i ograniczenia w praktykowaniu kultu. Władze rozprawiły się z mniejszościami, reaktywały policję obyczajową i tłumity odmiennie przekonania.
Melediwy	—	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wolność wyznania na Malediwach jest nadal poważnie ograniczona. Wyznanie religii innych niż islam jest zabronione, prozelityzm jest uznawany za przestępstwo, a konstytucja nie zapewnia żadnej ochrony. Migrujący pracownicy i turyści narażeni są na aresztowania i deportacje. Wpływy islamistów i represje wobec osób o odmiennych poglądach są nadal obecne.
Mali	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wolność religijna w Mali była zagrożona przez eskalację przemocy dżihadystów, załamanie porozumienia pokojowego z 2015 r. oraz autorytaryzm junty. Przywódcy chrześcijańscy i muzułmańscy potępiłi ekstremizm, podczas gdy chrześcijanie w Mopti musieli zmierzyć się z żądaniami dżizji ze strony islamskich bojowników.
Mozambik	↓	Podmioty pozapaństwowe Ekstremizm religijny	Islamscy bojownicy nasiliłi ataki na chrześcijan w Cabo Delgado, niszcząc kościoły i stosując groźby przymusowej konwersji lub śmierci. Przemoc po wyborach, zabójstwa na zlecenie i rosnąca nieufność społeczna jeszcze bardziej zdestabilizowały kraj i osłabiły zabezpieczenia instytucjonalne.
Mjanma (Birna)	↓	Państwo Autorytaryzm i nacjonalizm etniczno-religijny	W Mjanmie czynniki polityczne, etniczne i religijne są ze sobą głęboko powiązane. Wojna domowa spowodowała gwałtowny spadek wolności religijnej, zniszczenie kościołów, ataki na duchownych oraz bombardowanie, palenie lub wykorzystywanie miejsc kultu religijnego jako posterunków wojskowych.
Nikaragua	↓	Państwo Autorytaryzm	Reżim Ortegi nasiliłi represje wobec Kościoła. Grupy religijne utraciły status prawny, zakazano publicznego sprawowania kultu i organizowania procesji. Duchowni i świeccy byli aresztowani, wygnani lub pozbawieni obywatelstwa. Rząd zamknął organizacje charytatywne i skonfiskował majątek Kościoła.
Niger	↓	Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wolność religijna pozostaje chroniona na mocy przejściowej karty konstytucyjnej, ale pogarszająca się sytuacja bezpieczeństwa utrudnia korzystanie z niej. Grupy dżihadystyczne, takie jak Państwo Islamskie Prowincji Sahel (ISSP) i organizacje powiązane z Al-Kaidą, nasiliły ataki, w wyniku których zginęły setki osób, a tysiące zostało przesiedlonych. Ataki były wymierzone w kościoły, meczety i wiernych.
Nigeria	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm, ekstremizm religijny, i przestępczość zorganizowana	Wolność religijna w Nigerii jest zagrożona atakami dżihadystów, konfliktami wyznaniowymi i słabą ochroną ze strony państwa. Boko Haram i Prowincja Państwa Islamskiego w Afryce Zachodniej (ISWAP) atakują muzułmanów i chrześcijan oraz porywają duchownych. W Pasie Środkowym przemoc nasiliła się, podpalano kościoły i zabijano wiernych.
Korea Północna	—	Państwo Autorytaryzm	W Korei Północnej praktycznie nie istnieje wolność religijna. Reżim uznaje wszelkie nieautoryzowane wyznania za przestępstwa, a praktykowanie religii jest karane więzieniem, torturami lub egzekucją. Represje nasiliły się poprzez wprowadzenie ideologicznych przepisów, zamknięcie granic oraz chińską politykę przymusowej repatriacji uciekinierów.
Pakistan	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wzrosła liczba ataków dżihadystów. Nadużywano prawa o bluźnierstwie, co doprowadziło do setek aresztowań i kilku przypadków linczowania. Nadal miały miejsce przymusowe konwersje i małżeństwa chrześcijańskich i hinduskich dziewcząt. Ahmadyci zostali aresztowani podczas święta Eid. Reformy prawne przyniosły niewielkie zmiany w obliczu wszechobecnej przemocy.
Arabia Saudyjska	—	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna praktycznie nie istniała. Obywatele wyznania szyickiego byli aresztowani, skazywani na karę śmierci i poddawani egzekucjom. Prawo o bluźnierstwie było egzekwowane, a sprzeciw tłumiony. Pomimo gestów międzywyznaniowych i jednej publicznej mszy koptyjskiej praktyki religijne wyznawców innych religii niż islam pozostawały zakazane w miejscach publicznych.
Somalia	—	Podmioty pozapaństwowe Ekstremizm religijny	Wolność religijna pozostała nieobecna. Al-Shabaab i ISIS atakowały konwertytów i pracowników organizacji humanitarnych. Chrześcijanie byli narażeni na ataki i żyli w ukryciu. Ze względu na obawy dotyczące bezpieczeństwa przywrócono zakaz noszenia nikabu. Napięcia federalne i kontrola dżihadystów pogorszyły perspektywy dla mniejszości religijnych.
Sudan	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wojna domowa w Sudanie spowodowała masowe wysiedlenia. Kościoły i meczety były atakowane, księża torturowani, a chrześcijanie zmuszani do konwersji. Wcześniejsze reformy upadły w wyniku głodu, okrucieństw i bezprawia. Szczególnie narażone na nie pozostają mniejszości religijne.
Turkmenistan	↓	Państwo Autorytaryzm	Pod reżimem Berdimuhamedowa wolność religijna pozostawała pod ścisłą kontrolą. Niezarejestrowane praktyki religijne były nielegalne, a rejestracji często odmawiano. Muzułmanie i chrześcijanie byli narażeni na naloty policji, inwigilację i groźby. Konwertyci doświadczali przemocy ze strony rodziny, a mniejszości były zmuszane do przyjęcia islamu.

Kraj	Ten- dencja	Główni sprawcy / powody prześladowań / dyskryminacji	Podsumowanie
Jemen	—	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Reżim Huti narzucił swoją wersję islamu zajdyckiego i prześladował bahaitów. Chrześcijańscy konwertyci i cudzoziemcy byli poddawani presji. Apostazja nadal karana jest śmiercią. Odrodzenie Al-Kaidy i groźby ze strony dżihadystów dodatkowo podważyły wolność religijną.
Algeria	↓	Państwo Autorytaryzm	Algeria nadal ograniczała wolność religijną. Dziesiątki kościołów protestanckich pozostawały zamknięte, sądy skazywały konwertytów i wiernych za nielegalną działalność. Egzekwowano prawo o bluźnierstwie, a krytycy islamu byli narażeni na areszt i nękania.
Azerbejdżan	↓	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna w Azerbejdżanie uległa pogorszeniu w wyniku represji wobec muzułmanów szyickich, świadków Jehowy i chrześcijan ormiańskich. Władze wprowadziły nadzór, przeprowadzały naloty i aresztowania. Około 120 000 Ormian zostało poddanych czystkom etnicznym w Górskim Karabachu, a po przejściu kontroli nad tym regionem miejsca kultu religijnego zostały zbezczeszczone lub zniszczone.
Bahrajn	—	Państwo Autorytaryzm	Bahrajn poprawił stosunki z Kościołem katolickim, ale obywatele szyccy spotykali się z aresztowaniami, ograniczeniami rytualnymi i dyskryminacją. Krytycy islamu byli karani. Konwertyci ponoszą poważne konsekwencje prawne i społeczne. Nowa ustawa reguluje kwestie związane z miejscami kultu, ale pozwolenia na działalność Kościołów wciąż czekają na rozpatrzenie.
Brunei	—	Państwo Autorytaryzm	Prawo szariatu w Brunei nadal ograniczało wolność wyznania. Osoby niebędące muzułmanami podlegały zakazom prozelityzmu, edukacji religijnej i zgromadzeń. Niezarejestrowane grupy są nielegalne. Prawo islamskie kształtuje życie publiczne, a krytyka religii jest kryminalizowana. Kontrola pozostaje ścisła i scentralizowana.
Czad	—	Podmioty pozapaństwowe Ekstremizm religijny	W 2024 r. Czad stanął w obliczu aktów przemocy ze strony dżihadystów, a w wyniku ataków Boko Haram i ISWAP zginęło kilkudziesięciu żołnierzy. Okres po wyborach charakteryzował się niepokojami politycznymi, a przywódcy chrześcijańscy zgłaszali przypadki aresztowań, marginalizacji i narastających napięć międzyreligijnych w obliczu pogarszającego się bezpieczeństwa.
Komory	—	Państwo Autorytaryzm	W latach 2024–2025 reelekcja prezydenta Assoumaniego i kontrowersyjne aresztowanie imama wywołały obawy dotyczące wolności wyznania. Nalot policji na kościół na Madagaskarze spotkał się z oficjalnym potępieniem. Chrześcijaństwo pozostają marginalizowani w obliczu ogólnych napięć związanych z tożsamością i prawami.
Kuba	↓	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna na Kubie uległa dalszemu pogorszeniu pod ścisłą kontrolą partii komunistycznej. Duchowni i wierni coraz częściej spotykali się z zastraszaniem, aresztowaniami, inwigilacją i zakazami praktyk religijnych. Nierejestrowane grupy były represjonowane. Kościoły były niszczone i płađrowane przez niezidentyfikowane osoby, co pogłębiało strach i izolację.
Dżibuti	—	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna w Dżibuti pozostawała ograniczona przez dominację islamu sunnickiego i kontrolę państwa. Osoby niebędące muzułmanami napotykały ograniczenia w praktykowaniu swojej religii, dyskryminację w miejscu pracy oraz przeszkody administracyjne. Odstępstwo od islamu było odradzane i mogło prowadzić do ostracyzmu lub przemocy.
Egipt	—	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Nastąpiły postępy w zakresie legalizacji Kościołów i projektu ustawy o statusie osobistym, ale nadal dochodziło do aktów przemocy na tle religijnym, oskarżeń o bluźnierstwo i dyskryminacji nieuznanych grup. Nadal pojawiały się doniesienia o uprowadzeniach i przymusowych konwersjach chrześcijańskich dziewcząt.
Etiopia	—	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna w Etiopii pozostaje krucha pośród podziałów w Kościele prawosławnym, zakazu noszenia hidżabu i napięć etnicznych. Pomimo porozumienia pokojowego z Tigray, głęboko zakorzenione rywalizacje i zagrożenie ekstremizmem nadal podważają trwałość religijnej koegzystencji.
Haiti	↓	Podmioty pozapaństwowe Przestępczość zorganizowana	Wolność religijna na Haiti jest poważnie podważana przez powszechną przemoc, upadek państwa i bezkarność. Uzbrojone gangi rutynowo porywają przywódców religijnych, płađrują kościoły i zabijają cywilów. Pomimo trwałego dialogu międzyreligijnego brak bezpieczeństwa utrudnia praktykowanie religii.
Irak	—	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wolność religijna w Iraku pozostawała krucha. Chrześcijaństwo borykało się z marginalizacją polityczną i presją emigracyjną, a jazydzi cierpieli z powodu ciągłych wysiedleń. Milicje wspierane przez Iran i odrodzone Państwo Islamskie stanowiły dodatkowe zagrożenie dla mniejszości. Obywatelstwo na równych prawach pozostaje odległą perspektywą.
Izrael	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Nacjonalizm etniczno-religijny	Wolność religijna w Izraelu uległa pogorszeniu, czego przejawem były ataki na kościoły i meczety, nękanie chrześcijan oraz zaostrzenie restrykcji wobec arabskich muzułmanów, zwłaszcza w Jerozolimie. Pomimo potępienia tych działań sprawcy pozostawali bezkarni. Atak Hamasu w październiku 2023 r. pogłębił polaryzację i napięcia.
Jordan	—	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wolność religijna pozostawała stabilna, ale ograniczona. Chrześcijaństwo korzystało ze wsparcia państwa, podczas gdy nieuznane grupy napotykały przeszkody prawne. Dochodziło do ataków na kościoły, a presja społeczna przeciwko apostazji utrzymywała się, zwłaszcza w obliczu rosnących wpływów islamistów.

Kraj	Tendencja	Główni sprawcy / powody przesła- dowań / dyskryminacji	Podsumowanie
Kazachstan	—	Państwo Autorytaryzm	W okresie objętym sprawozdaniem podjęto pewne pozytywne działania, w tym oficjalne uznanie sprzeciwu sumienia. Zmiany te doprowadziły do niewielkiej, ale znaczącej poprawy ogólnych warunków wolności religijnej. Nadal jednak obowiązywały znaczne ograniczenia, w szczególności surowe wymogi rejestracyjne, kary pieniężne za nie zarejestrowane praktyki religijne lub wyrażanie przekonań religijnych w Internecie oraz proponowane nowelizacje, które mogłyby jeszcze bardziej zaostrzyć kontrolę państwa nad działalnością religijną.
Kuwejt	—	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wolność religijna pozostawała ograniczona do zarejestrowanych grup. Szyci napotykali ograniczenia w praktykach religijnych, a prawo o bluźnierstwie i dyskryminacja nadal obowiązywały. Zarejestrowani chrześcijanie mogli swobodnie praktykować swoją religię, ale nadal nie uzyskali pełnego uznania prawnego i napotykali przeszkody administracyjne.
Kirgistan	↓	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna uległa ograniczeniu, ponieważ władze Kirgistanu podjęły działania przeciwko niezarejestrowanym grupom, przeprowadzały naloty na kościoły i meczety oraz uchwałyły nową ustawę o religii zawierającą bardziej rygorystyczne zasady rejestracji. Mniejszości narażone były na grzywny, aresztowania i rosnącą presję.
Laos	↓	Państwo Autorytaryzm	Pomimo ochrony prawnej wolność religijna w Laosie jest poważnie ograniczona. Dziesiątki kościołów zostało zaatakowanych, chrześcijanie aresztowani, a społeczności wypędzone. Lokalni urzędnicy często stoją po stronie wrogich mieszkańców wsi. Kontrola państwa na mocy dekretu nr 315 tłumi życie religijne, zwłaszcza protestantów.
Malezja	—	Państwo Autorytaryzm	Pomimo gwarancji konstytucyjnych wolność religijna w Malezji pozostaje ograniczona. W większości stanów apostazja jest zakazana, prozelityzm osób niebędących muzułmanami jest uznawany za przestępstwo, a szyci spotykają się z dyskryminacją. Chrześcijanie i grupy rdzennej ludności napotykały przeszkody prawne i administracyjną stronniczość.
Mauretania	—	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna w Mauretanii praktycznie nie istnieje. Apostazja jest karana śmiercią, a bluźnierstwo surowo ścigane. Nabożeństwa inne niż muzułmańskie są zastrzeżone wyłącznie dla obcokrajowców, a niewielka społeczność katolicka boryka się z barierami prawnymi i brakuje jej rdzennego przywództwa.
Meksyk	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i przestępczość zorganizowana	Wolność religijna w Meksyku jest chroniona konstytucyjnie, ale duchowni i wierni są narażeni na poważne zagrożenia ze strony przestępczości zorganizowanej. Przemoc, wymuszenia i profanacje kościołów szerzą się, przy powszechnej bezkarności. Napięcia wynikają również z debat dotyczących sekularyzacji państwa i kościoła.
Maroko	—	Państwo Autorytaryzm	Maroko gwarantuje wolność wyznania, ale islam pozostaje religią państwową. Odstąpienie od islamu nie jest nielegalne, ale podlega sankcjom społecznym. Wyznanie religii innych niż islam jest tolerowane, ale chrześcijanie i bahaici napotykały ograniczenia prawne. Oficjalny dyskurs promuje umiarkowany islam bez reform prawnych.
Nepal	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Nacjonalizm etniczno-religijny	Nepal gwarantuje wolność religijną, ale obowiązują przepisy antykonwersyjne, a prozelityzm jest zakazany. Chrześcijanie, ale zwłaszcza dalic, są narażeni na ataki, aresztowania i zamykanie kościołów. Prawo faworyzuje tradycje hinduistyczne, narażając mniejszości na dyskryminację, przemoc i sankcje prawne za ewangelizację.
Oman	—	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wolność religijna w Omanie pozostaje ograniczona do kultu zatwierdzonego przez państwo. Prozelityzm jest zabroniony, a prawo o bluźnierstwie przewiduje surowe kary. Osoby niebędące muzułmanami mogą modlić się w wyznaczonych miejscach. Powiązany z ISIS atak na meczet szyci uwydatnił rosnące obawy sekciarskie.
Terytoria Palestyńskie	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Nacjonalizm etniczno-religijny i ekstremizm religijny	Pomimo gwarancji konstytucyjnych wolność religijna w Palestynie pozostaje poważnie ograniczona przez wojnę i restrykcje izraelskie. Chrześcijanie w Strefie Gazy ponieśli ogromne straty, podczas gdy zarówno chrześcijanie jak i muzułmanie borykają się z brakiem bezpieczeństwa, zablokowanym dostępem do Jerozolimy i zniszczonymi miejscami kultu.
Katar	—	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna w Katarze pozostaje ograniczona do kontrolowanych przez państwo praktyk wyznawców religii Abrahamicznych. Chociaż odbywały się publiczne nabożeństwa żydowskie i wydarzenia katolickie, wyznawcy bahaizmu byli deportowani i objęci zakazem zatrudnienia. Prozelityzm osób niebędących muzułmanami oraz apostazja pozostają przestępstwami zgodnie z prawem islamskim.
Rosja	↓	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna w Rosji została ograniczona z powodu represji związanych z wojną. Ogólne prawa dotyczące ekstremistów, misjonarzy obcokrajowców i ich działalności biorą na celownik mniejszości i dysydentów.
Sri Lanka	↑	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i nacjonalizm etniczno-religijny	Wolność religijna na Sri Lance pozostaje krucha. Większość buddyjska cieszy się uprzywilejowanym statusem, podczas gdy chrześcijanie, muzułmanie i hinduiści spotykają się z prześladowaniami, ograniczeniami i mową nienawiści. Nadużywanie ustawy ICCPR umożliwia aresztowania, a buddyjska retoryka nacjonalistyczna pozostaje niekontrolowana.

Kraj	Tendencja	Główni sprawcy / powody prześladowań / dyskryminacji	Podsumowanie
Syria	↓	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wolność wyznania w Syrii pozostawała poważnie ograniczona w związku z brakiem bezpieczeństwa i przemocą na tle religijnym. Atakowano miejsca kultu jazydów, szytów i chrześcijan, a ugrupowania islamskie niszczyły kościoły i symbole bożonarodzeniowe. Utrzymywała się dyskryminacja prawna. Pomimo inkluzywnej retoryki perspektywy pozostają niepewne.
Tadżykistan	↓	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna w Tadżykistanie pozostaje pod ścisłą kontrolą. Wszystkie grupy muszą się rejestrować, prozelityzm jest ograniczony, a praktyki islamskie podlegają zakazom. Chrześcijanie i inne mniejszości również są dotknięte inwigilacją i represjami. Przepisy antyekstremistyczne umożliwiają nadużycia.
Tajlandia	—	Państwo / Podmioty pozapaństwowe Autorytaryzm i ekstremizm religijny	Wolność religijna w Tajlandii jest generalnie szanowana, choć buddyzm ma status uprzywilejowany. Na południu konflikt zagraża prawom muzułmanów. Uchodźcy uciekający przed prześladowaniami religijnymi są zatrzymywani i narażeni na deportację. Mniejszości wyznaniowe i niezarejestrowane grupy spotykają się z zaniedbaniem lub pośrednią presją.
Tunezja	↓	Państwo Autorytaryzm	Pomimo gwarancji konstytucyjnych wolność wyznania w Tunezji jest ograniczona. Społeczności niemuzułmańskie napotykają ograniczenia administracyjne, a jednocześnie nasila się wrogość społeczną, zwłaszcza wobec chrześcijańskich imigrantów i Żydów. Retoryka rządu i działania służb bezpieczeństwa budzą coraz większe obawy.
Turcja	↓	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna w Turcji kurczy się. Mniejszości napotykają bariery prawne, mowę nienawiści i ingerencję państwa. Protestantcy pastorycy byli wydaleni, kościoły zamknięte, a chrześcijańskie uroczystości zakazane. Ataki terrorystyczne wzbudziły niepokój.
Ukraina	↓	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna na Ukrainie silnie się zdegradowała na skutek wojny i restrykcyjnych praw. Prawo z 2024 roku bierze na celownik grupy powiązane z Rosyjskim Kościołem Prawosławnym.
Zjednoczone Emiraty Arabskie	—	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna w ZEA jest ograniczona przez przepisy zakazujące prozelityzmu i bluźnierstwa, jednak dialog międzywyznaniowy uległ rozszerzeniu. Dom Rodziny Abrahama, pierwsza świątynia hinduska w Abu Zabi oraz reformy prawne sygnalizują postęp. Ścisła kontrola i jeden atak antysemitki nadal budzą obawy.
Uzbekistan	↓	Państwo Autorytaryzm	Uzbekistan ściśle kontroluje religię, a muzułmanów ściga się na mocy przepisów antyekstremistycznych. Doszło do aresztowań, tortur i wyroków więzienia za drobne akty religijne. Dziesiątki miejsc kultu zostało zamkniętych lub zburzonych. Cenzura i represje sygnalizują pogarszający się klimat dla wolności religijnej.
Wenezuela	↓	Państwo Autorytaryzm	Wolność religijna w Wenezueli jest zagrożona przez kontrolę rządową, instrumentalizację wiary w celach politycznych oraz niejasne przepisy umożliwiające cenzurę i represje. Nasiliła się retoryka antysemitka, a autonomia Kościołów jest zagrożona.
Wietnam	↓	State Authoritarianism	Wietnam nadal ogranicza wolność religijną. Niezarejestrowane Kościoły i mniejszości takie jak Montagnardowie i Khmer-Krom spotykają się z aresztowaniami, prześladowaniami i wyburzeniami miejsc kultu na mocy niejasnych przepisów. Nowe dekrety zaostriżyły kontrolę nad religią i wolnością słowa w internecie. Większość mniejszości pozostaje bez ochrony.

Kraje pod obserwacją

AFRYKA SUBSAHARYJSKA	AMERYKA ŁACIŃSKA I KARAIBY	AMERYKA ŁACIŃSKA I KARAIBY
Angola	Boliwia	Liban
Burundi	Chile	
Wybrzeże Kości Słoniowej	Kolumbia	KRAJE OBWE
Gabon	Salwador	Białoruś
Gambia	Honduras	
Ghana	AZJA KONTYNTENTALNA I MORSKA	
Gwinea	Bhutan	
Gwinea-Bissau	Kambodża	
Kenia	Indonezja	
Mauritius	Filipiny	
Rwanda		
Sudan Południowy		
Togo		

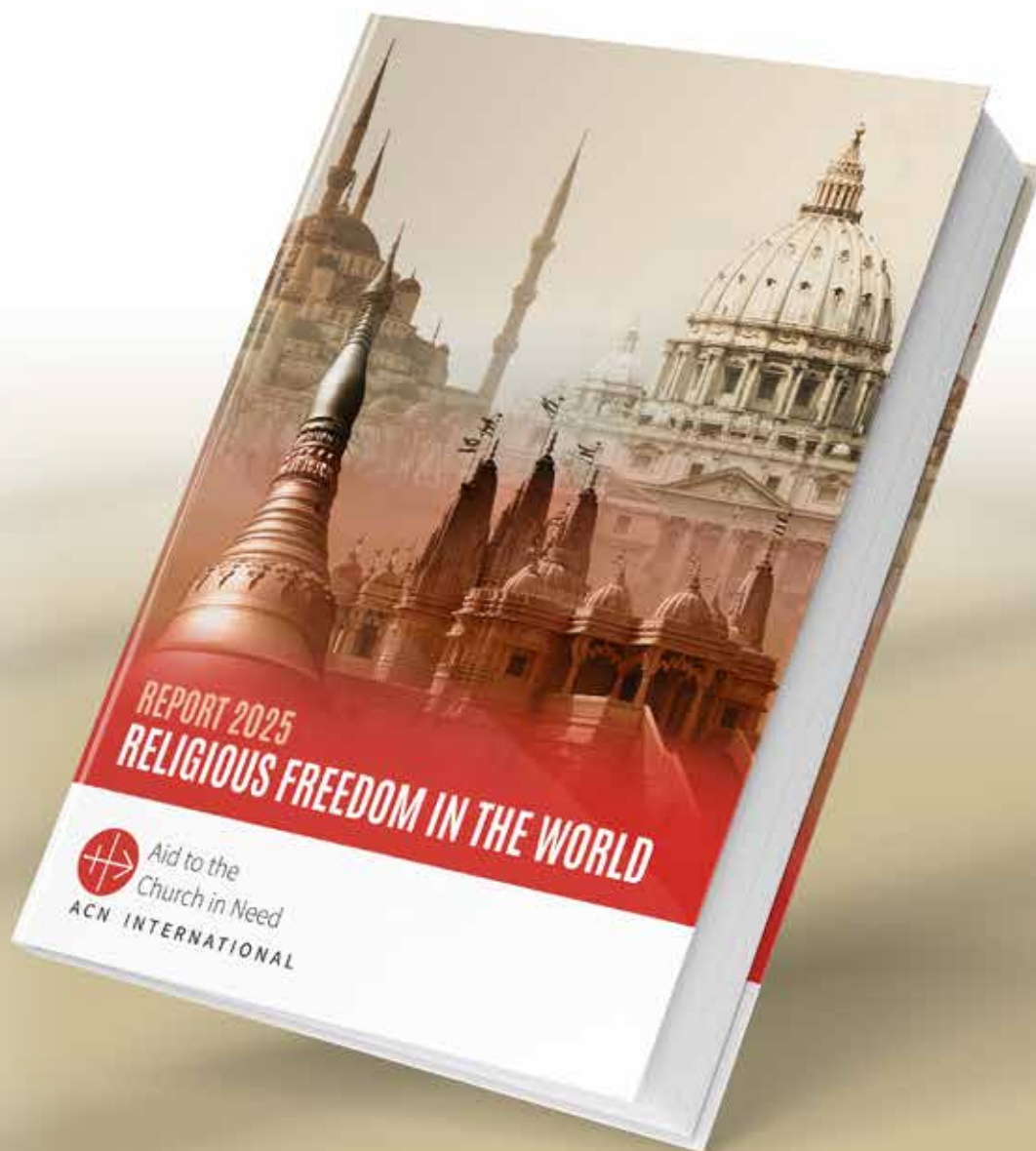
WYJAŚNIENIA

Okres objęty przeglądem: od stycznia 2023 r. do grudnia 2024 r. (włącznie). Aby zapoznać się z raportami dotyczącymi poszczególnych krajów, prosimy odwiedzić stronę <https://acninternational.org/religiousfreedomreport>. Oceniając skalę prześladowań grup religijnych, Komitet Redakcyjny i redaktorzy regionalni wzięli pod uwagę czynniki opisane w sekcji „Metodologia i definicje”. PKWP przyznaje, że jakościowy charakter kategoryzacji oznacza, że taka analiza zawiera element subiektywny.

Pomoc
Kościołowi
w Potrzebie

ACN POLSKA

Źródła

1. Na przykład, Adrian Shtuni, The Islamic State in 2025: an Evolving Threat Facing a Waning Global Response, ICCT – The Hague, 11 lipca 2025, <https://icct.nl/publication/islamic-state-2025-evolving-threat-facing-waning-global-response> (dostęp: 8 sierpnia 2025).
2. Francesco Marone, Spillover terrorism? Exploring the effects of the Israel-Hamas war on jihadist violence in Europe, *Journal of Contemporary European Studies*, opublikowane online jako pierwsze, 2025, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14782804.2025.2505146> (dostęp: 8 sierpnia 2025).
3. Aaron Y. Zelin, The Damascus Church Attack: Who Is Saraya Ansar al-Sunnah?, The Washington Institute, 25 czerwca 2025, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/damascus-church-attack-who-saraya-ansar-al-sunnah> (dostęp: 8 sierpnia 2025).
4. W szczególności, United Nations Security Council, Thirty-sixth report of the Analytical Support and Sanctions Monitoring Team submitted pursuant to resolution 2734 (2024) concerning ISIL (Da'esh), Al-Qaida and associated individuals and entities, lipiec 2025, https://docs.un.org/en/S/2025/482&ved=2ahUKEwjuw8T_hPeOAXZ8bsIHQV_ifoQFnECBUQAQ&usq=A0Vvaw1O1_Pk4pnPA-na65gvOysf (dostęp: 8 sierpnia 2025).
5. Martinez-Meucci, M. "The dangerous ambiguity of the Sao Paulo Forum", *Latino America 21*, lipiec 2023, <https://latinoamerica21.com/en/the-dangerous-ambiguity-of-the-sao-paulo-forum/> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
6. Foro de São Paulo solidarity with Cuba, Venezuela, and Nicaragua, *Prensa Latina*, 19th November 2022, <https://archivo.prensa-latina.cu/2022/11/19/foro-de-sao-paulo-solidario-con-cuba-venezuela-y-nicaragua>, (dostęp: 21 sierpnia 2025).
7. Declaración final del XXVI Encuentro del Foro de São Paulo, *Página 13*, 4 czerwca 2023, <https://pagina13.org.br/declaracion-final-del-xxvi-encuentro-del-fsp/>, (dostęp: 21 sierpnia 2025).
8. La Iglesia católica de Venezuela reza para que el chavismo no siga el camino de Nicaragua, *El País*, 19th February 2025, <https://elpais.com/americas/2025-02-19/la-iglesia-catolica-de-venezuela-reza-para-que-el-chavismo-no-siga-el-camino-de-nicaragua.html>, (dostęp: 21 sierpnia 2025).
9. Edgar Beltrán, Is the Church in Venezuela facing new risks of persecution?, *The Pillar*, 2nd August 2024, <https://www.pillaratholic.com/p/is-the-church-in-venezuela-facing>, (dostęp: 21 sierpnia 2025).
10. Government of Nicaragua declares Jesuit branch illegal and expropriates its assets, *Deutsche Welle*, 24 sierpnia 2023, <https://www.dw.com/es/gobierno-de-nicaragua-ilegaliza-filial-jesuita-y-le-expropia-bienes/a-66617400>, (dostęp: 21 sierpnia 2025).
11. Nicaragua leader calls Catholic Church a 'dictatorship', *Al Jazeera*, 29 września 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/29/after-pope-outreach-nicaraguas-ortega-calls-church-a-dictator>, (dostęp: 21 sierpnia 2025).
12. Maibort Petit, Los desafíos del Foro de São Paulo: Retomar del poder en Latinoamérica y combatir a la "derecha" y las políticas "colonialistas" de EE. UU., *Venezuela Política*, 5 listopada 2019, <https://www.venezuelapolitica.info/los-desafios-del-foro-de-sao-paulo/>, (dostęp: 21 sierpnia 2025).
13. M. Martinez Meucci, "The dangerous ambiguity of the Sao Paulo Forum", *LatinoAmerica21*, 11 lipca 2023, <https://latinoamerica21.com/en/the-dangerous-ambiguity-of-the-sao-paulo-forum/> (dostęp: 21 sierpnia 2025).
14. Kraje rządzone przez członków partii Forum São Paulo: Boliwia, Brazylia, Chile, Kolumbia, Kuba, Gwatemala, Honduras, Meksyk, Nikaragua, Republika Dominikańska, Saint Lucia, Urugwaj i Wenezuela.
15. Refugee Population Statistics Database, Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), last update 12 czerwca 2025, <https://www.unhcr.org/refugee-statistics> (dostęp: 2 lipca 2025).
16. "Rohingya Refugee Crisis Explained." Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), 22 sierpnia 2024, <https://www.unrefugees.org/news/rohingya-refugee-crisis-explained/> (dostęp: 2 lipca 2025).
17. Kielce Gussie, "Syria: The few certainties that existed are now gone." *Vatican News*, 19 marca 2025, <https://www.vaticannews.va/en/church/news/2025-03/syria-the-few-certainties-that-existed-are-now-gone.html>; "Syrian priest: 'People are telling us, 'Father, we are afraid for the future of our children,'" *Aid to the Church in Need*, 26 czerwca 2025, <https://www.churchinneed.org/father-fadi-azar-speaks-about-the-situation-of-christians-in-syria/> (dostęp: 2 lipca 2025).
18. "Iraq," *Aid to the Church in Need*, <https://acninternational.org/iraq/> (dostęp: 2 lipca 2025).
19. Amy Balog, "Iraq: Preserving Christianity in Iraq 10 years after Daesh invasion," *Aid to the Church in Need United Kingdom*, 5 sierpnia 2024, <https://acnuk.org/news/iraq-preserving-christianity-in-iraq-10-years-after-daesh-invasion/> (dostęp: 2 lipca 2025).
20. Country Guidance: Afghanistan. Common analysis and guidance note, *European Union Agency for Asylum*, maj 2024, p. 66, https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2024-05/2024_CG_AFG_Final.pdf (dostęp: 2 lipca 2025).
21. "R4Sahel Coordination Platform for Forced Displacements in Sahel," *Operational Data Portal*, Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), ostatnia aktualizacja: 30 czerwca 2025 r., <https://data.unhcr.org/en/situations/sahelcrisis> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
22. Méryl Demuyck, "Mass Displacement and Violent Extremism in the Sahel: A Vicious Circle?," *International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) Policy Brief*, sierpień 2022, <https://icct.nl/sites/default/files/2022-12/meryl-policy-brief-final-version.pdf> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
23. Iwona Zamkowska, "Islamic insurgency in the Sahel as the root of mass displacement in Burkina Faso," *International Institute for Religious Freedom (IIRF)*, Vol 15:1/2 2022, <https://iirf.org/index.php/home/article/view/131>; "Sahel: ACN comes to the aid of Christians displaced by terror," *Aid to the Church in Need*, 8 luty 2024, <https://acninternational.org/sahel-acn-comes-to-the-aid-of-christians-displaced-by-terror/#:~:text=Another%20of%20the%20driven%20out,as%20well%20as%20medical%20expenses> Amy Balog, "Burkina Faso: Church helping thousands of Christians forced into exile," *Aid to the Church in Need – United Kingdom*, 25 sierpnia 2024: <https://acnuk.org/news/burkina-faso-church-helping-thousands-of-christians-forced-into-exile/?srsltid=AfmBOora-jPa8W0f5SBd0tbGg94egvA97S2hwdrN32NfSBN8umDcSHDpB> (dostęp: 6 sierpnia 2025).
24. "Journeys of Pakistani migrants and refugees to Thailand," *Mixed Migration Centre (UN-ODC)*, grudzień 2023, https://mixedmigration.org/wp-content/uploads/2023/12/308_Pakistani_migrants_refugees_Thailand.pdf (dostęp: 5 sierpnia 2025).
25. Convention and Protocol relating to the Status of Refugees, *Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)*, <https://www.unhcr.org/media/1951-refugee-convention-and-1967-protocol-relating-status-refugees> (dostęp: 6 sierpnia 2025).
26. Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol, *UN High Commissioner for Refugees (UNHCR)*, grudzień 2011 (wznowiono w kwietniu 2019), <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/5ddfc4c7.pdf> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
27. Rome Statute of the International Criminal Court, *International Criminal Court*, <https://www.icc-cpi.int/resource-library#corelCCTexts> (dostęp: 6 sierpnia 2025).
28. Christophe Foltzenlogel, "The Persecution of Ex-Muslim Christians in France and in Europe," *European Centre for Law and Justice (ECLJ)*, 13 lipca 2022, https://eclj.org/religious-freedom/coe/the-persecution-of-ex-muslim-christians-in-france-and-in-europe?lng=en&fbclid=I-wAR0SLVP3pDCjeq5J5LshJX85D_uYWNK8cxAuSREe4SMQFMXvFz_MOA (dostęp: 23 lipca 2025).
29. "Ex-Muslim Christian refugees in Europe: the ECLJ calls for greater protection," *European Centre for Law and Justice (ECLJ)*, 11 marca 2025, <https://eclj.org/asylum/un/ex-muslim-christian-refugees-in-europe-the-eclj-calls-for-greater-protection#:~:text=Similar%20tragedies%20are%20unfolding%20in,or%20violence%20from%20other%20migrants> (dostęp: 6 sierpnia 2025).
30. Sina Hartert, "Burkina Faso: Displaced Christians Feel Like the Exiled People of God in Babylon," *Aid to the Church in Need (ACN)*, <https://acninternational.org/burkina-faso-displaced-christians-feel-like-the-exiled-people-of-god-in-babylon/> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
31. "Burkina Faso: New chapter of suffering for Christians," *Aid to the Church in Need (ACN)*, 21 grudnia 2023, <https://acninternational.org/burkina-faso-new-chapter-of-suffering-for-christians/> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
32. Good Governance Africa. "Fulani and Jihad in West Africa: A Complex Relationship." *Good Governance Africa*, 2020, gga.org/fulani-and-jihad-in-west-africa-a-complex-relationship/ (dostęp: 26 sierpnia 2025).
33. Uppsala University Press Release. "New study unravels the history of the largest pastoral population in Africa." February 12, 2025, <https://phys.org/news/2025-02-history-fulani-largest-pastoral-populations.html>; "Fulani", *The Africanica*, 25 marca 2025, <https://theafricanica.com/people/fulani/> (dostęp: 21 sierpnia 2025); B. Sangare, "Fulani People and Jihadism in Sahel and Western African countries," *Fondation Pour la Recherche Stratégique*, 8 luty 2019, <https://www.frstrategie.org/en/programs/observatoire-du-monde-arabo-musulman-et-du-sahel/fulani-people-and-jihadism-sahel-and-west-african-countries-2019> (dostęp: 21 sierpnia 2025).
34. Fortes-Lima, C., et al. (2025). "Population history and admixture of the Fulani people from the Sahel." *The American Journal of Human Genetics*, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0002929724004579> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
35. Boukary Sangare, "Fulani People and Jihadism in Sahel and West African Countries," *Foundation for Strategic Research*, February 8, 2019, <https://www.frstrategie.org/en/programs/observatoire-du-monde-arabo-musulman-et-du-sahel/fulani-people-and-jihadism-sahel-and-west-african-countries-2019> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
36. U.S. Commission on International Religious Freedom. "Factsheet: Fulani Communities." By Madeline Velturo, USCIRF, 2020, www.uscirf.gov/sites/default/files/2020%20Factsheet%20-%20Fulani%20Communities_FINAL_0.pdf. (dostęp: 26 sierpnia 2025).
37. Good Governance Africa. "Fulani and Jihad in West Africa: A Complex Relationship." *Good Governance Africa*, 2020, gga.org/fulani-and-jihad-in-west-africa-a-complex-relationship/ (dostęp: 26 sierpnia 2025).
38. International Crisis Group, "The Social Roots of Jihadist Violence in Burkina Faso's North," *Africa Report N°254*, 12 października 2017, <https://www.crisisgroup.org/africa/west-africa/burkina-faso/254-social-roots-jihadist-violence-burkina-faso-north>; Boukary Sangare, "Annexe 1 : Organizations and stratification of the Fulani society in central Mali, Fulani People and Jihadism in Sahel and West African Countries," *Foundation for Strategic Research*, 8 luty 2019, <https://www.frstrategie.org/en/programs/observatoire-du-monde-arabo-musulman-et-du-sahel/fulani-people-and-jihadism-sahel-and-west-african-countries-2019> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
39. "Focus on the Sahel: Terrorism, NGOs and the Fulani Communities," *France24*, 23 października 2024, <https://www.france24.com/en/africa/20241023-focus-sahel-terrorism-ngos-fulani-communities-alqaeda-jnim>. (dostęp: 26 sierpnia 2025).
40. Marta Petrosillo and Maria Lozano, "Burkina Faso, extremism and terrorism: Country Report," *Aid to the Church in Need (ACN) International*, <https://media.acninternational.org/wp-content/uploads/2025/08/ACN-20241205-177390.pdf>
41. Ibid.

42. Boukary Sangare, "Fulani People and Jihadism in Sahel and West African Countries," Foundation for Strategic Research, 8 lutego 2019, <https://www.frstrategie.org/en/programs/observatoire-du-monde-arabo-musulman-et-du-sahel/fulani-people-and-jihadism-sahel-and-west-african-countries-2019> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
43. "Burkina Faso, extremism and terrorism: Country Report," op. cit.
44. Maria Lozano, "Nigeria at the Crossroads: Country Report" (Aid to the Church in Need (ACN) International, 2023), <https://media.acninternational.org/wp-content/uploads/2025/03/ACN-20230202-139856.pdf> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
45. Nucha Suntain Gambo, "Reconstructing the Origin and the Main Drivers of Conflict between Tiv Farmers and Fulani Herders in Benue State, Nigeria" (Taraba State University, grudzień 2023), <https://ijidjournal.org/index.php/ijid/article/view/462/333> (dostęp: 21 sierpnia 2025).
46. John Shiaoondo, "Untold Story of the Tiv War Against Hegemony," Blueprint, 2 maja 2025, <https://blueprint.ng/untold-story-of-the-tiv-war-against-hegemony/> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
47. Pierre Prier, "Africa. The Living Memory of the Usman Dan Fodio's Caliphate," Orient XXI, 2019, <https://orientxxi.info/magazine/africa-the-living-memory-of-the-usman-dan-fodio-s-caliphate,3556> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
48. "Killings: Some Politicians Prefer to Worsen Crisis, Have State of Emergency in Benue – Tor Tiv," Channels Television, 18 czerwiec 2025, <https://www.channelstv.com/2025/06/18/killings-some-politicians-prefer-to-worsen-crisis-have-state-of-emergency-in-benue-tor-tiv/> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
49. Maria Lozano, "Nigeria at the Crossroads: Country Report" (Aid to the Church in Need (ACN) International, 2023), <https://media.acninternational.org/wp-content/uploads/2025/03/ACN-20230202-139856.pdf> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
50. Ibid.
51. Amy Balog, "Nigeria: Leaders Accused of Inaction Amid Ongoing Killings and Food Crisis," Aid to the Church in Need, 2024, <https://acninternational.org/nigeria-leaders-accused-of-inaction-amid-ongoing-killings-and-food-crisis/> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
52. Nucha Suntain Gambo, "Reconstructing the Origin and the Main Drivers of Conflict between Tiv Farmers and Fulani Herders in Benue State, Nigeria" (Taraba State University, grudzień 2023), <https://ijidjournal.org/index.php/ijid/article/view/462/333> (dostęp: 21 sierpnia 2025).
53. Boukary Sangare, "Fulani People and Jihadism in Sahel and West African Countries," Foundation for Strategic Research, 8 lutego 2019, <https://www.frstrategie.org/en/programs/observatoire-du-monde-arabo-musulman-et-du-sahel/fulani-people-and-jihadism-sahel-and-west-african-countries-2019> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
54. Pierre Prier, "Africa. The Living Memory of the Usman Dan Fodio's Caliphate," Orient XXI, 2019, <https://orientxxi.info/magazine/africa-the-living-memory-of-the-usman-dan-fodio-s-caliphate,3556> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
55. A.Thurston, Central Mali: The Possibilities and Limits of Incorporation, In: Jihadists of North Africa and the Sahel: Local Politics and Rebel Groups, Cambridge University Press, 2020.
56. Africa Surpasses 150,000 Deaths Linked to Militant Islamist Groups in Past Decade, Africa Center for Strategic Studies, 28th July 2025, <https://africacenter.org/spotlight/en-2025-mig-10-year/> (dostęp: 10 sierpnia 2025).
57. "Global Terrorism Index 2025: Measuring The Impact of Terrorism," Institute for Economics & Peace, March 2025, <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2025/03/Global-Terrorism-Index-2025.pdf>, (dostęp: 10 sierpnia 2025).
58. Ibid.
59. Sina Hartet and Maria Lozano, "ACN denounces new Islamist massacres in Burkina Faso," Aid to the Church in Need International, 30th August 2024, <https://acninternational.org/acn-denounces-new-islamist-massacres-in-burkina-faso/> (dostęp: 10 lipca 2025).
60. Mali crisis: Key players, BBC News, 12 marca 2013, <https://www.bbc.com/news/world-africa-17582909> (dostęp: 21 sierpnia 2025).
61. "Global Terrorism Index 2025: Measuring The Impact of Terrorism," op.cit
62. "Defining a new approach to the Sahel's military-led states," International Crisis Group, 22 maja 2025, <https://www.crisisgroup.org/africa/sahel/burkina-faso-mali-niger/defining-new-approach-sahels-military-led-states> (dostęp: 10 lipca 2025).
63. "The coup in Niger," International Institute for Strategic Studies, sierpień 2024, <https://www.iiss.org/sv/publications/strategic-comments/2023/the-coup-in-niger/> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
64. Dipo Faloyin, "A coup in Gabon seems to have ended one family's 56-year rule," Vice News, 10 sierpnia 2023, <https://www.vice.com/en/article/a-coup-in-gabon-seems-to-have-ended-one-family-56-year-rule/> (dostęp: 15 czerwca 2024).
65. Wycliffe Muia, "Burkina Faso army says it foiled 'major' coup plot," BBC News, 22 kwietnia 2025, <https://www.bbc.com/news/articles/c5ygzpkvzno> (dostęp: 19 sierpnia 2025).
66. B. Rukanga & N. Booty, "Guinea-Bissau: Attempted coup was foiled, says President Embaló," BBC News, 3 grudnia 2023, <https://www.bbc.com/news/world-africa-67586556> (dostęp: 19 sierpnia 2025).
67. Wedaeli Chibelushi, "US and British citizens among 37 sentenced to death in DR Congo court trial," BBC News, 13 września 2024, <https://www.bbc.com/news/articles/cx2e2v2le8wo> (dostęp: 19 sierpnia 2025).
68. Booty, N. and Akinpelu, Y. "Central African Republic President Toudera wins referendum with Wagner hep," BBC, 7 sierpnia 2023, <https://www.bbc.com/news/world-africa-66428935> (dostęp: 27 lutego 2025).
69. Constitution Gabonaise 2024, République Gabonaise, <https://www.gouvernement.ga/object.getObject.do?id=3958> (dostęp: 27 grudnia 2024).
70. Gérauds Wilfried Obangome, "Gabon takes historic step towards democratic renewal," Africanews, 13 sierpnia 2024, <https://www.africanews.com/2024/04/03/gabon-takes-historic-step-towards-democratic-renewal/> (dostęp: 15 czerwca 2024).
71. Natasha Booty and Nicolas Negoce, "Togo constitution: Parliament passes reforms likened to coup," BBC News, 20 kwietnia 2024, <https://www.bbc.com/news/world-africa-68860091> (dostęp: 8 czerwca 2024).
72. Sofia Christensen, "Burkina Faso junta leader says no elections until the country safe for voting," Reuters, 29 września 2023, <https://www.reuters.com/world/africa/burkina-faso-junta-leader-says-no-elections-until-country-safe-voting-2023-09-29/>, (dostęp: 10 sierpnia 2025).
73. Morgane Le Cam, "In Mali, democracy has been indefinitely postponed, Le Monde (Opinion)," 19 maja 2024, https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/05/19/in-mali-democracy-has-been-indefinitely-postponed_6671934_23.html, (dostęp: 10 sierpnia 2025).
74. Guinea: December (postponed) 2024 Elections, Africa Center for Strategic Studies, 17 stycznia 2024, <https://africacenter.org/spotlight/2024-elections/guinea/>, (dostęp: 10 sierpnia 2025).
75. Dabo Alberto, Guinea-Bissau opposition vows to 'paralyse' country in election timing row, Reuters, 26 lutego 2025, <https://www.reuters.com/world/africa/guinea-bissau-opposition-vows-paralyse-country-election-timing-row-2025-02-26/>, (dostęp: 10 sierpnia 2025).
76. "Slavery, migration, and jihadists the issues as Mauritania votes," BBC News, 4 grudnia 2023, <https://www.bbc.com/news/articles/c51y81exdjl0> (dostęp: 8 stycznia 2025).
77. "Mahamat Idriss Déby officially declared winner of presidential election," France 24, 16 maja 2024, <https://www.france24.com/en/live-news/20240516-%F0%9F%94%B4-chad-junta-chief-mahamat-idriss-d%C3%A9by-officially-declared-winner-of-presidential-election> (dostęp: 10 sierpnia 2025).
78. Le Monde, 'Senegal: A triumph, a shock, and a wake-up call,' Le Monde, 26 marca 2024, https://www.lemonde.fr/international/article/2024/03/26/senegal-a-triumph-a-shock-and-a-wake-up-call_6655708_4.html (dostęp: 15 lutego 2025).
79. "Togo ruling party wins big parliamentary majority in boost for Gnassingbé," France 24, 5 maja 2024, <https://www.france24.com/en/africa/20240505-togo-ruling-party-wins-big-parliamentary-majority-in-boost-for-gnassingbe> (dostęp: 8 czerwca 2024).
80. Silas Isenja, "Catholic Bishops Laud South Africa's 'overwhelmingly' free and fair polls," Acia Africa, 3 czerwca 2024, <https://www.aciafrica.org/news/11063/catholic-bishops-laud-south-africa-overwhelmingly-free-and-fair-polls> (dostęp: 15 stycznia 2025).
81. "Sudan Crisis Explained," UN Refugee Agency, 27 lutego 2025, <https://www.unrefugees.org/news/sudan-crisis-explained/#:~:text=Sudan%20has%20also%20been%20heavily,exacerbating%20food%20insecurity%20for%20families> (dostęp: 10 marca 2025).
82. Santino Fardol W. Dicken, "South Sudan postpones elections to 2026: A move toward inclusivity and stability," Wilson Center, 6 lutego 2025, <https://www.wilsoncenter.org/article/south-sudan-postpones-elections-2026-move-toward-inclusivity-and-stability> (dostęp: 3 marca 2025).
83. Faisal Ali, "Ethiopia and Somaliland reach historic agreement over access to Red Sea ports," The Guardian, 1 stycznia 2024, <https://www.theguardian.com/world/2024/jan/01/ethiopia-and-somaliland-reach-historic-agreement-over-access-to-red-sea-ports> (dostęp: 15 czerwca 2025).
84. "What's Next for the Fight Against al-Shabaab in Kenya and Somalia – August 2024," ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), 4 września 2024, <https://acleddata.com/report/whats-next-fight-against-al-shabaab-kenya-and-somalia-august-2024/>, (dostęp: 10 sierpnia 2025).
85. "Government ends extra vetting for for ID registration in borders counties," President of the Republic of Kenya, 5 lutego 2025, <https://www.president.go.ke/government-ends-extra-vetting-for-id-registration-in-borders-counties/> (dostęp: 19 sierpnia 2025).
86. Burton, D. and Kim M. "Muslim terrorists slaughter record numbers of Christians in central Nigeria," Truth Nigeria, 24 czerwca 2023, <https://truthnigeria.com/2023/06/muslim-terrorists-slaughter-record-numbers-of-christians-in-central-nigeria/> (dostęp: 13 maja 2025).
87. Masara Kim, "Nigeria under invasion," Truth Nigeria, 2 stycznia 2024, <https://truthnigeria.com/2024/01/christmas-massacre-led-by-3000-invading-terrorists/> (dostęp: 13 maja 2025).
88. "Nigeria: Up to 200 Dead in Worst Killing Spree," Aid to the Church in Need (ACN), 28 maja 2025, <https://acninternational.org/nigeria-up-to-200-dead-in-worst-killing-spree/> (dostęp: 15 czerwca 2025).
89. "Heroic staff save pupils as gunmen attack Catholic school at night," Aid to the Church in Need (ACN), 2 maja 2025, <https://acninternational.org/heroic-staff-save-pupils-as-gunmen-attack-catholic-school-at-night/> (dostęp: 15 czerwca 2025).
90. Chinedu Asadu, "M23 rebels seize key towns in eastern Congo as violence intensifies," Associated Press, 16 lutego 2025, <https://apnews.com/article/m23-rebels-congo-nyanza-le-north-kivu-5ab5f58872065924343f06696c0689a4> (dostęp: 24 lipca 2025).
91. Antoine Roger Lokongo, "DRC bishops face backlash over peace plan," The Pillar, 24 marca 2025, <https://www.pillaratholic.com/p/drc-bishops-face-backlash-over-peace> (dostęp: 28 lipca 2025).
92. 2025 Global Report on Internal Displacement (GRID), Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), 13 maja 2025, <https://api.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/idmc-grid-2025-global-report-on-internal-displacement.pdf>, (dostęp: 10 sierpnia 2025).
93. Statystyki dotyczące uchodźców, UN Refugees (Refugee Facts), (stan na koniec kwietnia 2025), <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/statistics/>, (dostęp: 10 sierpnia 2025).

94. Wendy Williams, "African Migration Trends to Watch in 2025," Africa Center for Strategic Studies, 3 lutego 2025, <https://africacenter.org/spotlight/migration-trends-2025/>, (dostęp: 10 sierpnia 2025).
95. "Memórias de 7 anos de terror em Cabo Delgado," Aid to the Church in Need (Portugal), luty 2024, <https://fundacao-ais.pt/memorias-de-7-anos-de-terror-em-cabo-delgado/> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
96. Ibid.
97. "Mozambique: Church focused on promoting interreligious dialogue in terrorist-plagued north," Aid to the Church in Need (ACN) International, 13 czerwca 2023, <https://acninternational.org/church-focuses-on-interreligious-dialogue-in-mozambique/> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
98. See Alberto Quintavalla and Jeroen Temperman (eds.), *Artificial Intelligence and Human Rights*, Oxford University Press, 2023.
99. "Message of His Holiness Pope Francis for the 57th World Day of Peace," The Holy See, 1 styczeń 2024, <https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/peace/documents/20231208-messaggio-57giornatamondiale-pace2024.html> (dostęp: 6 sierpnia 2025).
100. Yugang He, "Artificial intelligence and socioeconomic forces: transforming the landscape of religion," Humanities and Social Sciences Communications, Vol. 11, No. 602, 2024, <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03137-8>; Nadia Nooreydzan, "India's religious AI chatbots are speaking in the voice of god – and condoning violence," Rest of World, 9 maja 2023, <https://restofworld.org/2023/chatgpt-religious-chatbots-india-gitagpt-krishna/>; Edibe Betul Yucer, "Will Artificial Intelligence reshape how we practice religion?," TRT Global, 3 grudnia 2024, <https://trt.global/world/article/18239230> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
101. Andri Nirwana et al., "SWOT Analysis of AI Integration in Islamic Education: Cognitive, Affective, and Psychomotor Impacts," Qubahan Academic Journal, Vol. 5, no. 1, marzec 2025, <https://doi.org/10.48161/qaj.v5n1a1498> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
102. Michael Voskoboiny, "AI in the Classroom: Connecting to Ancestors with AI," HaYidion: The Prizmah Journal, Center for Jewish Day Schools, jesień 2023, <https://prizmah.org/hayidion/ai-and-tech/ai-classroom> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
103. Christos Papakostas, "Artificial Intelligence in Religious Education: Ethical, Pedagogical, and Theological Perspectives," Religions 16, No. 5, 563, kwiecień 2025, <https://www.mdpi.com/2077-1444/16/5/563>; Rico C. Jacoba, "Exploring the Role of Artificial Intelligence in Interreligious Discourse," Religion and Social Communication, Vol. 21, No. 2, 2023, pp. 375-400, <https://asianresearchcenter.org/blog/articles/exploring-the-role-of-artificial-intelligence-in-interreligious-discourse> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
104. Harris Wiseman, "Generative AI Cannot Replace a Spiritual Companion or Spiritual Advisor," Christian Perspectives on Science and Technology, Vol. 3, 3 kwietnia 2025, <https://doi.org/10.58913/REGES291> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
105. Cathrin Schaefer, "How extremist groups like 'Islamic State' are using AI," Deutsche Welle (DW), 10 czerwca 2024, <https://www.dw.com/en/how-extremist-groups-like-islamic-state-are-using-ai/a-69609398> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
106. Mykola Makhortykh, "AI and the Holocaust: rewriting history? The impact of artificial intelligence on understanding the Holocaust," UNESCO, Paris, 2024, <https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/240178eng.pdf> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
107. "Using artificial intelligence to stop vandalism on historic sites," Canterbury Christ Church University, 10 stycznia 2024, <https://www.canterbury.ac.uk/news/2024/using-artificial-intelligence-to-stop-vandalism-on-historic-sites>; Ben Emmerson, "Civilian impact of remotely piloted aircraft," Chapter III, Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism to the UN Human Rights Council, A/HRC/25/59, 11 marca 2014, <https://docs.un.org/en/A/HRC/25/59>; "Ensuring use of remotely piloted aircraft or armed drones in counterterrorism and military operations in accordance with international law, including international human rights and humanitarian law," UN Human Rights Council, Resolution 25/22, A/HRC/RES/25/22, 15 kwietnia 2014, <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/25/22> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
108. Nicola Milnes and Rida Lyammouri, "Countering Jnīm's Drone Proliferation in the Sahel," Policy Center for the New South, czerwiec 2025, p. 5, https://www.policycenter.ma/sites/default/files/2025-07/PP_24-25%20%28Niccola%20Milnes%20%26%20Rida%20Lyammouri%29_0.pdf (dostęp: 5 sierpnia 2025).
109. Daniel Sprick, "Predictive Policing in China: An Authoritarian Dream of Public Security," Navei Reet: Nordic Journal of Law and Social Research (NNJLSR), No. 9, 2019, pp. 299-324, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3700785 (dostęp: 23 czerwca 2025).
110. Beatrice Nolan, "A smuggled North Korean smartphone reveals how the regime censors information, including screenshots using activities every five minutes," Fortune, 4 czerwca 2025, <https://fortune.com/2025/06/04/north-korea-smartphone-censorship-screenshots-every-five-minutes/> (dostęp: 23 czerwca 2025).
111. Taimur Aimen, "Cognitive freedom and legal accountability: Rethinking the EU AI act's theoretical approach to manipulative AI as unacceptable risk," Cambridge Forum on AI: Law and Governance 1, e20, 16 maja 2025, pp. 1-28, [https://www.cambridge.org/core/journals/cambridge-forum-on-ai-law-and-governance/article/cognitive-freedom-and-legal-accountability-rethinking-the-eu-ai-acts-theoretical-approach-to-manipulative-ai-as-unacceptable-risk/45F379C0707D7A15C042B808088F8F8F8F](https://www.cambridge.org/core/journals/cambridge-forum-on-ai-law-and-governance/article/cognitive-freedom-and-legal-accountability-rethinking-the-eu-ai-acts-theoretical-approach-to-manipulative-ai-as-unacceptable-risk/45F379C0707D7A15C042B808088F8F8F); Michael Klenk, "Ethics of generative AI and manipulation: a design-oriented research agenda," Ethics and Information Technology, Vol. 26, No. 9, 2024, <https://link.springer.com/article/10.1007/s10676-024-09745-x#citeas> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
112. Committee of Ministers, "Declaration by the Committee of Ministers on the Manipulative Capabilities of Algorithmic Processes," Council of Europe, 13 luty 2019, punkt 9, [https://search.coe.int/cm/#{"CoEIdentifier":\["090000168092dd4b"\],"sort":\["CoEValidationDate%20Descending"\]} \(dostęp: 26 czerwca 2025\).](https://search.coe.int/cm/#{)
113. Marcello Ienca, "On Artificial Intelligence and Manipulation," Topoi 42, pp. 833-842, 20th June 2023, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11245-023-09940-3> (dostęp: 10 sierpnia 2025).
114. Aengus Lynch, Caleb Larson and Sören Mindermann, "Agentic Misalignment: How LLMs Could be an Insider Threat," Anthropic Research, 21st June 2025, <https://www.anthropic.com/research/agent-misalignment> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
115. Big Data Analytics in Motor and Health Insurance: A Thematic Review, Luxembourg, European Insurance and Occupational Pensions Authority, 2019, p. 39, https://register.eiopa.europa.eu/Publications/EIOPA_BigDataAnalytics_ThematicReview_April2019.pdf; Kate Quiñones, "What is 'debanking' and how does it affect Catholics?," Catholic News Agency, 25 marca 2025, <https://www.catholicnewsagency.com/news/262917/cna-explains-what-is-debanking-and-how-does-it-affect-catholics> (dostęp: 6 sierpnia 2025).
116. The Rome Call for Ethics, RenAIssance Foundation, 28 lutego 2020, https://www.romecall.org/wp-content/uploads/2022/03/RomeCall_Paper_web.pdf (dostęp: 26 czerwca 2025).
117. David Kaye, "Promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression," United Nations General Assembly, 29 sierpnia 2018, point 29, <https://docs.un.org/en/A/73/348> (dostęp: 26 czerwca 2025).
118. Robert Gorwa, Reuben Binns and Christian Katzenbach, "Algorithmic content moderation: Technical and political challenges in the automation of platform governance," Big Data & Society, Vol. 7, No. 1, February 2020, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2053951719897945> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
119. "Fake message to President of Burkina Faso attributed to Pope," Vatican News, 21st May 2025, <https://www.vaticannews.va/en/world/news/2025-05/pope-leo-xiv-burkina-faso-fake-video-message.html> (dostęp: 26 czerwca 2025).
120. "Fifth Deep fake to a bishop: they clone his voice and ask for money in his name," Zenit, 19 czerwca 2025, <https://zenit.org/2025/07/19/fifth-deep-fake-to-a-bishop-they-clone-his-voice-and-ask-for-money-in-his-name/>; Mario Ramírez Millán, "Suplantando la voz del arzobispo de Mérida-Badajoz para estafar telefónicamente," Antenna 3, 26 czerwca 2025, <https://www.antenna3.com/noticias/sociedad/suplantando-voz-arzobispo-meridabadajoz-estafar-telefonicamente-202507266884d80ff4ec026a96bc56bb.html>; Rosa Matas, "Suplantando con IA al obispo de Urgell para publicitar inversiones en petróleo," La Vanguardia, 23 maja 2024, <https://www.lavanguardia.com/vida/20240523/9668776/suplantando-ia-obispo-urgell-publicitar-inversiones-petroleo.html> (dostęp: 26 czerwca 2025).
121. Sadie Harley (ed.), "AI reveals hidden language patterns and likely authorship in the Bible," Phys.org, 5 czerwca 2025, <https://phys.org/news/2025-06-ai-reveals-hidden-language-patterns.html>; Alexander Lozano, "Some Observations on Artificial Intelligence (AI) and Religion," Catholic Insight, 15 czerwca 2024, <https://catholicinsight.com/2024/07/15/some-observations-on-artificial-intelligence-ai-and-religion/> (dostęp: 5 sierpnia 2025); Jasmine Liu, "AI Can Help Reconstruct Ancient Texts - With Stunning Accuracy," Hyperallergic, 24 marca 2022, <https://hyperallergic.com/719349/ai-can-help-reconstruct-ancient-texts-with-stunning-accuracy/> (dostęp: 11 sierpnia 2025).
122. Najmeh Bozorgmehr, "Robots can help issue a fatwa": Iran's clerics look to harness AI," Financial Times, 24 września 2023, <https://www.ft.com/content/9c1c3fd3-4aea-40ab-977b-24fe527300c> (dostęp: 26 czerwca 2025).
123. Lance Eliot, "The Crucial Ways That Religion And Generative AI ChatGPT Are Crossing Fateful Faithful Paths," Forbes, 10 maja 2023, <https://www.forbes.com/sites/lanceeliot/2023/05/10/the-crucial-ways-that-religion-and-generative-ai-chatgpt-are-crossing-fateful-faithful-paths/>; Lluís Oviedo, "Artificial Intelligence and Theology: Looking for a Positive – but not Uncritical – Reception," Zygon: Journal of Religion and Science, Vol. 57, No. 4, 2022, 938-952, <https://www.zygonjournal.org/article/id/14871/> (dostęp: 13 sierpnia 2025); Anne-Charlotte Muller, "Une IA chrétienne, une des grandes missions du 21e siècle?," Fédération romande d'Églises évangéliques (FREE), 4 października 2024, <https://lafree.info/info/une-ia-chretienne-une-des-grandes-missions-du-21e-siecle?highlight=WyJpbNRIbGxpZ2VuY2UjLjhcncRm2ljaWVsbGUjLjpbNRIbGxpZ2VuY2UyYjY0aWZpY2llbGxll0=> (dostęp: 26 czerwca 2025).
124. "What are AI hallucinations?," IBM, <https://www.ibm.com/think/topics/ai-hallucinations> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
125. Jing Zhang, Wenlong Song and Yang Liu, "Cognitive bias in generative AI influences religious education," Scientific Report, 15, No. 15720, 5 maja 2025, <https://www.nature.com/articles/s41598-025-99121-6> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
126. Claire Giangravé, "Artificial intelligence program poised to shake up Catholic education, doctrine," Religion News Service (RNS), 24 sierpnia 2023, <https://religionnews.com/2023/08/24/artificial-intelligence-program-poised-to-shake-up-catholic-education-doctrine/> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
127. Neil McArthur, "Gods in the machine? The rise of artificial intelligence may result in new religions," The Conversation, 15 maja 2023, <https://theconversation.com/gods-in-the-machine-the-rise-of-artificial-intelligence-may-result-in-new-religions-201068> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
128. Jordan Wales, "The Image and the Idol: A Theological Reflection on AI Bias," Church Life Journal, 11 października 2021, <https://churchlifejournal.nd.edu/articles/the-image-and-the-idol-a-theological-reflection-on-ai-bias/>; Mark Harris, "Inside the First Church of Artificial Intelligence," Wired, 15 listopada 2017, <https://www.wired.com/story/anthony-levandowski-artificial-intelligence-religion/> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
129. "La Inteligencia Artificial. Una mirada pastoral desde América Latina y el Caribe," Consejo Episcopal Latinoamericano y Caribeño (CELAM), January 2025, p. 84, <https://adn.celam.org/wp-content/uploads/2025/05/IA-mirada-pastoral-desde-ALC.pdf> (dostęp: 26 czerwca 2025).

130. See Article 2 of the Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Council of Europe Treaties Series, 5 sierpnia 2024, <https://rm.coe.int/1680afae3c> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
131. Carissan Véliz, "Moral zombies: why algorithms are not moral agents," *AI & Society*, Vol. 36, 16 kwietnia 2021, pp. 487-497, <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01189-x> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
132. Jovana Davidovic, "On the purpose of meaningful human control of AI," *Frontiers in Big Data*, Vol. 5, 2022, 9 stycznia 2023, <https://www.frontiersin.org/journals/big-data/articles/10.3389/fdata.2022.1017677/full> (dostęp: 6 sierpnia 2025).
133. Card Víctor Manuel Fernández et al., "Antiqua et Nova. Note on the Relationship Between Artificial Intelligence and Human Intelligence," *Dicastero for the Doctrine of the Faith and Dicastero for Culture and Education*, 14 stycznia 2025, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_dof_doc_20250128_antiqua-et-nova_en.html; "Statement of the Commission on Ethics of COMECE: A European Call for Responsibility. Ethical demands for a human-centric artificial intelligence," *Commission of the Bishops' Conferences of the European Union (COMECE)*, 1 lutego 2024, <https://www.comece.eu/wp-content/uploads/sites/2/2024/02/Statement-01022024-COMECE-on-EU-AI-Act-EN.pdf>; Bishop William D. Byrne et al., "Joint Letter on Artificial Intelligence: Principles and Priorities," *United States Conference of Catholic Bishops (USCCB)*, 9 czerwca 2025, <https://www.usccb.org/resources/joint-letter-artificial-intelligence-principles-and-priorities> (dostęp: 10 sierpnia 2025).
134. CSW, Informacje ogólne, Chiny, 17 grudnia 2024 - <https://www.csw.org.uk/2024/12/17/report/6398/article.htm> (dostęp: 1 czerwca 2025).
135. Xi'an Church of Abundance: Trial Against Pastors Starts with Fabricated "Victims," *Bitter Winter*, 1 czerwca 2025, <https://bitterwinter.org/xian-church-of-abundance-trial-against-pastors-starts-with-fabricated-victims/>, (dostęp: 10 sierpnia 2025).
136. China File, "A New Round of Restrictions Further Constrains Religious Practice in Xinjiang," 19 kwietnia 2024 - <https://www.chinafile.com/reporting-opinion/viewpoint/new-round-of-restrictions-further-constrains-religious-practice-xinjiang> (dostęp: 1 czerwca 2025).
137. "China: Hundreds of Uyghur Village Names Change," *Human Rights Watch*, 18 czerwca 2024, <https://www.hrw.org/news/2024/06/18/china-hundreds-uyghur-village-names-change> (dostęp: 15 czerwca 2025).
138. Jang, S. "Repatriated N. Korean defectors who interacted with Christians sent to political prison camps," *Daily NK*, 24 kwietnia 2024, <https://www.dailynk.com/english/repatriated-north-korean-defectors-interacted-christians-sent-political-prison-camps/> (dostęp: 16 marca 2025).
139. Country policy and information note: ethnic and religious groups, Vietnam, grudzień 2024, GOV.UK, <https://www.gov.uk/government/publications/vietnam-country-policy-and-information-notes/country-policy-and-information-note-ethnic-and-religious-groups-vietnam-february-2022-accessible-version> (dostęp: 19 sierpnia 2025).
140. "Christian Persecution in Laos: Evangelical Pastor Killed," *AsiaNews*, 26 czerwca 2024, <https://www.asianews.it/news-en/Christian-persecution-in-Laos-evangelical-pastor-killed-61228.html> (dostęp: 30 stycznia 2025).
141. John Cosenza, "The Rise of Buddhist Ethnonationalism and Military Impunity in Myanmar," *International Christian Concern (ICC)*, 7 lutego 2020, <https://www.persecution.org/2020/02/07/rise-buddhist-ethnonationalism-military-impunity-myanmar/> (dostęp: 11 czerwca 2025).
142. "Religious Freedom under attack in Burma," *Voice of America (VOA)*, 4 marca 2025, <https://editorials.voanews.com/a/religious-freedom-under-attack-in-burma/7997635.html> (dostęp: 11 czerwca 2025).
143. Myanmar 2008, *Constitute Project*, https://www.constituteproject.org/constitution/Myanmar_2008, (dostęp: 19 sierpnia 2025).
144. End Blasphemy Laws, Sri Lanka, <https://end-blasphemy-laws.org/countries/asia-central-southern-and-south-eastern/sri-lanka/>, (dostęp: 19 sierpnia 2025).
145. Purohit, K. "Empty bed lost jobs; the price of Indian's crackdown on NGO funds," 11th July 2024, *Context* <https://www.context.news/money-power-people/empty-beds-lost-jobs-the-price-of-indias-crackdown-on-ngo-funds> (dostęp: 10 lutego 2025).
146. "New anti-conversion law takes effect in Rajasthan," 21st February 2025, *International Christian Concern*, <https://www.persecution.org/2025/02/21/new-anti-conversion-law-takes-effect-in-rajasthan/>, (dostęp: 19 sierpnia 2025).
147. "Growing violence threatens Christian existence in India," *UCA News*, 24 stycznia 2024, <https://www.ucanews.com/news/growing-violence-threatens-christian-existence-in-india/107676> (dostęp: 10 lutego 2025).
148. "Manipur Mods Destroyed Hundreds of Our Churches. Yet God Calls Us Christians to Repent," *Christianity Today*, 9th August 2023, <https://www.christianitytoday.com/2023/08/manipur-kuki-india-christian-persecution-pastor-impah/> (dostęp: 10 lutego 2025).
149. Rozario, R. "Christians in Nepal persecuted by religious and political decree," *UCA News*, 7 May 2021, <https://www.ucanews.com/news/christians-in-nepal-persecuted-by-religious-and-political-decree/92379>, (dostęp: 15 maja 2025).
150. "Church attacked as part of growing trend," *Voice of the Martyrs*, 14 września 2024, <https://www.vomcanada.com/np-2023-09-14.htm> (dostęp: 15 maja 2025).
151. "Nepal: Police seal illegal church after Hindu organisations protest against mass conversion of Dalits into Christianity, demands action against Pastor who converted from Hinduism," *OP India*, 31 sierpnia 2024. <https://www.opindia.com/2024/08/nepal-police-seals-church-after-hindu-organisations-protest-against-mass-conversion-of-dalits-into-christianity/> (dostęp: 15 maja 2025).
152. Kallol Mustafa, "The shadow of Digital Security Act over Cyber Protection Ordinance," *The Daily Star*, 28 grudnia 2024, <https://www.thedailystar.net/opinion/views/news/the-shadow-digital-security-act-over-the-cyber-protection-ordinance-3785841> (dostęp: 20 stycznia 2025).
153. "Bangladesh Interim Government Lifts Ban on Jamaat-e-Islami and Islami Chhatrashibir," *DD News*, 28 sierpnia 2024, <https://ddnews.gov.in/en/bangladesh-interim-govt-lifts-ban-on-jamaat-e-islami-and-islami-chhatrashibir/>; "Bangladesh revokes ban imposed on main Islamic party by ex-PM Hasina," *Reuters*, 28 sierpnia 2024, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/bangladesh-revokes-ban-imposed-main-islamic-party-by-ex-pm-hasina-2024-08-28/> (dostęp: 16 marca 2025).
154. John Zaw, "Ethnic groups blast Myanmar for gaps in 2014 census," *UCA News*, 1 marca 2018, <https://www.ucanews.com/news/ethnic-groups-blast-myanmar-for-gaps-in-2014-census/81663> (dostęp: 20 sierpnia 2025).
155. "A Brief Overview of the Ethnic Minorities of Burma," *Humanitarian Aid Relief Trust*, 8 lutego 2021, <https://www.hart-uk.org/a-brief-overview-of-the-ethnic-minorities-of-burma/>
156. "2022 Report on International Religious Freedom: Burma," *U.S. Department of State*, 15 maja 2023, <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/burma/>, (dostęp: 21 sierpnia 2025). *Office of International Religious Freedom. (2023). 2023 Report on International Religious Freedom: Burma [Report]. United States Department of State. https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/burma/* (dostęp: 20 sierpnia 2025).
157. *Building the Tatmadaw*, Maung-Myoe, 2009, https://www.researchgate.net/profile/Maung-Myoe/publication/272092747_Building_the_Tatmadaw/links/54d4c5d50cf2ba88a68de69a/Building-the-Tatmadaw.pdf (dostęp: 26 sierpnia 2025).
158. *Research Briefing*, House of Commons Library, John Curtis, 9 kwietnia 2025, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-10227/CBP-10227.pdf> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
159. M. del Mar Hidalgo Garcia, Myanmar: Fragmentation and Humanitarian Crisis, *IEEE.ES Analysis Paper 34/2025*, https://www.defensa.gob.es/documents/2073105/2564257/myanmar_2025_dieeee34_eng.pdf/c3dc338e-9547-8f39-27d5-022ae0dc4c3c?t=1746995121228, (konsultowano: 18 sierpnia 2025).
160. Myanmar Abrogated Reforms and Hate Speech Circle, Py Thet, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/religion/cfis/advocacy-hatred/subm-advocacy-hatred-based-cso-equality-myanmar-annex.pdf> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
161. "Burma: Four 'Race and Religion Protection Laws' Adopted," *Library of Congress*, 14 września 2015, <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2015-09-14/burma-four-race-and-religion-protection-laws-adopted/> (dostęp: 20 sierpnia 2025).
162. Myanmar coup anniversary: Cardinal Bo urges Christians to be 'wounded healers', *Vatican News*, Robin Gomes, 31 stycznia 2022, <https://www.vaticannews.va/en/church/news/2022-01/myanmar-military-coup-anniversary-bishops-cardinal-bo-appeals.html> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
163. History of Muslim Minorities in Myanmar Revisited, multiple authors, *Asep Achmurnal Iman dan Spiritualitas eISSN: 2775-4596*, Vol 5, No 2, 2025, https://journal.uinsgd.ac.id/index.php/jis/article/download/44711/13674/126395?_cf_chl_tk=LxRA3Xf9kbA1MyYTR.QCKB07GVM2q.eQ6yZuaEaYl-1755531996-1.0.1.1-S1aeq2dEqN6qEmFmN8x75z5DeMpXAMNuI8QwzrhW2SY (dostęp: 26 sierpnia 2025).
164. UN rights chief raises alarm about Myanmar's Rohingya civilians trapped by fighting, *Grant Peck*, 24 sierpnia 2024, <https://apnews.com/article/myanmar-arakan-army-rakhine-rohingya-0dbdb7270b715a0779d40a60a6792825> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
165. "Myanmar: Promised investigation into senior monk's shooting must actually take place," *Amnesty International*, 25th June 2024, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/06/myanmar-promised-investigation-into-senior-monks-shooting-must-actually-take-place/> (dostęp: 20 sierpnia 2025).
166. "With nearly 200 destroyed, religious buildings targeted by Myanmar's junta," *RFA Burmese*, 8 września 2023, <https://www.rfa.org/english/news/myanmar/religious-buildings-09082023132748.html> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
167. "Military fire devastates Cathedral of Banmaw in Myanmar," *Vatican News*, 8 marca 2025, <https://www.vaticannews.va/en/church/news/2025-03/myanmar-fire-set-by-military-devastates-cathedral-of-banmaw.html> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
168. "In Johor, trader charged with insulting God, Islam, and Prophet on Facebook," *Malaysia Mail*, 7 czerwca 2023, <https://www.malaymail.com/news/malaysia/2023/06/07/in-johor-trader-charged-with-insulting-god-islam-and-prophet-on-facebook/73076> (dostęp: 15 stycznia 2025).
169. Fiona Tan, "Single mother, 37, sentenced to caning in M'sia for close proximity with man," 19 kwietnia 2024, <https://motherhip.sg/2024/04/first-woman-caned-khalwat-malaysia/>, (accessed on 25th February 2025).
170. Joseph Masilamany, "Catholic MP questioned over criticism of mandatory Halal certification," *AsiaNews*, 13 września 2024, <https://www.asianews.it/news-en/Catholic-MP-questioned-over-criticism-of-mandatory-Hahal-certification-61499.html> (dostęp: 15 stycznia 2025).
171. "Court Orders Removal of 'Islam' from Man's ID in Landmark Decision," *Persecution*, 21 sierpnia 2024, <https://www.persecution.org/2024/08/21/court-orders-removal-of-islam-from-mans-id-in-landmark-decision/> (dostęp: 15 stycznia 2025).
172. "Rohingyas face discrimination and hostility in Malaysia," *UCA News*, 10 sierpnia 2021, <https://www.ucanews.com/news/rohingya-face-discrimination-and-hostility-in-malaysia/93653> (dostęp: 15 stycznia 2025).

173. Joseph Masilamy, "Malaysian politician wants Bible back in Sarawak schools," *AsiNews*, 17 listopada 2024, <https://www.asianews.it/news-en/Malaysian-politician-wants-Bible-back-in-Sarawak-schools-61924.html> (dostęp: 15 stycznia 2025).
174. Fathimath Shiiza, "Foreign nationals arrested in Maldives for distributing anti-religious materials; remanded for 10 Days," *Maldives Voice*, 29 marzec 2024, <https://maldivesvoice.mv/722> (dostęp: 16 marca 2025).
175. Ibrahim H. Shihab, "Indian 'Spiritual Guru' Detained by Police," *Maldives Republic*, 29 września 2023, <https://mvrepublic.com/main-stories-in-maldives/indian-spiritual-guru-detained-by-police/> (dostęp: 16 marca 2025).
176. Darryl Coote, "U.S. sanctions 20 people accused of supporting ISIS, al-Qaida in Maldives," *UPI News*, 1st August 2023, https://www.upi.com/Top_News/US/2023/08/01/sanctions-ISIS-al-Qaida-Maldives/2931690876750/ (dostęp: 20 lutego 2025).
177. Yusrial, R. "Indonesian Women's Alliance Warns TNI Law Could Trigger Women's Collective Trauma," *Tempo*. Co. 20 March 2025 https://en.tempo.co/read/1988672/indonesian-womens-alliance-warns-tni-law-could-trigger-womens-collective-trauma?tracking_page_direct (dostęp: 25 marca 2025).
178. Harsono, A. "Behind Bars for 'Blasphemy' in Indonesia," *Human Rights Watch*, 23 grudnia 2023 <https://www.hrw.org/news/2023/12/23/behind-bars-blasphemy-indonesia> (dostęp: 25 marca 2025).
179. Nicole Winfield and Edna Tarigan, "In Asia, pope urges Indonesia to live up to promise of 'harmony in diversity,' fight extremism," *AP News*, 4 września 2024, <https://apnews.com/article/pope-francis-visit-indonesia-asia-05c710ad993231bd8840c75f959f2b05> (dostęp: 25 marca 2025).
180. Chin Soo Fang and Carmen Sin, "Once in a lifetime": More than 50,000 gather at National Stadium for Pope Francis' mass," *The Straits Times*, 13 września 2024. <https://www.straitstimes.com/singapore/once-in-a-lifetime-excitement-fills-national-stadium-as-pope-francis-arrives-for-papal-mass> (dostęp: 20 września 2024).
181. Guinto, J. and Simonette, V. "Mindanao: Four killed in explosion at Catholic Mass in Philippines," *BBC*, 3 grudnia 2023, <https://www.bbc.com/news/world-asia-67604592> (dostęp: 21 lutego 2025).
182. Quinones, K. "Philippine Cardinal condemns as 'horrendous sacrilegious act,'" *Catholic News Agency*, 21 maja 2024, <https://www.catholicnewsagency.com/news/257766/philippine-cardinal-condemns-chapel-bombing-as-horrendous-sacrilegious-act/> (dostęp: 21 lutego 2025).
183. "Philippine troops kill 11 suspected Islamic militants," *Voice of America*, 2 grudnia 2023, <https://www.voanews.com/a/philippine-troops-kill-11-suspected-islamic-militants-/7381850.html> (dostęp: 21 lutego 2025).
184. Status of Human Rights in Brunei for the 47th Session of the Universal Periodic Review, *European Centre for Law and Justice (ECLJ)*, kwiecień 2025, https://upr-info.org/sites/default/files/country-document/2025-04/ECLJ_UPR47_BruneiDarussalam.pdf, (dostęp: 10 sierpnia 2025).
185. "Twelve years later, \$13 billion, no plan: Offshore processing drags into its thirteenth year," *Asylum Seeker Resource Centre (ASRC)*, 19th July 2025, <https://asrc.org.au/2025/07/19/twelve-years-later-offshore-processing/>, (dostęp: 10 sierpnia 2025).
186. Ibid
187. *Ökumenischer Bericht zur Religionsfreiheit weltweit 2023*, Gemeinsame Texte Nr. 28 der Deutschen Bischofskonferenz und der Evangelischen Kirche in Deutschland, strona 105
188. https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en, Article 36, (dostęp: 31 lipca 2025).
189. *Ökumenischer Bericht zur Religionsfreiheit weltweit 2023*, op.cit.
190. Patriotic Education Law of the People's Republic of China (Adopted at the 6th Meeting of the Standing Committee of the Fourteenth National People's Congress on October 24, 2023), Article 22, http://en.npc.gov.cn.cdurl.cn/2023-10/24/c_1058444.htm, (dostęp: 31 lipca 2025).
191. Education Law of the People's Republic of China, Article 8, http://en.npc.gov.cn.cdurl.cn/2021-04/29/c_954855.htm, (dostęp: 31 lipca 2025).
192. The Law of the People's Republic of China on Protection of Minors, Order of the President of the People's Republic of China No. 57, October 17, 2020, Article 17, http://en.npc.gov.cn.cdurl.cn/2020-10/17/c_674690.htm (dostęp: 31 lipca 2025).
193. China heute, China-Zentrum St. Augustin: https://www.china-zentrum.de/fileadmin/PDF-Dateien/China_heute/2021/China_heute_212_Informationen.pdf, S 208, (dostęp: 31 lipca 2025).
194. 3. *Ökumenischer Bericht zur Religionsfreiheit weltweit 2023*, Gemeinsame Texte Nr. 28 der Deutschen Bischofskonferenz und der Evangelischen Kirche in Deutschland, S. 109
195. M. Sudhir Selvaraj, Acts of violence? Anti-conversion laws in India, 2024, <https://brad-scholars.brad.ac.uk/server/api/core/bitstreams/49d638c6-00ae-4f74-b2f6-9711b22262c3/content#:~:text=At%20the%20state%20level%2C%20a,particularly%20structural%20violence%20against%20Christians> (dostęp: 9 sierpnia 2025).
196. "Catholic nun among 4 facing conversion charges in India," *Ucanews*, 17 luty 2025, <https://www.ucanews.com/news/catholic-nun-among-4-facing-conversion-charges-in-india/107895> (dostęp: 22 lipca 2025)
197. Saji Thomas, "Catholic nuns face increasing hostility in India", *National Catholic Reporter*, 15th May 2025, <https://www.nconline.org/catholic-nuns-face-increasing-hostility-india> (dostęp: 9 sierpnia 2025).
198. "Indian court jails first Christians under anti-conversion law," *Ucanews*, 23 stycznia 2025, <https://www.ucanews.com/news/indian-court-jails-first-christians-under-anti-conversion-law/107657> (dostęp: 22 lipca 2025).
199. "Christian couple released on bail", *Voice of the Martyrs*, 13 luty 2025, <https://www.vomcanada.com/in-2025-02-13.htm> (dostęp: 9 sierpnia 2025).
200. M. Sudhir Selvaraj, Acts of violence? Anti-conversion laws in India, 2024, op. cit.
201. "Christians stripped and paraded naked, accused of conversion in India," *Ucanews*, 23 stycznia 2025, <https://www.ucanews.com/news/christians-stripped-and-paraded-naked-accused-of-conversion-in-india/109450> (dostęp: 22 lipca 2025).
202. Afsah, Ebrahim. 2014. 'Constitutional Struggles in the Muslim World.' University of Copenhagen.
203. Arjomand, Said Amir. 1988. *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran*. Oxford University Press.
204. Minority Rights Group International. 2023. 'Criminalizing Blasphemy: Implications for Egypt's Religious Minorities.'
205. Peters, Rudolph. 2003. *Islam and Human Rights*. Cambridge University Press.
206. Shari'ah criminal law in northern Nigeria, United States Commission on International Religious Freedom, 2019, https://www.uscirf.gov/sites/default/files/USCIRF_ShariahLawinNigeria_report_120919%20v3R.pdf (dostęp: 12 sierpnia 2025).
207. Hirschl, Ran. 2010. *Constitutional Theocracy*. Harvard University Press.
208. Salim, Arskal. 2008. *Challenging the Secular State*. University of Hawaii Press.
209. Hallaq, Wael B. 2009. *Shari'a: Theory, Practice, Transformations*. Cambridge University Press.
210. Michelle Xiao Liu, *The Enduring Genocide against the Yazidis: How Iraq's Law on Religious Identity Violates the Human Rights of Yazidi Survivors of ISIS Captivity and Their Children Born of Sexual Violence*, *Northwestern Journal of Human Rights*, Vol. 23, Iss. 2 (2025), pp. 75-76
211. Afsah, Ebrahim. *Constitutional Struggles in the Muslim World*, University of Copenhagen, 2014, Module 1.
212. "Crown Prince: Proper documentation of Hadith underway," *Saudi Gazette*, 3 marca 2022, <https://saudigazette.com.sa/article/617731> (dostęp: 15 czerwca 2025).
213. Mubarak inaugurate Abrahamic Family House, Media Office Abu Dhabi, 17th February 2023, <https://www.mediaoffice.abudhabi/en/tourism/saif-bin-zayed-and-nahyan-bin-mubarak-inaugurate-abudhabi-abrahamic-family-house/>, (dostęp: 6 grudnia 2024).
214. Rhea Mogul, India's Modi inaugurates Abu Dhabi's first Hindu temple, *CNN*, 14th February 2024, <https://edition.cnn.com/2024/02/14/india/india-modi-uae-hindu-temple-intl-hnk/index.html>, (dostęp: 6 grudnia 2024).
215. Ash Obel, Morocco opens first university campus synagogue in Arab world, *The Times of israel*, 6 listopada 2022, <https://www.timesofisrael.com/morocco-opens-first-university-campus-synagogue-in-arab-world/>, (dostęp: 27 listopada 2024).
216. "Israel recognises Western Sahara as part of Morocco", *Aljazeera*, 17 lipca 2023, <https://www.aljazeera.com/news/2023/7/17/israel-recognises-western-sahara-as-part-of-morocco> (dostęp: 2 sierpnia 2025).
217. Vatican establishes diplomatic ties with Oman, widening outreach to Islam, *Reuters*, 23 luty 2023, <https://www.reuters.com/world/vatican-establishes-diplomatic-ties-with-oman-widening-outreach-islam-2023-02-23/>, (dostęp: 7 grudnia 2024).
218. New Greek Orthodox Church to open in Bahrain, *Bahrain News Agency*, 23 października 2024, <https://www.bna.bh/en/NewGreekOrthodoxChurchtoopeninBahrain.aspx?cms=q8Fm-FjgiscL2fwzON1%2bDmp%2b%2fnn7Db%2bbEg%2fZwckMkA%3d>, (dostęp: 7 grudnia 2024).
219. A New Dawn for Political Islam?, *Arab Barometer*, 8th May 2023, <https://www.arabbarometer.org/2023/05/a-new-dawn-for-political-islam/> (dostęp: 13 maja 2025).
220. Cathrin Schaer, How dangerous is the Islamist victory in Jordan's elections?, *Deutsche Welle*, 17 września 2024, <https://www.dw.com/en/does-an-islamist-victory-in-jordans-elections-spell-danger-for-the-region/a-70240899>, (dostęp: 2 marca 2025).
221. "Country reports on terrorism 2015 – al-Nusrah Front", *UNHCR* (dostęp: 2 sierpnia 2025).
222. "Massacre of Christians in Sadad, Syria", *European Parliament*, 2013, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-7-2013-013410_EN.html (dostęp: 2 sierpnia 2025).
223. "Justification for the invitation of Ahmed al-Sharaa", *European Parliament*, 2025, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-10-2025-001071_EN.html (dostęp: 2 sierpnia 2025).
224. "Proscribed terrorist groups or organisations" UK Home Office, updated 11 lipca 2025, <https://www.gov.uk/government/publications/proscribed-terror-groups-or-organisations--2/proscribed-terrorist-groups-or-organisations-accessible-version> (accessed 2nd August 2025).
225. "Sanctions list materials", *UN Security Council*, https://main.un.org/securitycouncil/en/sanctions/1267/aa_sanctions_list (dostęp: 2 sierpnia 2025).
226. "US revokes terrorist designation for Syrian president's former group HTS". *Aljazeera*, 7 lipca 2025, <https://www.aljazeera.com/news/2025/7/7/us-revokes-terrorist-designation-for-syrian-presidents-former-group-hts> (dostęp: 2 sierpnia 2025).
227. "Syrian Christian leaders say Islamist government can't protect them or Druze", *Catholic Review*, 22 lipca 2025, <https://catholicreview.org/syrian-christian-leaders-say-islamist-government-cant-protect-them-or-druze/> (dostęp: 2 sierpnia 2025).
228. Fear among Syrian Christians after deadly attacks, *Francia 24*, 10 marca 2025, <https://web.archive.org/web/20250311114358/https://www.france24.com/en/live-news/20250310-fear-among-syrian-christians-after-deadly-attacks>, (dostęp: 15 maja 2025).

229. Bassem Mroue, What is behind latest clashes in Syria between Druze and pro-government gunmen, The Times of Israel, 3rd May 2025,
233. Martin Chulov, "Iraqi customs officials ordered to impose import ban on alcohol", The Guardian, 6 marca 2023,
237. The Islamic State's Global Long Game and Resurgence in Syria Poses an Evolved Threat to the West, The Institute for the study of war, 9 stycznia 2025,
239. Terrorist and other militant groups in Pakistan". US Congress,
241. Nidal Al-Mughrabi and Emma Farge, "How many Palestinians has Israel's Gaza offensive killed?", Reuters, 30 lipca 2025,
244. Luke Tress, Abbas calls on UN to oust Israel at world body's first 'Nakba Day' commemoration, The Times of Israel, 15 maja 2023,
246. "Christianity in Iran is growing faster than anywhere else in the world", Union of Orthodox Journalists, 23 maja 2025,
249. "Tunisia: authorities torch migrant camp, >10k now homeless", hic-mena, 25 kwietnia 2025,
251. Termination of Syria Sanctions, Office of the Spokesperson, U.S. Department of State, 30 czerwca 2025,
253. Falling oil prices have taken toll on Iraqi economic activity, IMF says, The National News, 15 maja 2025,
256. ASIA/LEBANON - General Aoun elected President. Father Zgheib: "positive neutrality" is now the key formula, Agenzia Fides, 10 stycznia 2025,
258. "Christians: Persecution," Hansard, UK Parliament, Volume 837, Column 546, 25 marca 2024,
261. "Christian persecution 'at near genocide levels'", BBC News, 3 maja 2019,
263. "Intolerance and discrimination against Christians needs to be addressed, concludes OSCE meeting," Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), 4 marca 2009, [WOLNOŚĆ RELIGIJNA NA ŚWIECIE. RAPORT 2025 - PODSUMOWANIE](https://www.tovima.com/society/ministry-report-608-incidents-of-violence-vandalism-at-religious-sites-in-greece-in-2024#:~:text=A%20total%20of%20608%20acts%20of%20violence%2C,%E2%80%93%20directed(dostep: 10 stycznia 2025).</p>
</div>
<div data-bbox=)

274. "Combating anti-Muslim hatred: Activities of the European Commission's coordinator on combating anti-Muslim hatred," European Commission, State of the Union, 10 września 2025, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/combating-anti-muslim-hatred_en (dostęp: 9 września 2025).
275. Kelly Valencia, "Catholic leaders call for EU coordinator to tackle anti-Christian hate", Premier Christian News, 31 grudnia 2024, <https://premierchristian.news/en/news/article/catholic-leaders-call-for-eu-coordinator-to-tackle-anti-christian-hate> (dostęp: 9 września 2025).
276. Organization for Security and Co-operation in Europe, Who We Are, <https://www.osce.org/who-we-are> (dostęp: 14 kwietnia 2025).
277. "Les chiffres de l'antisémitisme en France", SPCJ - Service de Protection de la Communauté Juive - <https://www.spcj.org/antisemitisme/chiffres-antisemitisme-france-2023-b> (dostęp: 11 lutego 2025).
278. Les chiffres de l'antisémitisme en France en 2024, Service de Protection de la Communauté Juive, <https://www.spcj.org/antis%C3%A9mitisme/chiffres-de-l-antis%C3%A9mitisme-2024> (dostęp: 21 marca 2025).
279. Rapport 2023 de la Commission Consultative des Droits de l'Homme sur la Lutte contre le racisme, l'antisémitisme et la xénophobie, CNCDH, https://www.cncdh.fr/sites/default/files/2024-06/CNCDH_Les_Essentiels_Rapport_Racisme_2023_0.pdf (dostęp: 11 lutego 2025). "Les incendies criminels d'églises en hausse de 30% l'année dernière", Info Europe 1, William Molinié, Info Europe 1, <https://www.europe1.fr/societe/info-europe-1-les-incendies-criminels-deglises-en-hausse-de-30-lannee-derniere-278087> (dostęp: 11 kwietnia 2025).
280. Nadine El Babaw, "How pro-Palestinian protests unfolded on college campuses across the US: A timeline," ABC News, 4 maja 2024, <https://abcnews.go.com/US/pro-palestinian-protests-unfolded-college-campuses-us-timeline/story?id=109902300> (dostęp: 14 kwietnia 2025).
281. Anemona Hartocollis, "Jewish Students Describe Facing Antisemitism on Campus to Members of Congress," New York Times, 1 marca 2024 <https://www.nytimes.com/2024/03/01/us/antisemitism-campus-jewish-students.html#> (dostęp: 14 kwietnia 2025).
282. CST, Antisemitic Incidents 2023, p. 4, https://cst.org.uk/public/data/file/9/f/Antisemitic_Incidents_Report_2023.pdf (dostęp: 14 października 2024).
283. "Tell MAMA recorded almost 5,000 anti-Muslim cases a year on from 7 October," TellMAMA, 7 października 2024, <https://tellmama.uk/tell-mama-recorded-almost-5000-anti-muslim-cases-a-year-on-from-7-october/> (dostęp: 27 listopada 2024).
284. Andy Gregory, "How lies and disinformation about Southport knife attack suspect led to riots", Independent, 31 lipca 2024 <https://www.independent.co.uk/news/uk/crime/southport-attack-riots-far-right-social-media-b2588628.html> (dostęp: 6 listopada 2024).
285. Jonathan Coffey and Judith Moritz, "Inadequate information released after Southport attack by authorities, says terror law reviewer", 24 lutego 2025, <https://www.bbc.co.uk/news/articles/cvg1w29n0l7o>, (dostęp: 29 sierpnia 2025).
286. "Bundesweite Fallzahlen 2023 - Politisch motivierte Kriminalität", BMI, BKA, (2024) p. 11, https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/nachrichten/2024/pmk2023-factsheets.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (dostęp: 10 lutego 2025).
287. RIAS, Annual Report on Antisemitic Incidents in Germany, 25 czerwca 2024, https://report-antisemitism.de/documents/2024-06-25_rias-bund_press_release_annual_23.pdf (dostęp: 14 kwietnia 2025).
288. Marsh, S., "Anti-Muslim incidents double in Germany but overlooked by authorities, NGO says", Reuters, <https://www.reuters.com/world/europe/anti-muslim-incidents-double-germany-overlooked-by-authorities-ngo-says-2024-06-24/> (dostęp: 10 lutego 2025).
289. Martin Fornusek, "Faith under fire: Russia's war on religion in Ukraine's occupied territories", Kyiv Independent, 4 kwietnia 2024, <https://kyivindependent.com/faith-under-fire-russias-war-on-religion-in-ukraines-occupied-territories/> (dostęp: 16 stycznia 2025).
290. "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій (On the Protection of the Constitutional Order in the Sphere of Activity of Religious Organisations)", Verkhovna Rada of Ukraine, 20 sierpnia 2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (dostęp: 13 lutego 2025).
291. Konstantin Skorin, "Ukraine's Ban on Moscow-linked Church will have Far-Reaching Consequences," 4 września 2024, <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2024/08/zapret-upc-v-ukraine?lang=en> (dostęp: 14 kwietnia 2025).
292. Willy Fauré, "Thousands of conscientious objectors under threat of 3-year prison terms," Human Rights Without Frontiers, 2 grudnia 2024, <https://hrwf.eu/wp-content/uploads/2024/12/Ukraine-2024.pdf> (dostęp: 16 lutego 2025).
293. Victoria Arnold, "No legal provision for alternative civilian service during mobilisation", Forum 18 News Service, 19 grudnia 2022, https://www.forum18.org/archive.php?article_id=2797 (dostęp: 14 marca 2025).
294. Azerbaijani Regime Ethnically Cleansed Nagorno-Karabakh According to International Fact-Finding Mission, Freedom House, <https://freedomhouse.org/article/new-report-azerbaijani-regime-ethnically-cleansed-nagorno-karabakh-according-international> (dostęp: 1 marca 2025).
295. AZERBAIJAN – USCIRF ANNUAL REPORT 2024 – RECOMMENDED FOR COUNTRIES OF PARTICULAR CONCERN (CPC), US Commission on International Religious Freedom, <https://www.uscifr.gov/sites/default/files/2024-05/Azerbaijan.pdf> (dostęp: 1 marca 2025).
296. CBC News, "Why dozens of churches in Canada have been torched and burned," kwiecień 2024, <https://www.cbc.ca/player/play/video/1.7079243> (dostęp: 15 kwietnia 2025).
297. «Feministas atacan la iglesia del Inmaculado Corazón de María en Sabadell », en Dolça Catalunya, 9 marca 2023, <https://www.dolcatalunya.com/2023/03/feministas-atacan-la-iglesia-del-inmaculado-corazon-de-maria-en-sabadell/> (dostęp: 14 kwietnia 2025).
298. «Las víctimas del ataque yihadista de Algeciras describen ante el juez las agresiones», en la Voz de Cádiz, Campo de Gibraltar, 24 marca 2023. <https://www.lavozdigital.es/provincia/campo-gibraltar/victimas-ataque-yihadista-algeciras-describen-ante-juez-20230324114925-ntv.html> (dostęp: 14 kwietnia 2025).
299. «La Policía detiene al agresor de los frailes del monasterio de Gilet », en Las Provincias, 10 listopada 2024. <https://www.lasprovincias.es/valencia/guardia-civil-detiene-hombre-agresiones-frailes-monasterio-20241110091547-nt.html?ref=https%3A%2F%2Fwww.lasprovincias.es%2Fvalencia%2Fguardia-civil-detiene-hombre-agresiones-frailes-monasterio-20241110091547-nt.html> (dostęp: 14 kwietnia 2025).
300. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), "Hate Crime Reporting: Italy 2023," OSCE, 2023, <https://hatecrime.osce.org/reporting/italy/2023> (dostęp: 27 lutego 2025).
301. "Public prayer gathering attacked in Zagreb," Observatory on Intolerance and Discrimination against Christians (OIDAC), <https://www.intoleranceagainstchristians.eu/index.php?id=12&case=8671> (dostęp: 15 kwietnia 2025).
302. "Ministry Report: 608 Incidents of Violence, Vandalism at Religious Sites in Greece in 2004," Tovima.com, 3 stycznia 2025, <https://www.tovima.com/society/ministry-report-608-incidents-of-violence-vandalism-at-religious-sites-in-greece-in-2004#:~:text=A%20total%20of%20608%20acts%20of%20violence%2C,%E2%80%93%20directed> (dostęp: 10 stycznia 2025).
303. "Près de 1 000 actes anti-chrétiens enregistrés en 2023, selon le ministère de l'Intérieur", Grégoire Gindre, RCF, 26 marca 2024, <https://www.rcf.fr/articles/actualite/pres-de-1-000-actes-antichretiens-enregistres-en-2023-selon-le-ministere-de> (dostęp: 15 kwietnia 2025).
304. Arielle Del Turco, "Hostility Against Churches Is on the Rise in the United States: Analyzing Incidents from 2018-2023," Family Research Council, February 2024, <https://downloads.frc.org/EF/EF4B78.pdf> (dostęp: 3 lutego 2025).
305. "Backgrounder: Attacks on Catholic Churches in the U.S.," The United States Conference of Catholic Bishops, https://www.usccb.org/committees/religious-liberty/Backgrounder-Attacks-on-Catholic-Churches-in-US#tab--_023 (dostęp: 3 lutego 2025).
306. "Norwegian city under fire for refusing grants to Christian institutions," CNE News, 11 kwietnia 2023, <https://cne.news/article/2888-norwegian-city-under-fire-for-refusing-grants-to-christian-institutions> (dostęp: 20 listopada 2024).
307. Observatory on Intolerance and Discrimination against Christians in Europe, "Update: Prosecutor will take Päivi Räsänen case to Supreme Court," 12 stycznia 2024, <https://www.intoleranceagainstchristians.eu/index.php?id=12&case=7234> (dostęp: 19 maja 2025).
308. Aartsbisschoppen schuldig aan discrimineren vrouw die opleiding tot diaken wil volgen", De Morgen, 25th June 2024, <https://www.demorgen.be/snelnieuws/aartsbisschoppen-schuldig-aan-discrimineren-vrouw-die-opleiding-tot-diaken-wil-volgen-b3defc26a> (dostęp: 7 stycznia 2025).
309. Higgs v Farnor's School [2025] EWCA Civ 109 (12 lutego 2025), [https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=ew/cases/EWCA/Civ/2025/109.html&query=\(higgs\)+AND+\(v\)+AND+\(farnor%27s\)+AND+\(school\)](https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=ew/cases/EWCA/Civ/2025/109.html&query=(higgs)+AND+(v)+AND+(farnor%27s)+AND+(school)) (dostęp: 27 czerwca 2025).
310. Groff v DeJoy, 600 US 447 (2023), https://www.supremecourt.gov/opinions/22pdf/22-174_k536.pdf (dostęp: 27 czerwca 2025).
311. Mass arrests of religious Shias reported in Azerbaijan, eurasianet, <https://eurasianet.org/mass-arrests-of-religious-shias-reported-in-azerbaijan> (dostęp: 15 kwietnia 2025).
312. Müsəlman Birliyi Hərəkatının daha bir üzvü saxlanılıb (Another member of the Muslim Unity Movement detained), Amerikanın Səsi, <https://www.amerikainnesi.org/a/7044003.html> (dostęp: 1 marca 2025).
313. "Facing expulsion, Azerbaijan quits European parliamentary body," Eurasianet, 25 stycznia 2024, dostępne na: <https://eurasianet.org/facing-expulsion-azerbaijan-quits-european-parliamentary-body> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
314. KAZAKHSTAN – USCIRF ANNUAL REPORT 2024 – RECOMMENDED FOR SPECIAL WATCH LIST, US Commission on International Religious Freedom, <https://www.uscifr.gov/sites/default/files/2024-05/Kazakhstan%202024.pdf> (dostęp: 15 kwietnia 2025).
315. "KAZAKHSTAN: Still jailed despite 2021 UN "immediate" release call," Forum 18, https://www.forum18.org/archive.php?article_id=2861 (dostęp: 17 grudnia 2024).
316. KYRGYZSTAN – USCIRF ANNUAL REPORT 2024 – RECOMMENDED FOR SPECIAL WATCH LIST, US Commission on International Religious Freedom, <https://www.uscifr.gov/sites/default/files/2024-05/USCIRF%202024%20Annual%20Report.pdf> (dostęp: 18 grudnia 2024).
317. УКМК Ош облусундагы 60тан ашуун мечит, медресенин ишин токтотту (The State Committee for National Security has suspended the work of more than 60 mosques and madrasas in Osh region), Азаттык үналгысы, <https://www.azattyk.org/a/32538861.html> (dostęp: 18 grudnia 2024).
318. "Диний фанатизм": Паранжы менен сакалга Борбор Азияда эмнеге каршы болууда? ("Religious fanaticism": Why is there opposition to the burqa and beard in Central Asia?), BBC News, <https://www.bbc.com/kyrgyz/articles/c6pdq89dj25o> (dostęp: 18 grudnia 2024).
319. TAJIKISTAN – USCIRF ANNUAL REPORT 2024 – RECOMMENDED FOR COUNTRIES OF PARTICULAR CONCERN (CPC), US Commission on International Religious Freedom, <https://www.uscifr.gov/sites/default/files/2024-05/Tajikistan.pdf> (dostęp: 5 stycznia 2025).
320. Ibid.

321. Freedom in the World 2024: Turkmenistan, Freedom House, <https://freedomhouse.org/country/turkmenistan/freedom-world/2024> (dostęp: 5 lutego 2025).
322. Raids, literature seizures, imam detained, Forum 18, https://www.forum18.org/archive.php?article_id=2858 (dostęp: 8 lutego 2025).
323. Lebabda, Moskwa hüjüminden soň, howpsuzlyk güýçlendirildi (Security tightened in Lebab after Moscow attack), Azat Ýewropa/Azatlyk Radiosy, <https://www.azathabar.com/a/lebabyn-hakimiyetleri-moskwa-hujuminden-son-howpsuzlygy-guyclendirdi/32879522.html> (dostęp: 12 lutego 2025).
324. Orsýetdäki pajygaly hüjümden soň türkmen polisiýasy dincileri gysýar (Turkmen police crackdown on religious figures after tragic attack in Russia), Azat Ýewropa/Azatlyk Radiosy, <https://www.azathabar.com/a/orsyetedaki-pajygaly-hujumden-son-turkmen-polisiyas-y-dincileri-gysyar/32876308.html> (dostęp: 12 lutego 2025).
325. Former prisoner of conscience rearrested, another given 10 more years jail, Forum 18, https://www.forum18.org/archive.php?article_id=2933 (dostęp: 10 marca 2025).
326. Uzbekistan's recent anti-religious measures present a worrisome trend for its Muslims, Global Voices, <https://globalvoices.org/2024/02/29/uzbekistans-recent-anti-religious-measures-present-a-worrisome-trend-for-its-muslims/> (dostęp: 10 marca 2025).
327. «Либо сбреете бороду, либо сядете на 15 суток». В Ташкенте снова начались рейды против ношения бород («Either you shave your beard or you go to jail for 15 days.» Raids against wearing beards have begun again in Tashkent), Радио Озодлик, <https://rus.ozodlik.org/a/32812887.html> (dostęp: 10 marca 2025).
328. Abortion Care Guideline, UN, 8 marca 2022; Abortion care guideline (dostęp: 26 sierpnia 2025).
329. Ibid.
330. Law and Policy Recommendation 22: Conscientious Objection, Abortion Care Guideline, UN, 8 marca 2022; Law & policy Recommendation 22: Conscientious objection (3.3.9) - Abortion care guideline (dostęp: 26 sierpnia 2025).
331. European Convention on Human Rights - Article 9, <https://fra.europa.eu/en/law-reference/european-convention-human-rights-article-9>
332. The Right to Conscientious Objection in Lawful Medical Care (Resolution 1763), Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 7 października 2010, <https://assembly.coe.int/nw/xml/xfref/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17909&lang=en> (dostęp: 21 lipca 2025).
333. "Adoption agencies shut under 'equality' laws", The Christian Institute, April 2009: <https://www.christian.org.uk/wp-content/uploads/adoption-agencies-shut.pdf>. (dostęp: 21 lipca 2025).
334. The Role of the Catholic Church in Healthcare Provision Globally, ICN, październik 11, 2023; <https://www.indcatholicnews.com/news/48212>
335. ECHR, Grimmark przeciwko Szwecji, skarga nr. 43726/17, osąd z 11 lutego 2020, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-201915> (dostęp: 21 lipca 2025).
336. Greater Glasgow Health Board v Doogan and Anor. [2014] UKSC 68, https://supremecourt.uk/uploads/uksc_2013_0124_judgment_7d69fe9719.pdf (dostęp: 21 lipca 2025).
337. Commission Communautaire Commune, "Arrêté du Collège réuni de la Commission communautaire commune fixant les normes que les hôpitaux doivent respecter," Région de Bruxelles-Capitale, 25 maja 2023, https://www.ejustice.just.fgov.be/mopdf/2023/08/04_1.pdf#Page139 (dostęp: 21 lipca 2025).
338. ACN International, Religious Freedom Report – Cuba, Aid to the Church in Need (ACN International), 2023, <https://acninternational.org/religiousfreedomreport/reports/country/2023/cuba>, (dostęp: 21 sierpnia 2025).
339. Uría, I. "Iglesia y Revolución en Cuba. Enrique Pérez Serantes (1883-1968), el obispo que salvó a Fidel Castro," 2011, Ediciones Encuentro.
340. Jarquin, E., Payá, R. M., & Machado, M. C. (2021), "Nicaragua, Cuba y Venezuela: Crónicas del fin de la libertad," (Serie Informe Sociedad y Política, No. 180), Libertad y Desarrollo. <https://lyd.org/wp-content/uploads/2021/11/SIP-180-1.pdf> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
341. "Almagro dice que Cuba exporta "mecanismos de terror" a Nicaragua y Venezuela," EFE, Los Angeles Times, 7th December 2011, <https://www.latimes.com/espanol/noticias-mas/articulo/2018-12-07/efe-3836161-14914210-20181207> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
342. "Venezuela y Cuba: progresía, socialismo y simulacros," Clarín 1 sierpnia 2023, https://www.clarin.com/mundo/venezuela-cuba-progresia-socialismo-simulacros_0_9teizNbh0.html (dostęp: 26 sierpnia 2025).
343. Zobacz raporty dotyczące Nikaragui, Wenezueli i Kuby z trzech ostatnich wydań Raportu o wolności religijnej organizacji Pomoc Kościołowi w Potrzebie (PKWP) <https://acninternational.org/religiousfreedomreport/reports/global/2023> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
344. Ibid.
345. "Los cubanos en Venezuela," Martí Noticias, 21 października 2018, <https://www.martinoticias.com/a/los-cubanos-en-venezuela/216715.html> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
346. Zobacz raporty dotyczące Nikaragui z trzech ostatnich wydań Raportu o wolności religijnej organizacji Pomoc Kościołowi w Potrzebie (PKWP) <https://acninternational.org/religiousfreedomreport/reports/global/2023> (dostęp: 26 sierpnia 2025).
347. Carlos Carrillo, "Cuba's 'migratory stampede' has no end in sight," Reuters, 11 sierpnia 2024, <https://www.reuters.com/world/americas/cubas-migratory-stampede-has-no-end-sight-2024-09-11/> (dostęp: 21 sierpnia 2025).
348. "Remittances from Nicaraguan migrants mark new record, passing \$4 billion," Reuters 28 December 2023, <https://www.reuters.com/world/americas/remittances-nicaraguan-migrants-mark-new-record-passing-4-billion-2023-12-27/> (dostęp: 21 sierpnia 2025).
349. Kryzys w Wenezueli: Ponad 7,7 miliona uchodźców i migrantów, UNHCR Hiszpania (stan na połowę 2025 r.), <https://www.acnur.org/es-es/emergencias/situacion-de-venezuela>, (dostęp: 21 sierpnia 2025).
350. UNHCR, "ONU-DH insta a investigar el asesinato del sacerdote y defensor indígena de los derechos humanos, Marcelo Pérez Pérez", 20 października 2024, <https://hchr.org.mx/comunicados/onu-dh-insta-a-investigar-el-asesinato-del-sacerdote-y-defensor-indigena-de-los-derechos-humanos-marcelo-perez-perez/> (dostęp: 5 sierpnia 2025).
351. Fr Dionisio Baez, O de M., "Escuchamos el clamor de aquellos que lloran sangre": Ante un panorama tan duro, resuena la voz de Dios", Religión Digital, https://www.religiondigital.org/america/asamblea-red-clamor-bogota-migracion_0_2712628720.html (dostęp: 2 sierpnia 2025).
352. Urbi et Orbi, Wielkanoc 2025, Plac Św. Piotra, 20 kwietnia 2025, <https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/urbi/documents/20250420-urbi-et-orbi-pasqua.html> (dostęp: 8 lipca 2025).
353. Przemówienie do uczestników Międzynarodowej Konferencji "Religious Freedom and the Global Clash of Values", Concistory Hall, 20 czerwca 2014, https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/june/documents/papa-francesco_20140620_liberta-religiosa.html (dostęp: 8 lipca 2025).
354. Modlitwa o wolność dla ofiar, Hosh al-Bieaa (Plac Kościelny) w Mosulu, 7 marca 2021, https://www.vatican.va/content/francesco/en/prayers/documents/papa-francesco_preghiere_20210307_preghiere-iraq.html (dostęp: 8 lipca 2025).
355. Papież Franciszek, "Address in the United States on religious freedom," Watyka, 26 września 2015, https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150926_usa-liberta-religiosa.html (dostęp: 28 czerwca 2025).
356. Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współzycia, Abu Dhabi, 4 lutego 2019, https://www.vatican.va/content/francesco/en/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html (dostęp: 8 lipca 2025).
357. Papież Franciszek, Evangelii Gaudium (Radość Ewangelii), Adhortacja apostołska, 24 listopada 2013, https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html (dostęp: 28 czerwca 2025).
358. Pope Francis, Fratelli tutti (On Fraternity and Social Friendship), Encyklika, 3 października 2020, https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_encyclica-fratelli-tutti.html (dostęp: 28 czerwca 2025).
359. Sobór Watykański II, Dignitatis Humanae (Deklaracja o wolności religijnej), Watykan, 7 grudnia 1965, https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat_ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_en.html (dostęp: 28 czerwca 2025).

Pomoc
Kościołowi
w Potrzebie

ACN POLSKA

Pomoc Kościołowi w Potrzebie

Katolicka organizacja charytatywna, założona w 1947 r. w celu pomocy uchodźcom wojennym. Od 2011 roku uznana za fundację papieską. PKWP poświęca się służbie chrześcijanom na całym świecie poprzez działania informacyjne i modlitwę, gdziekolwiek chrześcijanie są prześladowani, uciskani lub cierpią z różnych, innych powodów. PKWP wspiera każdego roku średnio 5000 projektów w 130 krajach dzięki darowiznom prywatnym, ponieważ organizacja nie otrzymuje żadnych środków publicznych.

ACN International Aid to the Church in Need

Bischof-Kindermann Str. 23
61462 Königstein
GERMANY

Tel. +49 6174 291-0
press@acn-intl.org

www.acninternational.org

Nasze biura na całym świecie

Australia i Nowa Zelandia

info@aidtochurch.org
www.aidtochurch.org

Niemcy

info@kirche-in-not.de
www.kirche-in-not.de

Portugalia

apoio@fundacao-ais.pt
www.fundacao-ais.pt

Austria

kin@kircheinnot.at
www.kircheinnot.at

Irlandia

info@acnireland.org
www.acnireland.org

Słowacja

www.acnslovensko.sk
info@acnslovensko.sk

Belgia / Luksemburg

info@kerkinood.be
www.kerkinood.be

Włochy

acs@acs-italia.org
www.acs-italia.org

Hiszpania

info@ayudaalaiglesianecesitada.org
www.ayudaalaiglesianecesitada.org

Brazylia

atendimento@acn.org.br
www.acn.org.br

Korea

info@churchinneed.or.kr
www.churchinneed.or.kr

Szwajcaria

mail@kirche-in-not.ch
www.kirche-in-not.ch

Kanada

info@acn-canada.org
www.acn-canada.org

Malta

info@acnmalta.org
www.acnmalta.org

Holandia

info@kerkinood.nl
www.kerkinood.nl

Chile

info@acn-chile.org
www.acn-chile.org

Meksyk

info@acn-mexico.org
www.acn-mexico.org

Wielka Brytania

acn@acnuk.org
www.acnuk.org

Kolumbia

info@acncolombia.org
www.acncolombia.org

Filipiny

info@acn-philippines.org
www.acn-philippines.org

Stany Zjednoczone

info@churchinneed.org
www.churchinneed.org

Francja

info@aed-france.org
www.aed-france.org

Polska

info@pkwp.org
www.pkwp.org

PONTIFICAL
FOUNDATION

